วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๗๒ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๒

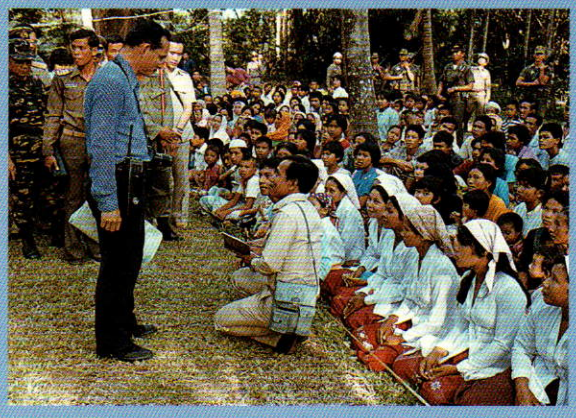

"งานของชาตินั้นเป็นงานที่กว้างขวาง ประกอบด้วยงานทุกด้านทุกระดับอันสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกันหมด โดยแต่ละอย่างต่างต้องอาศัยและเกื้อกูล สนับสนุนกันอย่างสอดคล้องพอเหมาะพอดี จึงจะสัมฤทธิ์ผลที่ทำให้ชาติบ้านเมืองมั่นคงและเจริญก้าวหน้าไปได้ ดังนั้น ข้าราชการผู้ปฏิบัติบริหารงานของแผ่นดิน จึงต้องพยายามปฏิบัติตน ปฏิบัติงานให้สัมพันธ์ประสานกับบุคคลอื่นฝ่ายอื่นให้ได้"

พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน
เนื่องในโอกาสวันข้าราชการพลเรือน
ปีพุทธศักราช ๒๕๔๐
พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน
๒๘ มีนาคม ๒๕๔๐

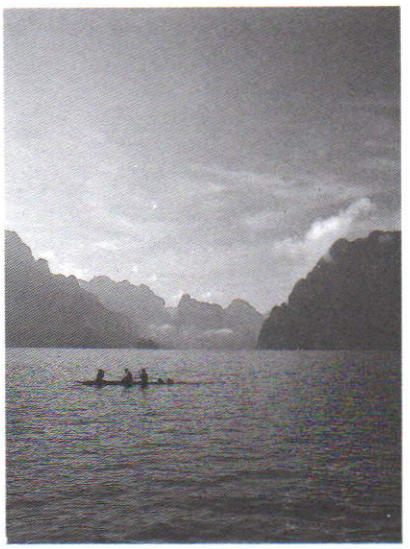

วารสารไทย
THAI JOURNAL

ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๗๒ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๔๒
หมายเลขสากลประจำวารสาร ISSN 0125 - 572X

ปก : อุทยานแห่งชาติเขาสก จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ภาพ : สมชาย ดำรงกิตติกุล
"...วันหนึ่งอาจจะเกิดสงครามน้ำเหมือนสงครามเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เคยมีใครคิดเลยว่าจะเกิดขึ้น"
*(อ่านเรื่อง **"สงครามน้ำจะเกิดขึ้นหรือไม่"** หน้า ๕๕)*

"วารสารไทย" เป็นวารสารเผยแพร่ข้อมูลความรู้เชิงสารคดี ที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนชาวไทย
เพื่อสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ที่ปรึกษา
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

บรรณาธิการ
นายชาคริต จุลกะเสวี

บรรณาธิการผู้ช่วย
นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ

กองบรรณาธิการ
นายวิจิตร อาวะกุล — นายประพัฒน์ ตรีณรงค์
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา — นายเย็นใจ เลาหวณิช
คุณหญิงคณิตา เลขะกุล — นายสมบัติ พลายน้อย
นางธัชกร เหมะจันทร — นายปัญญา นิตยสุวรรณ

ฝ่ายประสานงาน
นายกิตติ จันทร์ส่อง — ร.ต.ต.หญิงเมทินี ศรีรุ่งเรือง

คณะอนุกรรมการจัดทำวารสารไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา — **อนุกรรมการที่ปรึกษา**
นายวิจิตร อาวะกุล — **ประธานอนุกรรมการ**
นายชาคริต จุลกะเสวี — **รองประธานอนุกรรมการ**

อนุกรรมการ
นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา — นายประพัฒน์ ตรีณรงค์
คุณหญิงคณิตา เลขะกุล — นายเย็นใจ เลาหวณิช
นายสมบัติ พลายน้อย — นายปัญญา นิตยสุวรรณ
นางธัชกร เหมะจันทร — นายสถิตย์ เล็งไธสง
นางเนาวรัตน์ พลเดช — นายสมาน นภายน
นายวิษณุ เอมประณีตร์ — นายพลาดิศัย สิทธิธัญกิจ
นางสาวอนุตรา หงษ์สุวรรณ — นายกิตติ จันทร์ส่อง
ร.ต.ต.หญิงเมทินี ศรีรุ่งเรือง

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
อาคาร ๑๑ ชั้น ๓ ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อย จปร. (เดิม) ถนนราชดำเนิน โทร. ๒๘๑-๔๕๙๐

วารสารไทย
เป็นเอกสารเผยแพร่เป็นอภินันทนาการแก่ประชาชนทั่วไป ทรรศนะและข้อคิดเห็นที่ปรากฏในวารสารนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน
ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องตรงกับความเห็นของบรรณาธิการ และคณะผู้จัดทำ

พิมพ์ที่
สหมิตรพริ้นติ้ง ๕๙/๔ ม.๑๐ ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี โทร. ๕๙๕-๑๘๔๙, ๙๐๓-๘๒๕๗-๘

ห้ามจำหน่าย

จากบรรณาธิการ

วารสารไทยฉบับนี้คงออกไม่ทันกำหนดอีกเช่นเคย เนื่องจากเป็นเล่มแรกของปีงบประมาณ อะไรๆก็จะดูล่าช้าไปเสียทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนต่างๆ ที่ต้องดำเนินการไปตามระเบียบ ไปจนถึงโรงพิมพ์ที่เปิดซองการจัดพิมพ์ได้ก็เป็นโรงพิมพ์ใหม่ ยังไม่เคยทำวารสารไทยกับเราเลย แต่ฉบับต่อๆไปก็คงจะเร็วขึ้น อย่างไรก็ดี วารสารไทยยังเพียบพร้อมไปด้วยเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์แก่เยาวชนและบุคคลทั่วไปเช่นเคย

ฉบับนี้มีเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับ **"น้ำ"** ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างหนึ่งของคนเรา ลองมาดูกันซิว่าในอนาคตข้างหน้า **"สงครามน้ำจะเกิดขึ้นหรือไม่"** ส่วนท่านที่ชอบเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ท่านจะได้ทราบพระราชประวัติของ **"สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช"** ซึ่งต่อจากฉบับที่แล้ว รวมทั้ง **"พิธีโล้ชิงช้า-โกนจุก"** ที่มาของ **"ตราเสมาธรรมจักร"** และเรื่องอื่นๆที่น่าสนใจอีกหลายเรื่อง ซึ่งวารสารไทยพยายามสรรหาบทความที่หลากหลายและมีสาระประโยชน์มาเสนอท่านผู้อ่าน หากท่านมีข้อติชมประการใด กรุณาเสนอข้อคิดเห็น ชี้แนะได้โดยเขียนแสดงความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะลงในใบตอบรับหน้า ๙๕ และติดแสตมป์ส่งมายังสำนักงานฯ ข้อเสนอแนะของท่านจะเป็นประโยชน์กับคณะจัดทำวารสารไทยเป็นอย่างมาก

กองบรรณาธิการ

สารบัญ

ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์	๕
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	๑๓
พิธีโล้ชิงช้า - โกนจุก	๒๑
ตราเสมาธรรมจักร	๒๕
พระสถูป พุทธศิลป์องค์แรกแห่งพุทธสถาน พุทธปรัชญาในศิลป์แห่งสถูปเจดีย์	๒๙
ตลกในนาฏกรรม	๓๔
นิทานคำกาพย์มงคลสูตร (ตอนที่ ๕)	๔๓
การเกษตรแบบพอเพียง	๔๙
สงครามน้ำจะเกิดขึ้นหรือไม่	๕๕
การพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ทรัพย์สินทางปัญญา จากภูมิปัญญาชาวบ้าน	๗๓
จากแตรวงโรงหนังไปสู่วงแจ๊ส	๗๖
เจ็ดวันในอเมริกา	๘๘

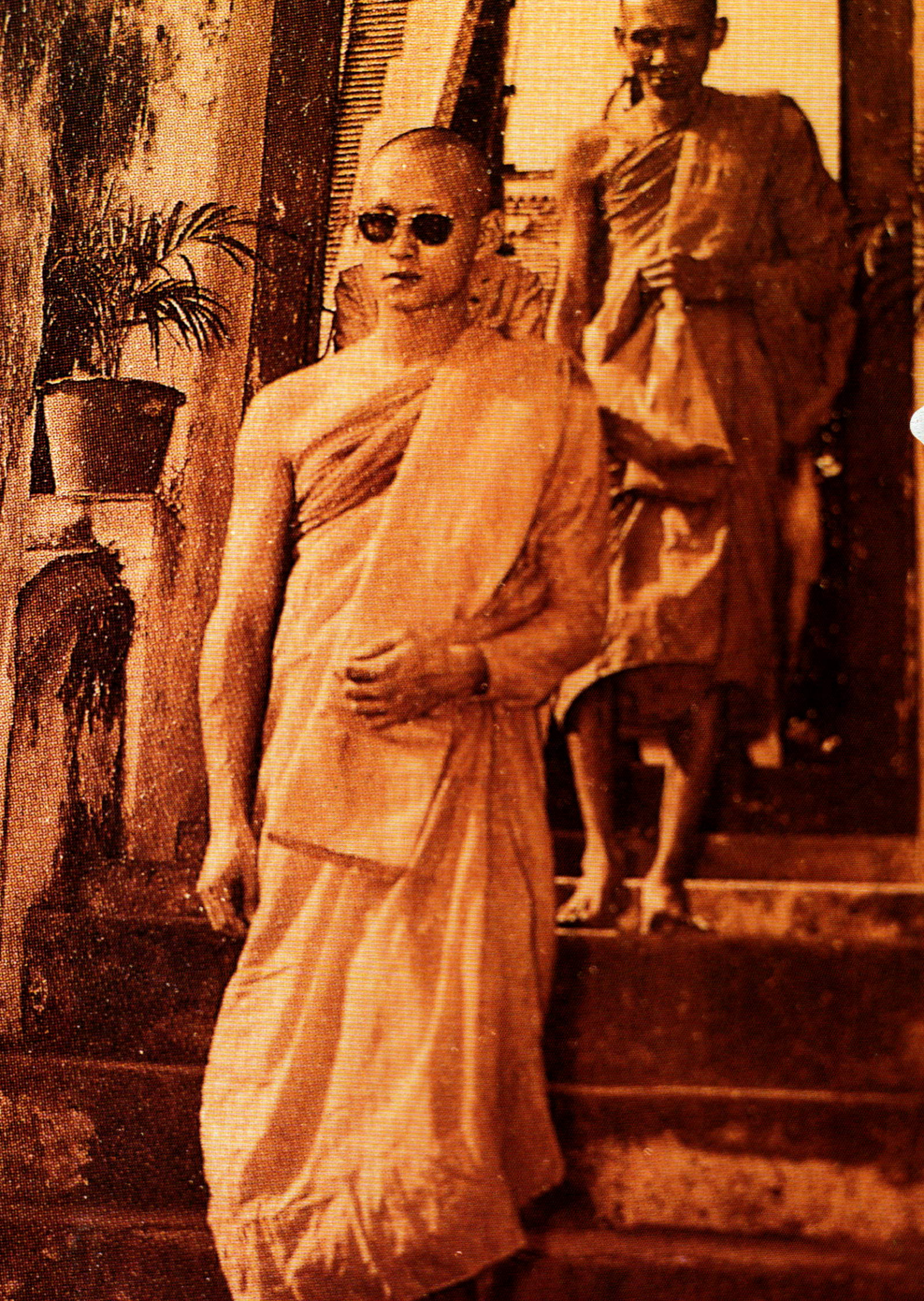

ชาติ - ศาสนา - พระมหากษัตริย์

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประวัติความเป็นมาช้านาน เคยเจริญรุ่งเรืองมีเกียรติยศแผ่ไพศาลไปยังนานาประเทศ และเคยตกต่ำได้รับความเดือดร้อนแทบเลือดตากระเด็น แต่ก็ยังสามารถรักษาอิสราธิปไตยไว้ได้จนปัจจุบัน เพราะชาวไทยยึดสดมภ์ ๓ สดมภ์ เป็นอุดมการณ์ของชีวิต สดมภ์ ๓ นั้นได้แก่ **ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์** ตราบใดที่ชาวไทยยังมั่นคงในสถาบันดังกล่าว ตราบนั้นประเทศไทยก็สามารถชูคอเสมอไหล่อยู่ร่วมกับอารยประเทศทั้งหลายได้

ความหมายของชาติตามตัวอักษรได้แก่ ประชาชน แต่ในที่นี้หมายถึง**ประเทศหรือรัฐ** อันประกอบไปด้วยเขตพื้นที่ ประชาชน และอำนาจอธิปไตยในการปกครองตนเอง ความรักชาติของคนไทยได้ปรากฏจารึกในพงศาวดารหรือประวัติศาสตร์ตลอดมา ดังเช่นเหตุการณ์ที่ผ่านมาราว ๕๐ ปีที่แล้ว ยุวชนทหารซึ่งเป็นเด็กหนุ่มวัยรุ่นต่อสู้กับกองกำลังทหารต่างชาติที่ยกพลขึ้นบก หวังครอบครองประเทศไทย จนทำให้ยุวชนทหารผู้กล้าหาญเหล่านั้นได้สละชีพเพื่อชาติ หลั่งเลือดอาบผืนแผ่นดินเกิด จนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก หรือจะนึกย้อนขึ้นไปถึงประวัติศาสตร์ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ขุนรองปลัดชู ได้คุมกำลังออกสกัดกั้นข้าศึก ไม่ยอมถอยแม้แต่ก้าวเดียวจนตายหมดทั้งกอง น่าเสียดายที่ไม่มีใครหยิบยกวีรกรรมครั้งนี้มาเชิดชู เช่นที่โลกรู้จักวีรกรรมของชาวกรีกโบราณ และทหารรับจ้างชาวสวิส ที่รักษาหน้าที่จนสิ้นชีพไปทั้งกองกำลัง

พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่ประชาชนและคณะบุคคลต่างๆ มักจะทรงเน้นถึงความมั่นคงของชาติว่ามี ความสำคัญยิ่ง และความมั่นคงปลอดภัยของชาตินั้น ยังประกอบไปด้วยความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติและประชาชนด้วย ดังแนวพระราชดำริที่พระราชทานผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยการทัพบก เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ ตอนหนึ่งว่า

"จุดหมายสำคัญของการรักษาความมั่นคงของบ้านเมืองนั้น อยู่ที่การทำให้ประชาชนสามารถปกครองรักษาถิ่นฐานของตนเองได้ โดยมีสวัสดิภาพและอิสรภาพเต็มที่ ในการนี้ทางราชการมีหน้าที่อันจำเป็นที่สุด ที่จะต้องพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสงบและปลอดภัย ทั้งจะต้องช่วยเหลือสนับสนุนโดยทางวิชาการ ทั้งด้านเทคนิคและด้านเศรษฐกิจสังคม เพื่อให้เขาช่วยตัวเองและพัฒนาตัวเองได้ ในการอาชีพการครองชีพ และการอยู่ร่วมกันโดยสามัคคีธรรม..."

สถาบันหลักของประเทศไทยประการที่สอง คือ **ศาสนา** โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยกว่าร้อยละ ๙๐ นับถือ ในทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยเนื่องมาด้วยกันกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนา เมื่อชาติไทยมีประวัติศาสตร์ที่เป็นหลักฐานชัดเจนแล้ว

ก็ปรากฏว่ามีพระพุทธศาสนาควบคู่กับความเป็นไทย ดังเช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงได้จารึกไว้ว่า

"พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่ว ท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฝูงท่วยมีศรัทธาในพระพุทธ ศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน..."

วิถีชีวิตของคนไทย ได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จนเกิดเป็นพระ พุทธศาสนาแบบไทย แตกต่างจากชาวพุทธประเทศอื่น เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นประการหนึ่งของชาติ ไทย นอกจากนั้นวัฒนธรรมไทยแบบทุกด้านล้วนแต่ มีที่มาจากพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นกิริยามารยาท การเคารพนบไหว้ ภาษา ศิลปหัตถกรรม และที่สำคัญ ที่สุดคือ การขัดเกลาจิตใจของคนไทยให้รู้จักบาปบุญ คุณโทษ มีความเกรงกลัวและละอายในการทำความ ผิด มีความเมตตากรุณา ถือว่าทานหรือการบริจาค เป็นเรื่องใหญ่ และรู้จักการให้อภัยต่อกัน อันมีส่วนทำ ให้สังคมเกิดสันติสุขได้มาก

อย่างใดก็ตามในวัฒนธรรมไทย ยินดีต้อนรับผู้นับถือศาสนาอื่น และไม่กีดกันการเผยแพร่ศาสนานั้น ๆ ดัง **"ประกาศการถือศาสนา และผู้ที่ถือผิดปีมะเมีย สัมฤทธิศก"** แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเป็นนักปราชญ์ในทางศาสนาพระองค์หนึ่ง ได้พระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชนอย่างใด ดังความตอนหนึ่งว่า

"....ธรรมเนียมผู้ครองแผ่นดินที่เป็นยุติธรรมมิได้ห้ามราษฎรทั้งปวงในการถือศาสนาเป็นที่พึ่งของตัวๆ ในเวลาที่สุดและกาลเบื้องหน้า ทรงอนุญาตให้คนถือศาสนาตามอัธยาศัย ด้วยว่า การถือศาสนาลางสิ่งก็ถูกต้องกัน...."

สมเด็จพระสันตปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสเสด็จเยือนประเทศไทย

เมื่อ สมเด็จพระสันตะปาปา จอห์น พอล ที่ ๒ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่เสด็จมาเยือนประเทศไทย ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ได้มีพระราชดำรัสความบางตอนดังนี้

"การที่ประเทศไทยและประชาชนชาวไทยยินดีต้อนรับผู้เผยแพร่ศาสนาต่าง ๆ ด้วยไมตรีและด้วยความจริงใจฉันมิตรทุกสมัยมานั้น เป็นเพราะชาวไทยซึ่งเป็นพุทธมามกชนมีจิตสำนึกมั่นคงอยู่ในกุศลสุจริต และในความเมตตาการุญ เห็นว่าศาสนาทั้งปวงย่อมสั่งสอนความดี ให้บุคคลประพฤติปฏิบัติแต่ในทางที่ถูก ที่ชอบ ที่เป็นประโยชน์ ให้ใฝ่หาความสงบสุข ความผ่องใสให้แก่ชีวิต ทั้งเรายังมีเนติแบบธรรมเนียมให้ต้อนรับนับถือชาวต่างชาติต่างศาสนาด้วยความเป็นมิตร แผ่ไมตรีแก่กันด้วยเมตตาจิตและด้วยความจริงใจบริสุทธิ์ใจ มิให้ดูแคลนเบียดเบียนผู้ถือสัญชาติและศาสนาอื่น ด้วยจะเป็นเหตุนำความแตกร้าวและความรุนแรงเดือดร้อนมาให้ดังนี้ คริสต์ศาสนาจึงเจริญงอกงามขึ้นได้ในประเทศนี้ ชาวไทยต่างรู้จักและเคารพยกย่ององค์พระสันตะปาปาประมุขแห่งชาวคาทอลิกอย่างสูงในฐานะบุคคลสำคัญผู้หนึ่ง ผู้แผ่ความสงบร่มเย็นและความสว่างแจ่มใสแก่ชาวโลกถ้วนหน้า"

ต่อไปเป็นการบรรยายถึงสถาบันหลักของประเทศไทยที่สำคัญยิ่งคือ **พระมหากษัตริย์** ซึ่งเป็นสถาบันควบคู่กับชาติไทยมาเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยในโบราณสมัย ต้องทรงเป็นผู้นำในการสงคราม รักษาชาติบ้านเมือง และทรงเป็นพ่อเมืองในยามปกติสุข ด้วยการรักษาความยุติธรรมความสงบเรียบร้อย และส่งเสริมการทำมาหากินของประชาชน สถาบันทั้งสามคือ ชาติ-ศาสนา-พระมหากษัตริย์ จึงมีความผูกพันเกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งทรง ผูกพันกับพระพุทธศาสนามาแต่โบราณกาล โดยทรง นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาของประชาชนส่วนใหญ่ของพระองค์ ดังนั้น จึงเป็นราชประเพณีที่นิยมให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระบรมธรรมิกราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ คือ ทรงดำรงสิริราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรมจรรยา และประกอบไปด้วยจักรวรรดิวัตร ๑๒ ราชสังคหวัตถุ ๔ ราชธรรมต่าง ๆ เหล่านี้เท่ากับเป็นกรอบหรือธรรมนูญที่พระมหากษัตริย์จะต้องทรงประพฤติปฏิบัติ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่ไม่อยู่ในทศพิธราชธรรม ก็จะเป็นเหตุให้ผู้อื่นอ้างความชอบธรรมที่จะขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทน เพื่อแก้ไขความเดือดร้อนของประชาชนให้คืนสู่ความปกติสุข

พระมหากษัตริย์ไทยทุกยุคทุกสมัย ได้ถือเอาการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นพระราชภาระที่สำคัญยิ่ง ดังเช่น พระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ว่า

"ตั้งใจจะอุปถัมภก
ยอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา
รักษาประชาชนและมนตรี"

สืบต่อมาเมื่อประเทศไทยมีการปกครองแบบประชาธิปไตย ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๗๕ แล้ว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับก็ได้บัญญัติว่า **"พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก"** หมายความว่าเป็นการ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

บังคับให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงนับถือพระพุทธศาสนา และพร้อมกันนั้นก็ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาทุกศาสนาในประเทศไทยด้วย การบัญญัติเช่นนี้มีความหมายที่น่าพิจารณา ๔ ประการ คือ

๑. เป็นการยืนยันรับรองโบราณราชประเพณีว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ต้องทรงเป็น พุทธมามกะ และทรงฝักใฝ่ในการทะนุบำรุงพระศาสนาดั่งพระราชปณิธานแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ว่า *"ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา"* และกฎมณเทียรบาลว่าด้วย การสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ หมวด ที่ ๕ ระบุผู้ที่ต้องยกเว้นจากการสืบราชสมบัติข้อหนึ่งว่า ไม่สามารถทรงเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก

๒. เท่ากับรัฐธรรมนูญยอมรับโดยปริยายว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และมีเอกสิทธิ์ยิ่งกว่าศาสนาอื่น ๆ

๓. การกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ เท่ากับเป็นการค้ำประกันศาสนาอื่นๆ ว่ามีสิทธิได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐทุกศาสนา ทั้งนี้ เพราะพระพุทธศาสนามิได้ห้ามการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ ศาสนาอื่น แต่ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงนับถือศาสนาอื่นบาง

ศาสนา การอุปถัมภ์ศาสนาที่ต่างจากตนอาจเป็นบาป เป็นข้อห้ามทางศาสนาก็ได้

๔. เป็นการยอมรับว่า ตามรัฐธรรมนูญไทย รัฐกับศาสนามิได้แยกจากกัน และรัฐมีหน้าที่ต้องดูแลอุปถัมภ์ศาสนาด้วย ต่างจากรัฐธรรมนูญของบางประเทศบัญญัติไว้ชัดเจนเลยว่า ไม่มีศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนมีสิทธิจะนับถือศาสนาใด ก็ได้ หรือไม่มีศาสนาเลยก็ได้ นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญ บางประเทศยังไม่กล่าวถึงเรื่องศาสนาไว้ในรัฐธรรมนูญเลยก็มี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกทรงผนวช เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๙๙

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช นอกจากจะทรงเป็นพุทธศาสนิกชนตามโบราณราชประเพณี และตามกฎหมายแล้ว พระองค์ยังได้ทรงเข้าพระราชหฤทัยแจ่มชัดในธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทรงน้อมนำธรรมะนั้นมาเป็นพระราชจริยวัตร ทรงสมบูรณ์ไปด้วยทศพิธราชธรรมเป็นพระบรมมหาธรรมิกราชโดยแท้ ยิ่งกว่านั้นยังมีพระมหากรุณาธิคุณ ทรงนำพุทธธรรมมาประศาสน์สั่งสอนข้าราชบริพาร ตลอดจนอาณาประชาราษฎร์ในโอกาสต่าง ๆ อย่างแยบคายแนบเนียน จนไม่รู้สึกว่าพระบรมราโชวาทต่าง ๆที่ทันต่อเหตุการณ์นั้น ทรงหยิบยกมาจากหลักธรรมแทบทั้งสิ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ และจะต้องเสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อในต่างประเทศนั้น พระราชกรณียกิจแรกเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาคือ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ท่ามกลางสังฆสันนิบาตซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงเป็นประธาน

ระหว่างที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์นั้น ได้ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาจากหนังสือและคำอธิบายของพระอาจารย์ที่ไปถวายพระอักษร ทำให้ทรงมีความรู้นอกเหนือไปจากที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงอนุศาสน์สั่งสอน และทรงชักนำให้สวดมนต์เป็นประจำ เมื่อเสด็จพระราชดำเนินนิวัตพระนครเป็นการถาวรแล้ว ก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชประเพณีบำเพ็ญพระราชกุศลในวันสำคัญทางพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดสม่ำเสมอตลอดมา จนถึงโอกาสอันสำคัญยิ่งคือ ได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพุทธ ศาสนา เป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ที่ ๔ ที่ทรงพระผนวชระหว่างทรงครองสิริราชสมบัติ

พระราชดำรัสแถลงพระราชดำริที่จะเสด็จออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาพระราชทานแก่ประชาราษฎร์ในการเสด็จออกสีหบัญชร ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ ตอนหนึ่งมีความว่า

"....อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเรานี้ ตามความอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามความศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็น

ศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้าเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวยก็น่าจะได้อุปสมบทในพระพุทธศาสนาตามพระราชประเพณีสักเวลาหนึ่ง ซึ่งจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณพระราชบูรพการีตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วย"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นเจ้าอาวาสเมื่อสมัยยังทรงดำรงสมณเพศ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจระหว่างทรงครองสมณเพศโดยเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ โดยเวลา ๐๘.๐๐ น. เสด็จพระราชดำเนินลงพระอุโบสถทรงทำวัตรเช้าแล้วทรงสดับพระวินัยและพระธรรมตามปกติ เวลา ๑๗.๐๐ น. ทรงทำวัตรเย็นอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างทรงพระผนวชเสด็จพระราชดำเนินไปถวายสักการะพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เสด็จพระราชดำเนินไปแผ่พระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมราชชนก ที่อนุสรณ์สถานรังษีวัฒนาสุสานหลวงวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และเสด็จพระราชดำเนินไปสักการะพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม นอกจากจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงรับบิณฑบาตที่พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต วังสระปทุม และทำเนียบรัฐบาลแล้วยังได้เสด็จพระราชดำเนินโดยไม่มีหมายกำหนดการออกทรงรับบิณฑบาตจากประชาชนที่ถนนพระสุเมรุแล้วประทับรถยนต์พระที่นั่งแวะทรงรับบิณฑบาตใกล้อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ และที่สี่แยกราชเทวี ถนนเพชรบุรีอีกด้วย ทำให้ประชาชนที่ออกมาใส่บาตรตามปกติและโชคดีได้ถวายอาหารบิณฑบาตพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงผนวชเกิดความปลื้มปิติยินดีเป็นที่ยิ่ง ได้ทรงลาสิกขาเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๙ รวมเวลาที่ทรงพระผนวช ๑๕ วัน ทำให้ชาวพุทธทั่วประเทศมีความชื่นชมยินดี และถวายอนุโมทนาสาธุการในพระราชจริยวัตรครั้งนี้โดยทั่วกัน

เสด็จออกทรงรับบิณฑบาตจากประชาชน

จากการทรงพระผนวชเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๙ นั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงคุ้นเคยตระหนักในความหนักแน่นต่อศีลาจารยวัตรและสติปัญญาของพระเถระรูปหนึ่ง ก่อให้เกิดพระราชศรัทธาเลื่อมใสเพิ่มขึ้นตามลำดับกาลเวลา ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ พระราชปัธยาจารย์ แต่ยังทรงเป็น สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมอบหมายให้พระโศภนคณาภรณ์ *(สุวฑฺฒโน เจริญ คชวัตร เปรียญธรรม ๙ ประโยค)* ซึ่งเป็นพระราชาคณะชั้นเทพในราชทินนามเดิม และเป็นเลขานุการในสมเด็จพระสังฆราชเจ้าตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๙ ทำหน้าที่เป็นพระอภิบาล *(พระพี่เลี้ยง)* ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงผนวช มีหน้าที่นำเสด็จพระราชดำเนินไปยังสถานที่ต่าง ๆ นำทรงบำเพ็ญสมณกิจ และถวายความรู้ไขข้อข้องพระราชหฤทัยทุกประการ

ดังนั้น หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงลาสิกขาแล้ว ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พุทธศักราช ๒๔๙๙ ได้ทรงเลื่อนสมณศักดิ์พระโศภนคณาภรณ์ขึ้นเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวราภรณ์ พุทธศักราช ๒๕๐๔ เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรองที่ พระสาสนโสภณ พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระญาณสังวร ราชทินนามญาณสังวรนั้น เมื่อต้นรัตนโกสินทร์ได้พระราชทานแก่พระญาณสังวร *(สุก)* วัด ราชสิทธิ ซึ่งทรงคุณวิเศษในทางวิปัสสนากรรมฐาน มีเมตตาจนไก่ป่าเชื่องเข้ามาคลุกคลีกับท่านได้ และต่อมาท่านได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งประชาชนพากันขนานพระนามว่าพระสังฆราชไก่เถื่อน จากนั้นมาก็ไม่มีการสถาปนาราชทินนามนี้แก่ท่านผู้ใดอีกเป็นเวลาถึง ๑๕๐ ปี จึงได้สถาปนา พระสาสนโสภณ *(สุวฑฺฒโน)* วัดบวรนิเวศวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระญาณสังวร ซึ่งก็คงมีพระราชดำริว่า พระสาสนโสภณนั้น เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่ามีเมตตาธรรมสูง สมเด็จพระญาณสังวรได้ดำรงสมณศักดิ์นี้มายาวนานถึง ๑๗ ปี จนประชาชนรู้จักในนามสมเด็จพระญาณ เป็นที่เคารพนับถือของมหาชนทั้งภาคราชการและภาคเอกชน จนได้รับพระราชทานการสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๔ มีพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า *สมเด็จพระญาณสังวร บรมนริศรธรรมนีติภิบาล อริยวงศาคตญาณ วิมล สกลมหาสังฆปริณายก ฯลฯ"* ซึ่งสร้อยพระนามวรรคแรก บรมนริศรธรรมนีติภิบาล นั้นแปลได้ว่า ทรงเป็นพระอภิบาล *(พระพี่เลี้ยง)* ในการถวายแนะนำพระธรรมแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นใหญ่อย่างยิ่งในหมู่นรชน

นอกจากเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชจะทรงเป็นปูชนียบุคคลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ทรงเป็นที่เคารพนับถือของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ โดยทรงเป็นพระราชกรรมวาจาจารย์ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในการทรงผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จไปประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างวันที่ ๖ - ๒๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้เป็นพระอาจารย์ถวายการอบรมตามพระธรรมวินัยตลอดระยะเวลาที่ทรงพระผนวชนั้น

สมเด็จพระบรมวงศ์ที่ทรงตระหนักถึงพระปรีชาญาณของเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดรายการขึ้นใหม่รายการหนึ่ง ประจำทุกวันอาทิตย์เวลาเช้าเรียกว่า *"รายการบริหารทางจิต"* ทางสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต เริ่มแต่วันอาทิตย์ต้นปี พุทธศักราช ๒๕๑๑ เป็นต้นมา โดยโปรดฯให้อาราธนา เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช แต่ยังทรงดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ วัดบวรนิเวศ เป็นผู้ดำเนินการ โดยทรงแบ่งออกเป็น ๓ รายการ คือ การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ การบริหารทางจิตสำหรับเด็กวัยรุ่น และการบริหารทางจิตสำหรับเด็กเล็ก

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

นอกจากนี้ สมเด็จพระบรมราชชนนี ยังได้พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเด็นต่างๆ อาราธนาให้เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช เรียบเรียงถวาย แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกประชาชน เช่นเรื่องวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องทางธรรมะ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร สำหรับคนไทยที่อยู่ในต่างประเทศ และมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษเพื่อประโยชน์ของชาวโลกด้วย เรื่องศีล เรื่องอวิชา เรื่องสันโดษ เรื่องกรรม เรื่องพรหมวิหาร ๔ เรื่องปัญญา ฯลฯ เรื่องธรรมะต่างๆ ข้างต้น เมื่อเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงเรียบเรียงต้นฉบับถวายแล้ว ก็จะมีพระราชวิจารณ์สนับสนุนหรือขอให้เพิ่มเติมแก้ไขอีกบางประการ แล้วจึงพิมพ์เผยแพร่พระราชทานแก่มหาชน

ในพระราชหัตถเลขาพระราชทานนายขวัญ-แก้ว วัชโรทัย ข้าราชการสำนักผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช ก็จะทรงขอให้นายขวัญแก้วนำความไปขอบพระคุณเจ้าประคุณอยู่เสมอ เช่น

"ขอให้ขวัญช่วยไปขอบพระคุณท่านเจ้าคุณสาสนฯ แทนด้วย ฉันรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านต่อฉันและคนอื่น ๆ ที่ได้อ่านหนังสือที่ท่านได้เรียบเรียงขึ้น"

"เรียนท่านเจ้าคุณสาสนฯ ว่า ที่ท่านได้กรุณาเขียนหนังสืออย่างมากมายตามความเห็นของฉันนั้น ท่านทำประโยชน์มากสำหรับคนทั่วไป"

"ขอให้ส่งหนังสือ ศีล ที่มีภาษาอังกฤษมาให้ห้าเล่ม มีเพื่อนบี๋คนหนึ่ง ฉันได้ให้หนังสือพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร เขาชอบมาก เขาบอกว่า เมื่อเวลาเขาไม่สบายเขาอ่านและได้ช่วยเขา เขาถามว่าทำไมไม่แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสบ้าง ฉันก็บอกว่ามันยาก หาคนที่รู้ภาษาฝรั่งเศสดีๆ และรู้ภาษาไทยดี และเข้าใจหนังสือนี้ดี เขาบอกว่าเขาจะลองแปลภาษาอังกฤษ เรียนท่านเจ้าคุณสาสนฯ ด้วย ว่าท่านทำประโยชน์แก่คนต่างประเทศด้วย"

บี๋ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมหลวงนราธิวาส ราชนครินทร์

พระภารกิจของเจ้าประคุณ สมเด็จพระสังฆราช เกี่ยวกับพระราชพิธีเป็นทางการนั้น มีมากมาย เช่น ทรงแสดงพระธรรมเทศนาถวายในการบำเพ็ญพระราชกุศลในวาระต่างๆ ที่สำคัญคือ พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสกถา ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งปกติสมเด็จพระสังฆราชจะเป็นองค์แสดงแต่เจ้าประคุณ สมเด็จพระสังฆราชแต่ยังทรงสมณศักดิ์สมเด็จพระราชาคณะ ได้รับมอบหมายให้เป็นองค์แสดงในพุทธศักราช ๒๕๑๗ และตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๒๕ เป็นต้นมาจนปัจจุบัน พระธรรมเทศนาพระมงคลวิเสสกถานี้ ถือว่ามีความเป็นมาสำคัญมาก เท่ากับว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชวโรกาสให้พระมหาเถระ สรุปถึงพระราชกรณียกิจในรอบปี และจะอนุโมทนาสนับสนุนหรือติติงถวายก็ได้

นอกจากนั้น ยังมีพระธรรมเทศนาพิเศษในโอกาสต่างๆ เช่น การทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมพรรษาเสมอสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช วันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ การพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีมังคลาภิเษก วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ การทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน พระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พระธรรมเทศนาเหล่านี้ เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราชต้องทรงศึกษาค้นคว้าความถูกต้องทางประวัติศาสตร์มาแสดงประกอบธรรมะของพระพุทธเจ้าด้วย

ในวโรกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก จะมีพระชนมายุครบ ๘๖ พรรษา ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๒ นี้ จึงขอเชิญชวนพุทธศาสนิกชนชาวไทย ได้ร่วมใจอธิษฐานจิตอัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย อภิบาลให้พระองค์ท่านเจริญด้วยจตุรพิธพรชัยเสด็จสถิตเป็นมิ่งขวัญมงคลของชาติสืบเท่ากาลนาน

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

(ตอนจบ)

ดังนั้น จึงใคร่ขอนำผลแห่งกรรมและราชสงครามของพระองค์มาเสนอท่านโดยสรุปตามลำดับดังนี้

สงครามเพื่อต่อสู้และป้องกันกรุงศรีอยุธยา

ใน พ.ศ. ๒๓๐๗ เมื่อได้มีพระบรมราชโองการให้ลงมาราชการที่กรุงศรีอยุธยา ได้ทรงทำการรบหลายครั้ง เช่น เป็นนายทัพร่วมไปกองทัพพระยาพิพัฒน์โกษาซึ่งเป็นแม่ทัพ ป้องกันเพชรบุรี เป็นแม่ทัพออกสู้รบเพื่อรักษาพระนครหลายครั้ง เพราะกองทัพพม่าได้ชัยชนะเหนือกองทัพไทยเป็นส่วนใหญ่จนต้องถอยร่นเข้ามาป้องกันพระนครเป็นหลัก มีกำลังทัพของไทยเพียงแห่งเดียวที่ตีข้าศึกให้พ่ายแพ้ไปได้ถึง ๗ ครั้ง คือ กำลังค่ายบางระจัน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นพระยาตากและนำทัพออกสู้หลายครั้งจนปรากฏความชอบ ครั้นพระยาวชิรปราการ *(พระยากำแพงเพชร)* ผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชรถึงแก่อนิจกรรม จึงทรงได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรปราการผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชรอีกตำแหน่งหนึ่ง แต่ยังคงต้องอยู่ทำสงครามป้องกันกรุงศรีอยุธยาต่อไป

ประพัฒ ตรีณรงค์

พ.ศ. ๒๓๐๘ ทรงคุมกำลังทหารออกรบตีค่ายพม่าได้ แต่ผู้รักษาพระนครไม่ส่งกำลังออกไปเสริม จึงต้องถอยกลับ พ.ศ. ๒๓๐๙ เป็นแม่ทัพร่วมกับพระยาเพชรบุรี ยกกองทัพเรือออกไปรบพม่าที่ทุ่งวัดใหญ่ กำลังพม่ามากกว่ามากมาย จึงทรงเตือนให้พระยาเพชรบุรีถอยทัพ แต่พระยาเพชรบุรีไม่เชื่อฟัง และออกรบ เลยถูกพม่าเอาหม้อดินปืนทิ้งในเรือเกิดระเบิด พระยาเพชรบุรีถึงแก่กรรม พระองค์ถูกกล่าวหาว่าทิ้งเพื่อน และในปีเดียวกันนี้ ก่อนเสียกรุง ๓ เดือน พม่ายกเข้ามาทางด้านที่พระองค์รักษา จึงทรงสั่งให้ทหารเอาปืนใหญ่ยิงข้าศึก โดยไม่ขออนุญาตก่อน จึงถูกลงโทษแต่ให้ภาคทัณฑ์ไว้ก่อน จึงตัดสินพระทัยนำกองทัพตีฝ่ากองกำลังของพม่าด้านวัดพิชัยมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อรวบรวมกำลังมาสู้ต่อไปใหม่ในคืนวันเสาร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือนยี่ เวลาดึกรุ่งเช้าต้องสู้รบกับกำลังพม่าที่ยกติดตามมาทันที่ บ้านโพธิสังหาร หรือโพธิสาวนาญ ฆ่าทหารพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก ที่เหลือแตกทัพกลับ จึงทรงนำกำลังไปพักที่บ้านพรานนก จากนั้นทรงนำกำลังเดินทางมุ่งไปเมืองระยอง แต่ก็ต้องสู้รบกับพม่าให้กับดงศรีมหาโพธิ์ เมืองปราจีนบุรี โดยใช้วิธีซุ่มข้างทางแล้วส่งกำลังส่วนหนึ่ง

ให้รบล่อให้ข้าศึกตายใจบุกตามมา จึงทรงส่งให้ทหารที่ซุ่มสองข้างทางยิงปืนพร้อมกัน ข้าศึกล้มตายมากมาย แล้วเดินทางต่อไปยังเมืองระยองเพื่อเกลี้ยกล่อมให้ร่วมด้วย แต่เมื่อทรงเห็นว่า เมืองระยองคิดร้าย จึงสั่งยึดเมืองระยองในเวลากลางคืน จากนั้นทรงมุ่งไปเมืองจันทบุรี ครั้งแรกพระยาจันทบุรียินยอมเข้าด้วย แต่แล้วเปลี่ยนใจ จึงจำเป็นต้องตีเมืองจันทบุรี ยึดเมืองได้ พระยาจันทบุรีกับพรรคพวกหนีรอดไปได้

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยึดเมืองจันทบุรีได้ในเดือน ๗ ปีกุน พ.ศ.๒๓๑๐ ภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าข้าศึกได้ ๒ เดือน และเมื่อยึดเมืองจันทบุรีได้แล้ว ก็รวมกำลังทหารและรถถังเรือรบ เพื่อยกกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา และระหว่างนี้พระองค์ได้ทรงยกกำลังทัพเรือไปเมืองตราด กรมการเมืองยินยอมเข้าด้วยอีกเมืองหนึ่ง

สงครามกู้กรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาสู้ศึกและป้องกันอยู่เป็นเวลา ๓ ปีเศษก็ถึงกาลอวสาน ในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ พม่าขนทรัพย์สมบัติและกวาดต้อนคนไทยไปเป็นเชลยมากมาย แล้วตั้งสุกี้พระนายกองเป็นหัวหน้ากับทหารพม่าประมาณ ๓,๐๐๐ คน รักษาการ ณ ค่ายโพธิ์สามต้น และกรุงศรีอยุธยาก็ตกอยู่สภาพของความเป็นประเทศราชของพม่าอีกครั้ง

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระอุตสาหะรวบรวมกำลังนักรบเลือดน้ำเค็มภาคตะวันออก ตั้งสะสมกองทัพอยู่ ณ เมืองจันทบุรี เร่งต่อเรือรบ เพื่อกู้ชาติภายใน ๓ เดือน ได้เรือรบขนาดเกือบ ๑๐๐ ลำ ทรงจัดเป็นกระบวนกองทัพเรือ โปรดให้หลวงพิชัยราชา *(ต่อมาเป็นเจ้าพระยาสวรรคโลก ต้นสกุล บุญหลง พลางกูร และกรีวัตร)* เป็นแม่ทัพหน้า ส่วนพระองค์ทรงเป็นแม่ทัพบัญชาการกองหลวง ยกออกจากจันทบุรีในระยะเวลาที่สิ้นลมมรสุม *(ประมาณเดือน ๑๑)* ถึงชลบุรี จัดการประหารชีวิต นายทองอยู่นกเล็ก ผู้ถูกราษฎรร้องทุกว่าสร้างความเดือดร้อนให้แล้วรีบมุ่งเข้ายึดเมืองธนบุรี ปราบเจ้าทองอินผู้รักษาเมืองได้แล้ว ก็รุดขึ้นไปตีค่ายโพธิ์สามต้น สุกี้พระนายกองยอมแพ้ และเป็นอันว่าการทำสงครามกู้กรุงศรีอยุธยาของพระองค์ได้สำเร็จภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว คือในวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งตรงกับวันศุกร์ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ ตกอยู่ในเงื้อมมือของพม่าเพียง ๓ เดือน

สงครามรวบรวมพระราชอาณาจักร

เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ได้ตั้งตัวเป็นอิสระและแยกออกเป็นก๊กเป็นเหล่าตั้งตัวเป็นใหญ่แล้ว ก๊กที่มีความสำคัญ

๑. เจ้าพระยาพิษณุโลก
๒. เจ้าพระฝาง
๓. เจ้านครศรีธรรมราช
๔. เจ้าพิมาย
๕. สุกี้พระนายกอง

ครั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้กรุงศรีอยุธยาได้พร้อมกับได้ปราบก๊กสุกี้พระนายกอง พระองค์จึงจำเป็นต้องปราบปรามก๊กอื่นๆ เพื่อทรงรวบรวมแผ่นดินไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายหลังจากที่พระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ไทย ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๓๑๑ ตรงกับวันพุธ แรม ๔ ค่ำ เดือนอ้ายปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ.๑๑๓๐ พระชนมายุ ๓๔ พรรษา และทรงย้ายราชธานีมาตั้ง ณ เมืองธนบุรี นับเป็นสมัยกรุงธนบุรี แทนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นลำดับต่อมา และระยะเวลาที่เสด็จกรีฑาทัพออกปราบปรามก๊กอื่นๆอยู่ก็ต้องกรีฑาทัพต่อสู้กับข้าศึกที่ยังยกเข้ามาอีกเป็นระยะๆ และเพื่อมิให้ท่านผู้อ่านเกิดสับสนขอกล่าวถึงสงครามปราบปรามก๊กใหญ่ ๔ ก๊กที่เหลืออยู่โดยเฉพาะก่อน

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวถึงการปราบปรามก๊กต่างๆ ที่ยังเหลืออีก ๔ ก๊ก คือ

เจ้าพระยาพิษณุโลก เจ้าพระฝาง เจ้านครศรีธรรมราช และเจ้าพิมาย ไว้ในหนังสือ **"สยามกับสุวรรณภูมิ"** ว่า

"ได้ทรงปราบก๊กต่าง ๆ ทีละก๊ก โดยความช่วยเหลือของวีรบุรุษทั้งสองคือ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และกรมพระราชวังบวร (เจ้าพระยาสุรสีห์) ในชั่วระยะเวลา ๓ ปี ก๊กต่าง ๆ ก็ถูกปราบหมดไป กรุงสยามได้กลับรวบรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นใหม่ใน พ.ศ.๒๓๑๓"

หม่อมราชวงศ์ สุมนชาติ สวัสดิกุล ได้กล่าวถึงพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการปราบก๊กต่าง ๆ และการย้ายราชธานีไว้ในเรื่อง **"พระเจ้ากรุงธนบุรี"** ว่า

"พระปรีชาสามารถของพระเจ้ากรุงธนบุรีในกู้กรุงศรีอยุธยาให้ได้รับอิสรภาพอย่างเต็มที่นั้น เป็นข้อที่ควรจะสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง หากจะวิจารณ์ถึงฐานะขององค์พระเจ้ากรุงธนบุรีเปรียบเทียบกับฐานะของผู้มีอำนาจอื่น ๆ ในยุคเดียวกันจะเห็นได้ว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีมีส่วนที่จะกู้ชาติได้น้อยที่สุด เจ้าพิษณุโลกมีหลักฐานมั่นคง มีกำลังทหารเป็นปึกแผ่น เจ้าพระฝางมีราษฎรนิยมมาก เพราะเชื่อกันว่ามีเวทย์มนต์คาถา เจ้านครก็มีทั้งกำลังและฝีมือเข้มแข็ง อาจตั้งเป็นเอกราชอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้ใด เจ้าพิมายก็มีศักดิ์เป็นราชตระกูลราษฎรนิยมชมชื่นในบุญญาธิการกันมาก พระนายกอง (พม่าเรียกสุคยี หมายถึงนายกองแต่ไทยเอามาเรียกชื่อว่า สุกี้) และเจ้าทองอิน หรือที่จดหมายเหตุเรียกว่านายบุญสง ก็ได้กำลังพม่าหนุนหลังอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรีพระองค์เดียวเท่านั้น เป็นผู้ที่มีฐานะด้อยกว่าคนอื่น ๆ มีทหารอยู่ห้าร้อย ปืนกระบอกเดียว ไม่มีบ้านเมืองอาศัย ต้องระเหเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ ด้วยความอยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง และการที่พระองค์เสด็จไปตั้งฐานะอยู่ได้ที่จันทบุรีนั้น ก็ไม่ได้เป็นไปตามพระราชดำริอันมีอยู่แต่เดิม พวกความจำเป็นบังคับจึงต้องไปทางนั้น ฐานะของพระเจ้ากรุงธนบุรีผิดกับคนอื่น ๆ ต้องต่อสู้ด้วยกำลังความสามารถและสติปัญญาของพระองค์เอง อาศัยความเป็นหนุ่มคะนองและความชำนาญในการปกครองเป็นเครื่องประกอบ

การปราบปรามนายทองอยู่ นกเล็ก แห่งชลบุรี การเข้ายึดเมืองระยองและจันทบุรี เป็นนโยบายทางการเมืองที่น่าชมเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อจะเข้าตีเมืองระยอง ได้ทรงขู่ขวัญชาวเมืองด้วยการติดต่อกับพระยาราชาเศรษฐี (ญวน) และในที่สุดก็ยึดหัวเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวสยามไว้ได้ และเป็นเครื่องมือสำหรับทำการกู้ชาติในคราวต่อไป การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปราบปรามเจ้าทองอิน และพระนายกองซึ่งเป็นฝ่ายพม่าก่อนนั้น ก็เป็นนโยบายที่เฉลียวฉลาด การยึดเอากรุงศรีอยุธยาไว้ในอำนาจและการขุดพระศพพระเจ้าเอกทัศขึ้นทำการถวายพระเพลิงก็นับว่าเป็นนโยบายอันเลิศที่จะรวบรวมผู้คน การย้ายพระนครไปตั้งอยู่ ณ กรุงธนบุรี ก็เป็นนโยบายที่รอบคอบ..."

สงครามแผ่พระบรมเดชานุภาพ

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวถึงการสงครามนอกเหนือไปจากการรวบรวมพระราชอาณาจักรให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้แล้ว ยังมีสงครามอื่นเกิดขึ้นอีกหลายครั้งว่า

"กรุงสยามได้กลับรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๓๑๓ ต่อนั้นมาก็มีการรบพุ่งเรื่อยๆ มา คือใน พ.ศ.๒๓๑๓ พม่าทางเชียงใหม่ยกกองทัพมาล้อมเมืองสวรรคโลก พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกกองทัพไปปรามด้วยพระองค์เอง ทรงป้องกันเขตสยามแท้ ๆ ไว้ได้ แต่ไม่สามารถจะตีเมืองเชียงใหม่ได้ ต้องถอยทัพกลับ ต่อมาอีกปีหนึ่งคือในพ.ศ.๒๓๑๔ เกิดมีเรื่องแย่งราชสมบัติขึ้นทางประเทศเขมร สยามได้เข้าเกี่ยวข้องด้วย กองทัพไทยตีได้เมืองพระตะบอง โพธิสัตว์ บริบูรณ์ บันทายเพ็ชร แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งนัดองค์รามาธิบดีเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร

ครั้นถึง พ.ศ.๒๓๑๗ ก็เกิดศึกเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ศึกเชียงใหม่ครั้งนี้เป็นชัยชนะอันเด็ดขาดที่สยามมีในเชียงใหม่ และไทยเหนือพี่น้องของเราก็ได้รวมเข้าอยู่ในอาณาจักรเดียวกันมาจนกระทั่งบัดนี้ แต่ในปีนั้นเอง (พ.ศ.๒๓๑๗) ก็เกิดศึกกับพม่า สงครามครั้งนี้ได้ทำกันเขตมณฑลราชบุรี กองทัพไทยได้ชัยชนะต่อมาอีกปีหนึ่ง (พ.ศ.๒๓๑๘) ก็เกิดศึกพม่าขึ้นตอนเหนือ กองทัพพม่ามีอะแซหวุ่นกี้เป็นแม่ทัพตีเมืองพิษณุโลก แต่ก็ทิ้งเมืองไปโดยมิได้ยึดไว้ สงครามครั้งนี้อะแซหวุ่นกี้ได้ประกาศแก่นายกองของตนว่า เดี๋ยวนี้คนไทยไม่เหมือนแต่ก่อนเสียแล้ว เป็นอันว่าต่อไปพม่าจะเอาชนะไทยอีกไม่ได้ ศึกพม่าได้มีต่อมาอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ.๒๓๑๙ คือพม่าเข้ามาตีเชียงใหม่ กองทัพไทยไปตีกลับคืนได้ และเห็นว่าเชียงใหม่เป็นเมืองล่อแหลมไทยจึงทิ้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองร้างถึง ๑๕ ปี ต่อไปนี้การศึกก็ไปมีกันทางตะวันออกคือเขมร ใน พ.ศ.๒๓๑๙ ทรงส่งกองทัพตีได้จำปาศักดิ์ สีทันดร อัตปือ และเกลี้ยกล่อมเขมรในเมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ และขุขันธ์ ให้มาขึ้นอยู่แก่ไทย ต่อมาใน พ.ศ.๒๓๒๑ เกิดศึกกับล้านช้าง กองทัพไทยตีได้เวียงจันทน์ และได้พระแก้วมรกตกับพระบางมาไว้กรุงธนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๓ ไทยต้องยกกองทัพไปรบเขมรอีกครั้ง ศึกเขมรครั้งนี้ยังไม่สิ้นสุด

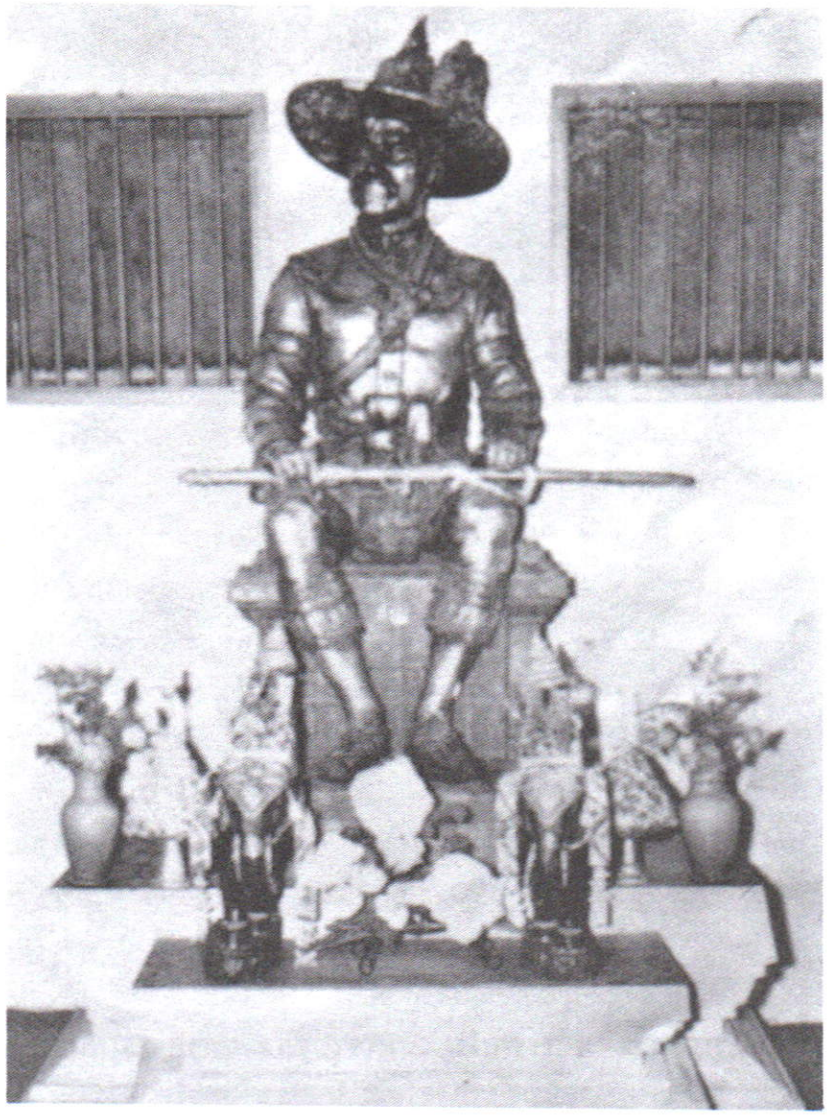

พระเจ้ากรุงธนบุรีเกิดเสียพระสติ การบ้านเมืองระส่ำระสาย สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกซึ่งในครั้งนั้นยังทรงดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกำลังไปทัพเขมรต้องเสด็จกลับคืนพระนคร เพื่อจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย....”

ในเรื่องเกี่ยวกับสงครามแผ่พระบรมเดชานุภาพดังกล่าวนี้ ในหนังสือเรื่อง **“ประมวลหลักฐาน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ภาค ๑”** ของคณะผู้ลงทุนสร้างอนุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จัดพิมพ์เมื่อวันที่ ๑๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๑ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ปีวอก พ.ศ.๒๓๐๗ ก่อนเสียกรุงเก่าแก่พม่า ๓ ปี ประเทศสยามเวลานั้น ภาคเหนือเพียงจดแดนเมืองเถิน ลำปาง ภาคใต้ตลอดไทรบุรี ภาคตะวันออกตลอดแดนเขมร ตะวันออกเฉียงเหนือเพียงนครราชสีมา ตะวันออกเฉียงใต้

ตลอดเมืองพุทไธมาศ ภาคตะวันตกตลอดเมืองทะวาย ตะนาวศรี มะริด"

และอีกตอนหนึ่งได้กล่าวพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วยการสงครามหลายครั้งต่อหลายครั้งก่อนสวรรคตไว้ว่า

"รวมแผ่นดินสยาม ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้และก่อสร้างไว้ให้แก่ชาติไทยครั้งนั้น มีอาณาเขตดังนี้

๑. ทิศตะวันออก ตลอดประเทศเขมร

๒. ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดนครจำปาศักดิ์ เวียงจันทน์ หัวเมืองพาน นครหลวงพระบาง หัวพันทั้งหกสิบสองจุไทย จดฮุนหนำของจีน

๓. ทิศตะวันอออกเฉียงใต้ ตลอดเมืองพุทไธมาศ (ฮ่าเตียน) คือที่ต่อจากเมืองตราดออกไป

๔. ทิศตะวันตก ตลอดเมืองตะนาวศรี เมืองมะริดออกมหาสมุทรอินเดีย

๕. ทิศเหนือ ตลอดลานนา ถึงสิบสองปันนา ไทยใหญ่

๖. ทิศใต้ ตลอดไทรบุรี ปลิศ กลันตัน ตรังกานู และเมืองยักตรา เมืองปัตายี ก็มาผูกไมตรีอย่างสนิทสนม"

และยังมีอีกท่านหนึ่งซึ่งสรรเสริญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญในราชการสงครามเพื่อให้เป็นผลดี คือท่านผู้ใช้นามปากกาว่า **ศรีชลาลัย** เขียนเฉลิมพระเกียรติพระองค์ไว้ในเรื่อง **"ไทยต้องจำ"** พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๒ ว่า

"สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไม่ใช่แต่ทรงเป็นยอดแห่งนักรบไทยโดยเฉพาะเท่านั้น พระองค์ยังทรงพยายามทำให้โลกเห็นว่าไทยเป็นชาตินักรบที่ดำรงภูมิธรรมชั้นสูงอีกด้วย จะเห็นได้เมื่อคราวพม่ายกกองทัพเข้ามารุกรานทางเมืองกาญจนบุรี ราชบุรี นครชัยศรี ในปีมะเมีย พ.ศ.๒๓๑๗ (ปีที่ ๗ ในสมัยกรุงธนบุรี) ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเพิ่งเสด็จกลับมาจากปราบปรามเชียงใหม่ และบังเอิญสมเด็จ พระราชมารดากำลังประชวรมีพระอาการหนัก แต่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงหักพระทัยพยายามเสด็จพระราชดำเนินออกไปต่อต้านกองทัพพม่าที่เมืองราชบุรีโดยด่วน เพราะไม่ต้องพระราชประสงค์ให้พม่ามาเหยียบชานพระนครให้เสื่อมเสียเกียรติยศของชาติไทย และไม่ทรงปรารถนาจะให้ไทยเสียขวัญลงไปอีก ครั้นเสด็จออกไปเพียง ๙ วัน ขุนวิเศษโอสถรีบไปกราบทูลพระอาการของสมเด็จพระราชมารดาซึ่งเพียบมาก เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงทราบแล้วถึงกับตรัสออกพระโอษฐ์ว่า พระโรคเห็นหนักจะมิได้ไปทันเห็นพระองค์ ด้วยการแผ่นดินครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ครั้นจะไปบัดนี้ ไม่เห็นผู้ใดที่ไว้ใจให้อยู่ต้านต่อข้าศึกได้"

ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหักพระทัยไม่เสด็จกลับ เพราะทรงเป็นห่วงการแผ่นดิน ทรงมากมั่นขับเคี่ยวอยู่กับกองทัพพม่า ฝ่ายสมเด็จพระราชมารดาสวรรคต ส่วนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพยายามต่อรบล้อมกองทัพพม่าไว้อยู่ เมื่อไม่มีทางใดที่พม่าจะตีหักหนีออกมาได้ ถ้าพวกทหารจะยิงปรำ *(ยิงพร้อม ๆ กัน)* เข้าไปในค่ายพม่า ให้ทหารพม่าตายหมดก็อาจทำได้ แต่ไม่โปรดให้ทำเช่นนั้น เพราะทรงรักษาเกียรติยศของนักรบไทย ซึ่งเมื่อข้าศึกหมดทางสู้แล้ว นักรบไทยย่อมไม่ทำอันตราย ในที่กองทัพพม่าสิ้นฤทธิ์ยอมออกมาสวามิภักดิ์ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ปีนั้น เพราะฉะนั้น วันที่ ๓๑ มีนาคม จึงควรเป็นที่ระลึกอันสำคัญยิ่งของทหารไทย ซึ่งสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมชั้นสูง ถือเป็นที่ระลึกอย่างน่าปลื้มใจว่า

๑. ทหารไทยถือเอาการของชาติเป็นใหญ่ยิ่ง ยอมสละการส่วนตัวทั้งที่เป็นส่วนสำคัญแม้ว่าจะต้องเผชิญกับความโศกเศร้าอย่างสุดซึ้ง ก็ยอมทั้งสิ้น ขอแต่ให้งานของชาติสำเร็จลุล่วงไปเป็นที่ตั้ง

๒. ชาติไทยไม่รุกรานชาติอื่น แต่ถ้าชาติใดบังอาจบุกรุกเข้ามา ทหารไทยจะไม่ปล่อยให้ข้าศึกเหลือกลับไปได้เลย

๓. แม้ข้าศึกตกอยู่ในที่

ล้อมหมดทางสู้ พวกไทยจะยิงปรำเสียก็ตายสิ้น แต่ทหารไทยไม่ต้องการทำอันตรายแก่ปรปักษ์ที่ไม่มีโอกาสต่อสู้ ให้เสียเกียรติยศสักอย่างเดียว

๔. เมื่อปรปักษ์ยอมอ่อนน้อมแล้ว ไทยก็เอ็นดูชุบเลี้ยงพอสมกับเหตุการณ์ มิได้แสดงความอาฆาตประทุษร้ายต่อไป

๕. แผ่นดินไทยทุกกระเบียดนิ้ว ยืนอยู่เป็นเอกราชได้เพราะไทยเป็นนักรบที่เข้มแข็ง

.....สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงทะนุบำรุงทหารไทยให้มีน้ำใจอยู่เสมอ หมายความว่า ให้ทหารไทยมีความสุขสมบูรณ์ แต่ต้องหายใจเป็นทหารสมศักดิ์จริง ๆ

โดยปกติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดให้ทหารทำการฝึกซ้อมให้ชำนิชำนาญในกระบวนรบตามเหล่าของตน ๆ จนสามารถแสดงเป็นยุทธกีฬาได้อย่างแคล่วคล่อง....

ว่าถึงชั้นนายทหาร แม้จะมีตำแหน่งสูงเป็นนายทัพนายกองแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ยังทรงพระกรุณาโปรดให้มีการอบรมวิชารบกลยุทธ์เพิ่มเติมเสมอ ทรงพระอุตสาหะอบรมสั่งสอนด้วยพระองค์เอง ฤดูฝนปีใดไม่มีราชการทัพศึก ก็เรียกประชุมแม่ทัพนายกอง รับการอบรมอย่างขมักเขม้นเพื่อให้มีสมรรถภาพสูงกว่าฝ่ายข้าศึกยิ่งขึ้น จะได้ทำการรบมีชัยชนะตลอดไป

นอกจากให้ทหารฝึกฝนและนอกจากอบรมนายทหารชั้นผู้ใหญ่อย่างกวดขันแล้ว ยังทรงรีบสั่งสมอาวุธยุทธภัณฑ์ให้เพรียบพร้อม ถึงกับมีปืนใหญ่หล่อแบบยุโรป...ที่พอจะสั่งซื้อได้ ก็ให้หาซื้อส่งเข้ามา...ถ้าปืนชนิดไหนพอจะหล่อเองได้ ก็เร่งมือหล่อขึ้นโดยเร็ว เพราะถือว่าปืนเป็นกระดูสงคราม....

ในการใช้ปืนใหญ่ โปรดให้ทหารฝึกยิงหมู่ พยายามยิงพร้อมกันหลายสิบกระบอก เพื่อทำลายหน่วยข้าศึก หรือที่มั่นข้าศึกโดยฉับพลัน ให้ได้ผลคล้ายทิ้งระเบิดขนาดหนักที่สุด ทั้งนี้ด้วยหวังจะไม่ให้ฝ่ายข้าศึกรู้ทางปืนก่อนที่จะถูกทำลายย่อยยับลงไป ปรากฏผลสำคัญในการรบ คือยิงทำลายข้าศึกมีชัยชนะทุกครั้ง

ป้อมค่ายในเวลานั้นก็เป็นสิ่งจำเป็นในการทหารมาก โปรดให้เร่งสร้างป้อมเพิ่มเติมขึ้นในที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง

รองจากการบำรุงการทหารลงมาก็คือ การบำรุงเศรษฐกิจ ในส่วนค้าขายเป็นสำคัญยิ่ง โปรดให้แต่งเรือสินค้าหลวง ออกไปจำหน่ายทั้งเมืองจีนและเมืองแขก ตั้งแต่ต้นรัชกาลตลอดมาได้ผลประโยชน์มาใช้จ่ายในราชการแผ่นดินมาก การภาษีอากรจึงแทบไม่ดีเลยในสมัยนั้น เพราะผลได้ทางค้าขายเป็นจำนวนมากแล้ว

โปรดให้บำรุงทาง สะดวกแก่การสัญจรไปมาค้าขายทางบกและการลำเลียงขนส่ง การคมนาคมพร้อมทุกอย่าง ถึงฤดูหนาวถ้าว่างศึก ก็โปรดให้เร่งมือตัดถนนเรื่อยไป

การพระศาสนา ก็เป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับรวมใจทางการเมืองและเป็นบ่อเกิดศีลธรรมจรรยาอันดีแก่พลเมือง ทรงบำรุงให้มีการศึกษาและการปฏิบัติอย่างเข้มแข็ง วัดหงส์รัตนาราม คลองบางหลวง เป็นสำนักเรียนหัววัดในทางศึกษา เพราะความเจริญทางการศึกษาสมัยนั้นเอง เป็นเหตุให้สะดวกแก่การทำสังคายนาในสมัยรัชกาลที่ ๑ ต่อมา และแบบแผนพระไตรปิฎก ซึ่งอาศัยเรียนอยู่ทุกวันนี้ก็ได้สืบมาแต่ครั้งกรุงธนบุรี จึงได้เรียกฉบับครั้งกรุงธนบุรีว่า *"ฉบับครูเดิม...."*

เรื่องของการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ **"ศรีชลาลัย"** เขียนไว้นี้มีหลักฐานที่มาไว้โดยตลอด แต่อย่างไรก็ดี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ก็ต้องสวรรคตลงด้วยการถูกปลงพระชนม์เพราะทรงมี *"พระสัญญาวิปลาส"* ดังปรากฏในเอกสารต่าง ๆ จึงไม่ขอนำเรื่องราวมาลงไว้ในบทความนี้ ขอเชิญเพียง **"บันทึกรับสั่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ประทานหม่อมราชวงศ์ สุมนชาติ สวัสดิกุล"** เกี่ยวกับปัญหานี้

ในหัวข้อเรื่องว่า *"ขุนหลวงตากเป็นบ้าหรือ"* มาเสนอดังนี้

เหตุ เนื่องด้วยมีผู้เขียนบทความลงในหนังสือต่างๆ อันเกี่ยวกับขุนหลวงตากเนืองๆ ข้อความสำคัญอยู่ที่ว่า ทรงมีพระสติปกติดีอยู่ทุกประการ ซึ่งตรงข้ามกับหลักฐานอันมีในพระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุและวรรณคดีที่เขียนขึ้นในครั้งนั้น จึงทูลถามเพื่อขอประทานพระดำริ

ปัญหา เรื่องขุนหลวงตากนั้นไปอย่างไรมาอย่างไรกัน ทำไมจึงมาเป็นเรื่องใหญ่โตกันนัก

ตอบ เรื่องขุนหลวงตากนี้เป็นเรื่องที่น่าเอาใจใส่ นักปราชญ์สมัยใหม่กำลังปรักปรำราชวงศ์จักรี แต่ไม่มีอะไรจะว่านอกจากจะว่าขุนหลวงตากไม่บ้า และเพื่อชี้ให้คนเห็นว่า พระพุทธยอดฟ้าฯ เป็นกบฏต่อขุนหลวงตาก ว่าตามจริงในการที่เขียนเรื่องขุนหลวงตากในพงศาวดารเรารบกับพม่าครั้งกรุงธนบุรีนั้น ได้พยายามให้ความยุติธรรมแก่ขุนหลวงตากอย่างเต็มที่ อันได้ที่จะชี้ให้เห็นถึงคุณงามความดีของขุนหลวงตากแล้ว ก็ได้หยิบยกขึ้นมาพิจารณาให้จนหมดสิ้น ได้พยายามเขียนให้จนสุดฝีมือ ไม่มีที่สงสัยเลยที่ว่าขุนหลวงตากจะไม่บ้า บ้าแน่ๆ แต่ผู้ก่อการจลาจลนั้นเป็นพระยาสวรรค์ชาวเมืองธนฯ เอง พระพุทธยอดฟ้าฯ เป็นเพียงผู้มาปราบจลาจล และมาพบขุนหลวงตากในสภาวะเช่นว่า ก็ไม่รู้จะทำประการใด เพราะราษฎร ขุนนาง และข้าราชการลงความเห็นให้ปลงพระชนม์ ทั้งขณะนั้นศึกพม่าก็พร้อมที่จะเข้ามายังพระนคร หากไม่ทำการอันใดให้เด็ดขาดลงไป ก็ลำบากแก่การปกครอง พระพุทธยอดฟ้าฯ พอได้สั่งให้ปลงพระชนม์ขุนหลวงตากไม่ แต่ที่จะมีข้อตำหนิก็มีได้อยู่ที่ไม่ห้ามไม่ให้ฆ่า แต่นั่นแหละ เอาใจเราไปใส่ใจพระพุทธยอดฟ้าฯ ใครอยู่ในฐานะเช่นนั้น ก็จะลำบากใจหาน้อยไม่ ถ้าขุนหลวงตากเป็นบ้าอย่างมากมายไม่รู้วันรู้คืน พระพุทธยอดฟ้าฯ ก็คงออกพระโอษฐ์ขอไม่ให้ปลงชีวิต ซึ่งขุนหลวงตากไม่ได้บ้าถึงเพียงนั้น เป็นบ้าคลั่งอันตรายต่อแผ่นดิน นั่นแหละใครอยู่ในฐานะพระพุทธยอดฟ้าฯ บ้างก็จะรู้สึกว่าลำบากแค่ไหน เมื่อปลงพระชนม์แล้วก็ได้จัดการสร้างเมรุเป็นการใหญ่ และได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงทั้งสองพระองค์ อันคุณงามความดีของขุนหลวงตากนั้นมีมากนัก ได้เขียนไว้ในพงศาวดารเรารบพม่าครั้งกรุงธนบุรีโดยละเอียดแล้ว ควรพิจารณาดูให้ดี อย่าลืมหลักฐาน อย่าเอาโลภจริตเข้าใส่ในการวินิจฉัยเรื่องราวในพงศาวดาร ถึงกระทำด้วยความเที่ยงธรรม

เรื่องขุนหลวงตากบ้านี้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เคยเขียนล้อว่าไว้เป็นเสีย ๆ หาย ๆ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงอ่านระหว่างทางรถไฟจากบางกอกน้อยไปพระปฐมเจดีย์ ทรงกริ้วมากไม่พอพระราชหฤทัยเลย ตรัสว่าขุนหลวงตากเป็นคนทำคุณให้แก่ประเทศ ในส่วนบ้าไม่ควรจะเอาเข้ามาถือ กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีนี้ทุกพระองค์ นับถือขุนหลวงตากเสมอ ไม่ควรที่ใครจะมาลบหลู่บุญคุณ ฉะนั้น การเขียนเรื่องล้ออย่างนี้ไม่ชอบด้วยพระราชนิยม

แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสิ้นสุดลงเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ตรงกับวันเสาร์แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ พระชนมายุ ๔๘ พรรษา

พิธีโล้ชิงช้า - โกนจุก

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

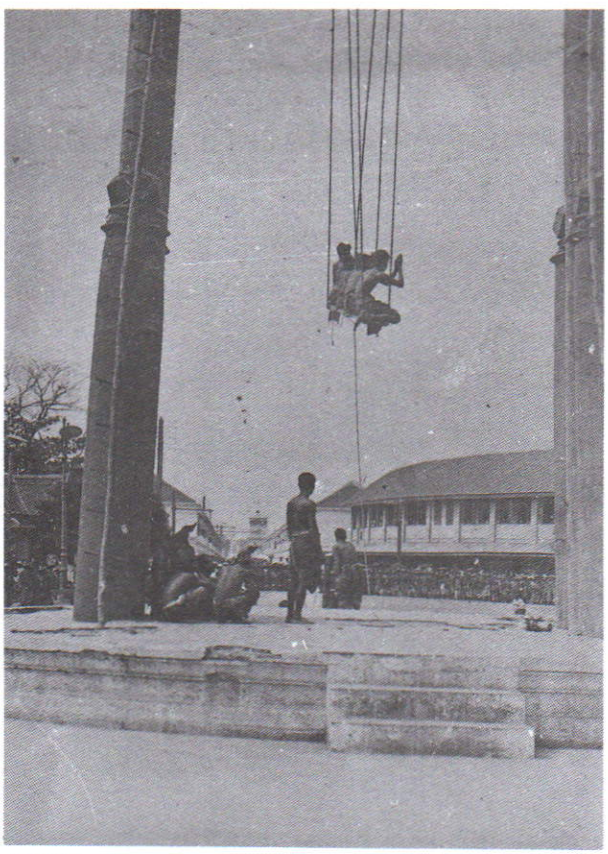

พิธีโล้ชิงช้าในอดีต

ข้าพเจ้าเคยอ่านข่าวหนังสือพิมพ์ฝรั่งในกรุงเทพฯนี้ฉบับหนึ่ง เมื่อประมาณ ๒๐ กว่าปีมาแล้ว จำหัวข่าวว่า ไม่มีพิธีโล้ชิงช้าในวันสงกรานต์ปี ๒๕๒๐ ขอถอดความจากข่าวนั้นว่า *"ผู้ว่าการกรุงเทพมหานครแจ้งแก่นักข่าวเมื่อวานนี้ว่า ไม่มีพิธีโล้ชิงช้าในวันสงกรานต์ปีนี้ แต่จะมีในเดือนมกราคมปีหน้า ถึงท่านผู้ว่าฯ จะมีความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะฟื้นฟูพิธีโล้ชิงช้าขึ้นมาเพื่อให้เยาวชนรุ่นนี้ได้พบเห็น แต่ท่านผู้ว่าฯ ก็ต้องหารือพราหมณ์ดูก่อนว่า พอจะประกอบพิธีกันอย่างง่าย ๆ ไม่ต้องเต็มตำราจะได้หรือไม่ พิธีโล้ชิงช้าตามประเพณีนั้นเรียกตรียัมปวาย จะต้องมีพระยายืนชิงช้า และจะต้องมีเด็กไว้จุกตั้ง ๑๕๐ - ๓๐๐ คนมาทำพิธีตัดจุกในโบสถ์พราหมณ์ ฉะนั้นเมื่อไม่มีพิธีตัดจุกก็จะทำพิธีโล้ชิงช้าไม่ได้ ดังนั้น ในวันสงกรานต์ที่จะถึง คือ ๑๓ เมษายน ๒๕๒๐ ท่านผู้ว่า ฯ กทม. บอกว่า จะมีพิธีใหญ่ มีขบวนแห่ มีกีฬาประเพณีหลายชนิด เช่น ทอยสะบ้า มอญซ่อนผ้า ทอยสะบ้าเป็นกีฬามีชื่อมากในอำเภอพระประแดง"*

ข้าพเจ้าอ่านข่าวดังที่ถอดความมานี้แล้วก็ต้องนึกถึงสาเหตุที่ทำให้งดพิธีโล้ชิงช้าในวันสงกรานต์ ปี ๒๕๒๐ ว่างดเพราะไม่มีเด็กไว้จุก ๑๕๐ - ๓๐๐ คนมาเข้าโบสถ์พราหมณ์ทำพิธีตัดจุก เมื่อนึกแล้วก็สงสัยตามข่าวหนังสือพิมพ์ แล้วก็เลยนึกต่อไปว่า ขอให้ปีหน้ามีเด็กไว้จุกให้มากพอเถิด จะได้ดูงานโล้ชิงช้าในวัย ๖๐ ปีของข้าพเจ้าได้อีกสักครั้งหนึ่ง เพราะเคยเห็นมาก็เมื่ออายุราว ๙ ขวบ ๑๐ ขวบ

จำได้รัว ๆ ราง ๆ เพราะยังไม่เข้าใจอะไรดีนัก สนใจอยู่ที่นาลิวัน ๔ คน โล้ชิงช้าโตงๆ เตงๆ บางทีก็สูงลิ่วน่าใจหาย อ้าปากจะคาบถุงเงินที่แขวนอยู่ปลายเสาไม้ไผ่ และสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ เขารำเขนงสาดน้ำกันที่หน้าปะรำที่พระยานั่งอยู่ กับสนใจเมื่อกลับบ้านก็ได้แย่งข้าวตอกข้าวเม่าที่ผู้ใหญ่เอามาจากพราหมณ์นำมาให้เด็กๆที่ในบ้าน

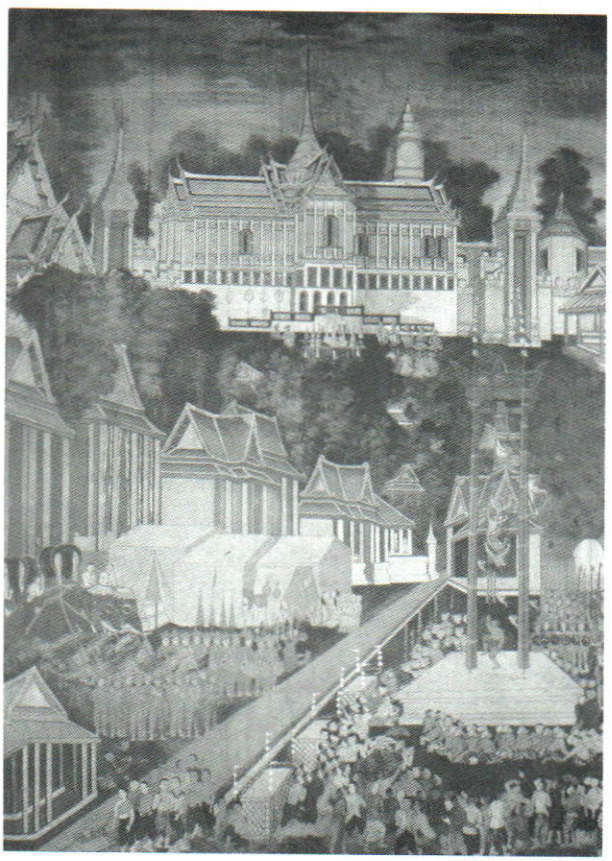

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดราชประดิษฐ์ฯ กรุงเทพฯ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระราชพิธีโล้ชิงช้า

อันที่จริงเหตุตามข่าวนั้นไม่น่าจะเป็นสาเหตุของการที่ต้องงดพิธี เพราะถ้าลองอ่านพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนดู ในบทพระราชพิธีเดือนยี่ต่อจากบุษยาภิเศก ก็จะเป็นพระราชพิธีตรียัมพวายตรีปวาย *(ตรียัมพวาย คือ พิธีรับเสด็จพระอิศวร ตรีปวายเป็นพิธีรับเสด็จพระนารายณ์)* รับพระเป็นเจ้าลงมาเยี่ยมโลก และความสำคัญมิใช่อยู่ที่ต้องมีเด็กๆ ๑๕๐ - ๓๙๐ คนมาให้พราหมณ์ตัดจุกโกนจุก แต่เป็นพิธีใหม่ของพราหมณ์ ตรงกับพิธีมะหะหร่ำของพวกแขกเจ้าเซ็น นับเป็นพิธีทำบุญตรุษเปลี่ยนปีใหม่ของพราหมณ์ พิธีนี้เคยทำกันในเดือนอ้าย แต่ที่เปลี่ยนมาเป็นเดือนยี่นั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า คงด้วยเหตุที่ครั้งกรุงศรีอยุธยานั้น เดือนอ้ายเพิ่งเป็นเวลาน้ำลด ถนนหนทางเป็นน้ำเป็นโคลนจึงย้ายมาเดือนยี่ พอให้ถนนแห้งจึงเป็นเหตุหนึ่ง และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ**พระราชพิธีสิบสองเดือน** ทรงสันนิษฐานว่า คงเป็นด้วยนับเปลี่ยนเอาต้นฤดูหนาวเป็นปีใหม่ของพราหมณ์ และเปลี่ยนมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่าแล้วอีกเหตุหนึ่ง

พระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือนมีบรรยายว่า ความมุ่งหมายของการพิธีตรียัมพวายตรีปวายที่ทำนี้ว่า พระอิศวรเป็นเจ้าเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้งหนึ่งกำหนด ๑๐ วัน วันเดือนอ้ายขึ้น ๗ ค่ำ เป็นวันเสด็จลง แรมค่ำ ๑ เป็นวันเสด็จกลับ ต่อนั้นในวันแรมค่ำ ๑ พระนารายณ์เสด็จลง แรม ๕ ค่ำเป็นวันเสด็จกลับ การที่เลื่อนมาเดือนยี่เกินกำหนดซึ่งเสด็จลงมาแต่ก่อนก็ไม่เป็นการยากอันใด ด้วยพราหมณ์ย่อมถือว่าตัวเป็นผู้ถือประแจสวรรค์คล้ายกันกับโป๊ป เมื่อไม่อ่านเวทเปิดประตูถวายก็เสด็จลงมาไม่ได้อยู่เอง การซึ่งรับรองพระอิศวรนั้นก็จัดรับรองให้เป็นการสนุกครึกครื้นตามเรื่องราวที่กล่าวไว้ คือมีเทพยดามาเฝ้าประชุมพร้อมกัน เป็นต้นว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระคงคา ซึ่งพราหมณ์ทำเป็นแผ่นกระดานฝังไว้ที่หน้าชมรม โลกบาลทั้งสี่ก็มาเล่น เชอคัลโล้ชิงช้าถวาย พระยานาคหรือเทพยดาว่ากันเป็นสองอย่างอยู่ ก็มารำเสนงพ่นน้ำถวาย บรรดาการพราหมณ์ใน

(ภาพบน) มหาอำมาตย์ตรี พระยาประดิพัทธภูบาล พระยายืนชิงช้าในพระราชพิธีตรียัมปวาย พ.ศ. ๒๔๗๔

(ภาพล่าง) พิธีโล้ชิงช้าส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในเดือนยี่

(ภาพขวา) นาลิวันกำลังโล้ชิงช้า

พิธีตรียัมพวายส่งพระอิศวรนั้นเป็นการครึกครื้น มีผู้คนไปรับแจกข้าวตอกข้าวเม่าที่เหลือจากสรวงสังเวยเป็นสวัสดิมงคล แต่ส่วนการพระราชพิธีปวายของพระนารายณ์นั้นทำเป็นการเงียบ ด้วยพระองค์ไม่โปรดในการโซไซเอตี มีพื้นเป็นโบราณอยู่ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น ความมุ่งหมายของพระราชพิธีตรียัมพวาย และตรีปวายมีดังกล่าวมานี้ จึงมิใช่เรื่องโกนจุกเด็กเป็นสำคัญ

ยังทรงเล่าว่า แต่เดิมครั้งกรุงเก่า พระเจ้าแผ่นดินมีการสรงมุรธาภิเศกในพระราชพิธีนี้ด้วย ก็เพราะเข้าใจว่าครั้งกระโน้นอาจเป็นด้วยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงนับถือไสยศาสตร์ของพราหมณ์มาก เมื่อพราหมณ์จะทำพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย พราหมณ์ต้องสนานกายสระเกล้าเพื่อรับพระเป็นเจ้า พระเจ้าแผ่นดินทรงรับพิธีพราหมณ์เข้ามาไว้หลายอย่างหลายประการแล้ว เช่นเมื่อบรมราชาภิเษกรับรับพระสุพรรณบัตรแล้วก็ต้องทรงรับสังวาลย์พราหมณ์ ซึ่งมหาราชครูประสิทธิ์พิธีถวายทรงก่อนจะรับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ก็เลยทรงรับพระราชพิธีสรงมุรธาภิเศกในคราวตรียัมพวาย ตรีปวายให้เป็นอย่างพราหมณ์ไปด้วย แต่มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ได้ตัดสรงมุรธาภิเษกออกเสีย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีพิธีสงฆ์เพิ่มเติมขึ้นด้วยในการพระราชพิธี ตรียัมพวาย ตรีปวาย มีสงฆ์รับพระราชทานฉันในพระที่นั่งสุทไธสวรรค์ในวันขึ้น ๗ ค่ำเช้า มีสวดมนต์กลางคืน วันขึ้น ๗ ค่ำ ๘ ค่ำ ๙ ค่ำ ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันแรม ๕ ค่ำ พระราชพิธีตรียัมปวายก็มีพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน เวลาค่ำก็สวดมนต์เช่นเดียวกัน พิธีพราหมณ์รับพระอิศวรนั้นก็ทำพิธีสงฆ์ ๓ วัน แต่วันรับพระนารายณ์พิธีทำวันเดียวทั้งสองฝ่ายเพราะพราหมณ์ถือว่าพระอิศวรทรงพระคุณมากจึงมีพิธีใหญ่ และเสด็จในวันเดือนหงาย ส่วนพระนารายณ์นั้นพระเดชท่านมาก เป็นผู้ทำลายล้างและเสด็จในวันเดือนมืด แต่เก่าก่อนจึงกล่าวคล้องๆ กันว่า แห่พระอิศวรเดือนหงาย แห่พระนารายณ์เดือนมืด ไม่มีคนกล้าไปดูพิธีส่งพระนารายณ์ทั้งถือเป็นวันพิษ มักตีรันฟันแทงกัน ก็คงเพราะเป็นวันเดือนมืดนั่นเอง และไม่มีการนำเครื่องสังเวยพระนารายณ์

ออกแจกเหมือนเครื่องสังเวยพระอิศวรด้วย ข้าพเจ้าเล่าจุดประสงค์ของพระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย ทบทวนให้ท่านผู้ฟังฟื้นความจำพอควร โดยเชิญพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มาเป็นหลักในการเล่า

สำหรับตัวพระยายืนชิงช้า ซึ่งได้มีโอกาสรับสมมติว่าเป็นพระอิศวร เทพเจ้าลงมาเยี่ยมโลก มีพวกพราหมณ์ โหรดาจารย์คอยรับกันอยู่นั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงกำหนดตัวข้าราชการผู้ใหญ่คนใดคนหนึ่ง แต่ก่อนมาเป็นตำแหน่งเกษตราธิบดี คือตำแหน่งของเจ้าพระยาพลเทพมาตั้งแต่ครั้งกรุงเก่า เพราะถือว่าเกษตรกรรมเป็นสำคัญแก่บ้านเมือง สืบมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งรัตนโกสินทร์ ก็เปลี่ยนเป็นขุนนางตำแหน่งอื่น เพราะไม่ทรงตั้งตำแหน่งพลเทพ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดกำหนดให้เปลี่ยนตัวกันบ้างในหมู่ข้าราชการชั้นพระยาพานทอง ให้ได้มายืนชิงช้ากันคนละปี ถึงเมืองญี่ปุ่น เมืองญวนสมัยที่เขาใช้รถลาก ก็คนพื้นเมืองเจ้าของชาติเขานั่นแหละลากรถหากินกัน รถลากเมืองญี่ปุ่น ก็มีคนญี่ปุ่นลาก เมืองญวนก็คนญวนลาก แต่เมืองไทยคนจีนลาก ครั้นเมืองไทยเลิกใช้รถลากมาใช้รถสามล้อแรงคนถีบ เมื่อ ๓๐ กว่าปีมานี้ กลับปรากฏว่าคนถีบรถสามล้อนั้นเป็นคนไทยส่วนใหญ่ คนจีนหายาก มีแต่จีนเป็นเจ้าของสามล้อให้เช่า มาถึงสมัยกรุงเทพฯ เลิกใช้รถสามล้อถีบเพราะความเร็วไม่เท่ากับรถยนต์เกะกะถนนมากขึ้น ก็เกิดมีรถสามล้อเครื่องยนต์แทนคนขับสามล้อเครื่องก็คือคนไทยแทบทุกคัน โดยเฉพาะไทยอีสานหลั่งไหลเข้ากรุงมาหากินทางขับรถสามล้อเครื่องรับคนโดยสารทั่วกรุง ไม่มีคนต่างด้าวโดยเฉพาะชาวจีนหากินทางขับสามล้อเครื่องเลย แม้ลูกครึ่งจีนก็หายากเพราะอะไร เพราะคนจีนพากันเป็นเจ้าของรถสามล้อเครื่องให้คนไทยเช่า ชนต่างด้าวเป็นนายทุนรถเช่าทุกชนิด แม้แต่รถยนต์แท็กซี่ รถขนของรถโกดังต่าง ๆ คนไทยเจ้าของชาติลดฐานะลงเป็นผู้เช่ารถของคนจีนมาขับหากิน ที่จะมีรถเป็นของตนเองมาขับรับโดยสารมีน้อยรายเต็มที

รถลากบริเวณถนนเจริญกรุง สี่กั๊กพระยาศรี ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ตราเสมาธรรมจักร

ส.พลายน้อย

เมื่อปลายปี ๒๕๔๒ มีผู้สนใจเรื่องตราของกระทรวง ศึกษาธิการ ถามไปยังหนังสือ พิมพ์ฉบับหนึ่งว่า *"เหตุใด กระทรวงศึกษาธิการจึงใช้ใบเสมา เป็นสัญลักษณ์"* ที่เรียก **"ใบ เสมา"** นั้นแสดงว่าไม่รู้จักชื่อ **"ตราเสมาธรรมจักร"** ความจริง ตรานี้มีประวัติที่น่าสนใจมาก และ เป็นตราเก่ามีมาแต่ครั้งกรุง ศรีอยุธยา ในกฎหมายพระธรรมนูญกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า *(ตามต้นฉบับ)*

"ตราพระเสด็จสุรินทราธิบดีศรีศุภราชพิริยภาหุ ได้ใช้ตราเสมาธรรมจักรไปด้วยพระ สังฆราชคามวาศรี อรัญวาศรี เอาสงฆรูปใดเปนสังฆราช แลเปนสังฆราชแลพระครูหววเมือง ก็ได้ใช้ไปแก่กรมการหววเมือง {เล็ก/ใหญ่} *ทั้งปวง อนึ่งด้วยพระราชทานสวนแลอากอร แลมีตราพระอุเทนทรประกับไปถึงกรมการแลหลวงแก้วคฤหะบดีรัตน มีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการตั้งขุนหมื่นธำมการ อนึ่ง คฤหัดหาความแก่ภิกษุก็ดี ราษฎรวิวาทแก่กันด้วยภิกษุก็ดี อนึ่งภิกษุต้องอทิกรด้วยสัตรีภาพก็ดี ก็มีตราเสมาธรรมจักรไปแก่กรมการแลแขวงจังหวัดให้ส่งมาพิจารณาตราพระเสด็จได้ใช้แต่เท่านี้"*

ถ้ากล่าวตามกฎหมาย ตราเสมาธรรมจักรก็ใช้เฉพาะในวงการศาสนา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรมที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ก็คือ กรมธรรมการสังฆการี ซึ่งเจ้ากรมเป็นที่พระเสด็จสุรินทราธิบดี และมีตราเสมาธรรมจักรเป็นตราประจำตำแหน่ง

ตรงนี้ขอแทรกเรื่องตำแหน่งพระเสด็จไว้ด้วย เพราะมีเรื่องเกี่ยวข้องกับตราและกระทรวงศึกษาธิการต่อไปข้างหน้า เมื่อมีข้อความกล่าวถึงจะได้เข้าใจได้โดยง่าย ชื่อตำแหน่งนี้เขียนต่างกันอยู่เป็น ๒ อย่าง ในกฎหมายพระธรรมนูญใช้ว่า **"พระเสด็จสุรินทราธิบดีศรีศุภราช**

พิริยภาหุ" แต่มาในชั้นหลังใช้ว่า **"พระเสด็จสุเรนทราธิบดี"** ตามกฎหมายโบราณได้กำหนดหน้าที่ไว้ว่า **"พระยาพระเสด็จบังคับพระสงฆ์ทั้งแผ่นดิน"** และถือศักดินา ๑๐,๐๐๐ ซึ่งเท่ากับอรรคมหาเสนาบดี จัตุสดมภ์และเสนาบดีแม่ทัพ และมากกว่าตำแหน่งอื่นในคณะมนตรีอีก ๕ ตำแหน่งถึงเท่าตัว คือ ตำแหน่งว่าการกรมล้อมวัง ว่าการกรมพระสุรัสวดี ว่าการคลังมหาสมบัติ ว่าการกรมอาลักษณ์ ว่าการกรมภูษามาลา ซึ่งถือศักดินาเพียง ๕,๐๐๐ เท่านั้น ดังนี้ แสดงว่าตำแหน่งพระยาพระเสด็จในสมัยโบราณเป็นตำแหน่งสำคัญ

ตราเสมาธรรมจักรแบบเก่าที่สุดที่พบในเอกสารโบราณที่มี ทั้งรูปเสมาและจักร (ธรรมจักร) มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเพียง ๕ เซ็นติเมตร

ตำแหน่งพระยาพระเสด็จมีมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตั้งทำเนียบศักดินาข้าราชการ เมื่อจุลศักราช ๘๑๖ *(พ.ศ. ๑๙๙๗)* แต่สืบไม่ได้ความชัดเจนว่าได้ทรงแต่งตั้งใครให้ได้รับตำแหน่งนี้เป็นคนแรก ในพระราชพงศาวดารปรากฏชื่อตำแหน่งนี้เมื่อพุทธศักราช ๒๑๑๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปีแรก ได้ตรัสเอาพระยาศรีธรรมเป็นพระยาพระเสด็จ ต่อมาชื่อนี้ก็เงียบหายไปอีกจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๘ ราชทูตฝรั่งเศสเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีสมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการผู้ใหญ่สองนายเป็นผู้ต้อนรับและนำราชทูตเข้าเฝ้า คนหนึ่งเป็นออกญาพระเสด็จ หลังจากนั้นชื่อตำแหน่งพระยาพระเสด็จก็เงียบหายไปอีก มาปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์อีกครั้งหนึ่ง คือเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดให้ออกญาพระเสด็จเชิญพระราชปุจฉาไปเผดียงพระสงฆ์ ในข้อว่ามีพระราชประสงค์จะฟังพระวินัยปิฎกจะควรด้วยพระบรมพุทโธวาทหรือไม่ *(หนังสือ **"พระราชปุจฉา"**)*

เข้าใจว่าพระยาพระเสด็จที่กล่าวถึงในรัชกาลที่ ๑ นั้น น่าจะเป็นคนแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และต่อมาคงจะไม่ได้แต่งตั้งอีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับสังฆการีและตำแหน่งพระยาพระเสด็จไว้ตอนหนึ่งว่า

"กรมธรรมการสังฆการีนี้ตามตำแหน่งเดิมเป็นกรมใหญ่ ได้ตั้งธรรมการหัวเมืองว่าความพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์ หรือพระสงฆ์เกี่ยวข้องกับคฤหัสถ์ไม่ว่าความอย่างใด อำนาจของกรมธรรมการที่เป็นอยู่บัดนี้ ก็ไม่สู้ผิดกันกับแต่ก่อนมากนัก เป็นแต่ไม่มีอำนาจที่จะตั้งธรรมการหัวเมืองขาดไม่พร้อมกับกรมอื่นๆ แต่ธรรมการหัวเมืองก็ยังมีหนังสือบอกข่าวคราวเหตุการณ์ ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างพระสงฆ์หัวเมืองบ้างน้อยๆ ราย แต่กรมธรรมการมักจะได้พูดจากับพระสงฆ์เจ้าคณะตามหัวเมือง

ตราเสมาธรรมจักรแบบเดียวกับที่ทำในสมัยรัชกาลที่ ๖ แต่เปลี่ยนตัวอักษรขอม เป็นอักษรไทย

นั้นเองเสียโดยมาก ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองใดจะขอตั้งเจ้าคณะหัวเมือง ก็ยังมีใบบอกมาที่กรมธรรมการนั้นด้วย คงอยู่อย่างแต่ก่อน แต่ตำแหน่งใหญ่คือที่พระยาพระเสด็จนั้นไม่ได้ตั้งมาเสียช้านาน ด้วยผู้ซึ่งจะเป็นขุนนางในตำแหน่งธรรมการนี้ ดูเหมือนจะต้องใช้ผู้สนัดในทางวัดฯ ซึ่งผู้สนัดในทางวัดฯ เช่นนั้น ก็คงจะต้องใช้คนที่เป็นคนบวชอยู่นานเร่อร่า งุ่มง่ามไป ไม่สมเป็นขุนนางผู้ใหญ่ จึงได้ลดตำแหน่งมีศักดินาน้อยลง คงใช้เจ้านายไปกำกับพระอยู่เสมอมา"

ที่ทรงใช้เจ้านายไปกำกับพระแทนนั้น มีตัวอย่างอ้างได้อยู่ เช่นในรัชกาลที่ ๒ โปรดให้กรมหมื่นรักษ์รณเรศ กำกับกรมสังฆการี ในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้กรมหมื่นไกรสรวิชิต *(พระองค์เจ้าชายสุทัศน์)* ทรงกำกับกรมสังฆการี กรมธรรมการ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้เจ้าฟ้ามหามาลา กรมขุนบำราบปรปักษ์ ทรงกำกับกรมสังฆการี ธรรมการ ดังนี้เป็นต้น ตำแหน่งพระยาพระเสด็จได้เงียบหายไปนาน จนถึงรัชกาลที่ ๖ จึงได้ทรงแต่งตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง และได้ยกฐานะสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน คือได้ทรงแต่งตั้งพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ *(หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล)* ขึ้นเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี นับเป็นเจ้าพระยาคนแรกและคนเดียว ตั้งแต่ได้ศักดินามีเสนาบดีในตำแหน่งนี้เป็นต้นมา เป็นเวลานานกว่า ๔๐๐ ปี

เท่าที่กล่าวมาแต่ต้นพอสรุปได้ว่า ตราเสมาธรรมจักรเป็นตราประจำตำแหน่ง พระยาพระเสด็จฯในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะยังมีตำแหน่งอยู่ แต่รูปร่างของตราจะเป็นอย่างไร ยังไม่พบหลักฐานจากเอกสารที่ใช้ มีที่น่าสังเกตอยู่แห่งหนึ่งคือในตราตั้ง **"กาแก้วพิน"** *(ตำแหน่งพระครูลังกาแก้ว วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช)* มีตราประทับเป็นรูปจักรอยู่ในบุษบก และมีรูปเสมาขนาบสองข้าง ในเอกสารอ่านได้ความว่า *"ตั้งมาณะวันพุทธ เดือนสิบสอง ขึ้นสิบค่ำ จุลลักกย์ราชพันสองร้อยเก้า"* ต่อจากนี้อ่านไม่ได้ ตราดังกล่าวนี้อยู่ในหนังสือ **"แนวสังเขปของโบราณคดี รอบอ่าวบ้านดอน"** ของท่านพุทธทาส ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๙๓

ต่อมาผู้เขียนได้พบรอยประทับตรานี้ที่สำนักราชเลขาธิการ เรียกชื่อตรานี้ว่า **"เสมาไชย"** มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเพียง ๕ เซ็นติเมตร จึงเป็นหลักฐานว่าตราดวงนี้เองคือตราเสมาธรรมจักรเดิม ซึ่งยังใช้อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตรงนี้ขอเล่าเรื่องกระทรวงธรรมการแทรกสักเล็กน้อย ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าการโรงเรียนที่ได้จัดตั้งขึ้นมีกิจเกี่ยวข้องด้วยพระอารามและพระสงฆ์มากอยู่ จึงโปรดให้ยกกรมธรรมการสังฆการี กรมศึกษาธิการ กรมพยาบาล กรม

แผนที่และพิพิธภัณฑสถาน มารวมอยู่ในบังคับบัญชาเดียวกัน ตั้งเป็นกระทรวงธรรมการขึ้น เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ *(ปีมะโรง พ.ศ.๒๔๓๕)* ในสมัยดังกล่าวนี้ตราประจำตำแหน่งเสนาบดีใช้ตราบุษบกตามประทีป และตราพระเพลิงทรงระมาด ใช้ดำเนินกระแสพระบรมราชโองการไปในที่ต่าง ๆ คู่กับตราเสมาธรรมจักรที่กล่าวมาข้างต้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อทรงแต่งตั้งพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ *(หม่อมราชวงศ์เปีย มาลากุล)* เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีแล้ว และในโอกาสนั้นโปรดให้ยกเลิกตราพระเพลิงทรงระมาด ซึ่งเคยใช้เป็นตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ โดยมีพระราชดำริว่า นามเสนาบดีกระทรวงธรรมการก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งขึ้นไว้ตามนามในตำแหน่งเดิมคือ เจ้าพระยาพระเสด็จ ก็ควรจะให้ตราถูกต้องตามนามต่อไป แต่ตราเก่าเป็นรูปจักราวุธอยู่ในบุษบก แล้วมีใบเสมาขนาบอยู่สองข้างนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ามีขนาดเล็กไป และรูปร่างไม่งาม จึงโปรดให้ทำตราเสมาธรรมจักรขึ้นใหม่ เป็นรูปกลม มีลายเสมาตั้งบนฐาน มีรูปพระธรรมจักรคือ ล้อรถอยู่กลางใบเสมา มีอักษรขอม ꤷ ꤟꤢꤾꤢꤾ (*ทุสนิม*) หัวใจพระอริยสัจ *(ย่อมาจากคำว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)* อยู่ที่

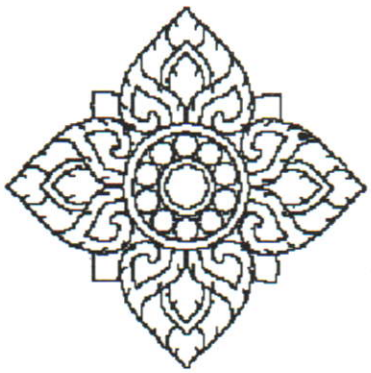

ขอบเบื้องบนเสมา ดังมีรายละเอียดในประกาศตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังและเสนาบดีกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช ๒๔๕๖ ตอนหนึ่งว่า

"อนึ่ง ตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ โปรดเกล้าฯ ให้ถือตราพระเพลิงทรงระมาดนั้น ทรงพระราชดำริว่า นามเสนาบดีได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งขึ้นไว้ตามนามในตำแหน่งเดิมแล้ว สมควรจะใช้ตราเสมาธรรมจักรตามพระธรรมนูญในพระราชกฤษฎีกาเดิมนั้นด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างดวงตราเสมาธรรมจักรขึ้นไว้มีรูปแลลายดังนี้

๑. ดวงตารูปกลม ศูนย์กลางกว้างสามนิ้วกับกระเบียดหนึ่ง (หรือ ๖๙ มิลิเมเตอร์) ลายเสมาตั้งบนบัลลังก์สิงห์ มีรูปพระธรรมจักรอยู่ในกลางใบเสมา มีอักษรขอม ทุ ส นิ ม หัวใจอริยสัจอยู่ที่ขอบเบื้องบนเสมา มีลายกนกที่ขอบเบื้องล่างแลสองข้างเสมา สำหรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ประทับในสารตราแห่งกิจราชการ

ฯลฯ

ประกาศมา ณ วันอังคาร ที่ ๑๑ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นวันที่ ๑๐๙๗ ในรัชกาลปัจจุบันนี้"

ตราดวงที่กล่าวถึงนี้เผอิญหารูปที่ชัด ๆ มาให้ดูเป็นตัวอย่างไม่ได้ แต่ได้ใช้ต่อมาจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๗ ให้เปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดีเป็น ตำแหน่งรัฐมนตรี ตราเสมาธรรมจักรจึงเป็นตราประจำตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ *(เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ และในสมัยดังกล่าวนี้เอง ได้เปลี่ยนตัวอักษรขอมในตราเป็นอักษรไทยตามที่เห็นในรูป เหตุที่ เปลี่ยนเนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีนโยบายปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ให้ใช้อักษรไทยแทนภาษาต่างประเทศ พระราชลัญจกรหรือตราเก่าที่มีอักษรขอมจึงต้องเปลี่ยนเป็นอักษรไทย)*

ตามที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า ตราเสมาธรรมจักรแบบโบราณนั้นมีขนาดเล็กมาก ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เปลี่ยนขนาดให้ใหญ่ขึ้น และให้รูปธรรมจักรอยู่ในใบเสมา และได้ใช้เป็นตราของกระทรวงศึกษาธิการมาจนถึงปัจจุบัน

พระสถูป พุทธศิลป์องค์แรก แห่งพุทธสถาน พุทธปรัชญาในศิลป์ แห่งสถูปเจดีย์

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ

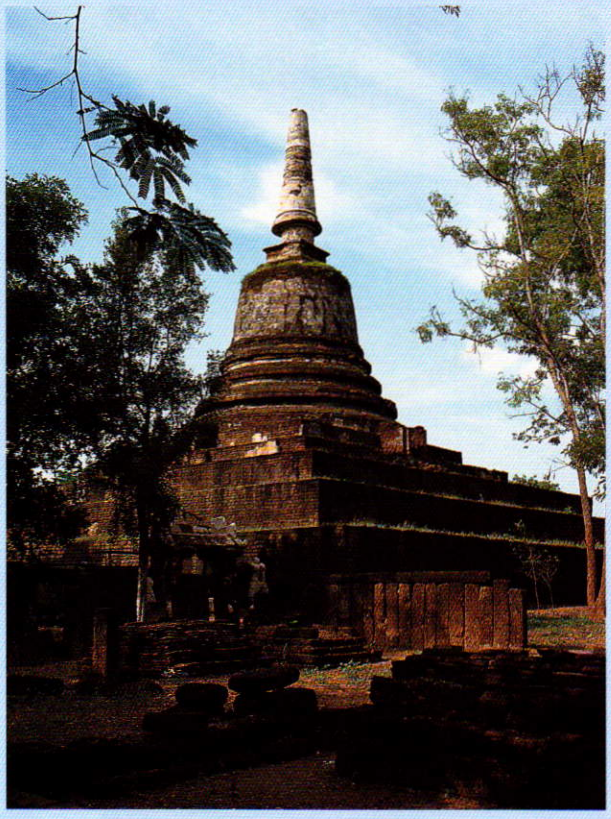

สถูป เจดีย์ พระปรางค์ นั้นถือเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนา คือ เป็นเครื่องแสดงถึงวิถีทางที่จะตรัสรู้ อันแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างทางจิตแห่งพุทธธรรม ซึ่งมีการพัฒนารูปแบบและองค์ประกอบส่วนต่างๆ ให้มีความหมายทางพุทธธรรมมากขึ้น และมีการอธิบายใน**อังขุตตรนิกาย** ถึงพุทธปรัชญาในพุทธศิลป์นั้น ว่า

๑. ฐานสี่เหลี่ยมชั้นล่างสุด หมายถึง พื้นฐานแห่งการใช้สติพิจารณา ถึงสิ่งที่ทำให้เกิดกิเลส หรือสันติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ การพิจารณากาย เวทนา จิตและธรรม

๒. ฐานเหลี่ยมชั้นที่ ๒ หมายถึง อิทธิบาท หรือวิถีทางนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

๓. ฐานสี่เหลี่ยมชั้นที่ ๓ หมายถึง พลังแห่งจิต ๔

๔. ฐานสี่เหลี่ยมชั้นบนหมายถึง อินทรี ๕ ปัญจินทริยานิ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๕. ฐานรูปกลมที่รองรับองค์สถูป *(มาลัยลูกแก้ว)* หมายถึง ภาระ ๕ ปัญจพลานิ อันหมายถึง ธรรมอันเป็นกำลังเกื้อหนุนให้ถึง อริยมรรค คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และ ปัญญา

๖. องค์สถูปที่เป็นรูปครึ่งวงกลม ต้นกำเนิดจากรูปไข่ เรียกว่า อัณฑะ เป็นศูนย์พลังแห่งการเกิดปัญญานำไปสู่การตรัสรู้ เป็นปัจจัย ๗ เรียกว่า สัตตโพชฌงค์ ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา

๗. หรรมิกา เดิมเป็น แท่นบูชาพระเวท ประดับด้วยเวทิกาหรือรั้วสี่เหลี่ยม ซึ่งเป็นการกำหนดเขตศักดิ์สิทธิ์ ระยะหลังหรรมิกาได้พัฒนาเป็นแปดเหลี่ยม ความหมายถึงมรรค ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมา-อาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

๘. ส่วนของคอระฆัง ซึ่งอยู่เหนือ หรรมิกาขึ้นไป ถือเป็นลำต้นของต้นไม้แห่งชีวิต หรือเสาแห่งจักรวาล มีความหมาย ถึง ตถาคตพลญาณ ๑๐ หรือ ทศพลญาณ คือ พระญาณที่เป็นกำลังของพระพุทธเจ้า

๑๐ ประการ ได้แก่ ฐานาฐานญาณกรรมวิปากญาณ สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ นานาธาตุญาณ นานาธิมุตติกญาณ อินทริยปโรปริยัตตญาณ ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ ปุเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ

๙. ฉัตร ๑๓ ชั้น หรือ ชั้นแห่งต้นไม้ของชีวิต ๑๓ ชั้น ไทย เรียกว่า ปล้องไฉน หมายถึง ทศพลญาณ ๑๐ กับ อาเวณิกสมฤตยูปัสธานะ ๓

ด้วยเหตุนี้ องค์สถูป เจดีย์ จึงมีความหมายในทางปรัชญาของพุทธศาสนา ส่วนการตกแต่งลวดลายประดับองค์สถูปให้ดูสวยงามนั้นก็มีความหมายเช่นกัน โดยเฉพาะสถูปอินเดียโบราณนั้น ได้มีการตกแต่งลวยลายไว้ ดังนี้

๑. การประดับสถูปด้วยราว ๓ ชั้น มีผู้ให้ความหมายว่า หมายถึง สถานะของ **พระอาทิตย์** ๓ ระยะ คือ ตอนขึ้น ตอนที่อยู่สูงสุด และตอนตก และยังเป็นการระลึกถึง **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** *(ไตรสรณคมณ์)* แทนการระลึกถึง **ตรีมูรติ** ของศาสนา พราหมณ์

๒. การประดับสถูปด้วยราว ๔ ชั้นในคติพราหมณ์จะหมายถึง **พระเวท** ทั้ง ๔ ส่วน แต่ทางพุทธศาสนา ถือว่าเป็นการอธิบายสถานที่สำคัญของ **พระพุทธเจ้า** คือ **สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา** และ **ปรินิพพาน เป็น สังเวชนียสถานที่สำคัญ ๔ แห่ง**

๓.ดอกบัวบานที่สลักบนราว เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า และเป็นเครื่องพุทธบูชา ซึ่งมีความหมายเดียวกับ ศาสนาและปรัชญาของพวกอารยัน

๔. ผังของสถูปนั้นใช้แผนผังแบบเดียวกับการวางผังหมู่บ้านในอินเดียโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับเส้นทางของระเบียบจักรวาลที่เทวะลิขิตไว้ คือ

รูปครึ่งวงกลม *(โดม)* หมายถึง **ท้องฟ้า**

ดอกบัวสีน้ำเงิน หมายถึง **เครื่องห่อโลก (ดิน)** ด้วยกลีบบัวบาน นั้น

เสา ๕ ต้น ที่ตั้งจากพื้นของโดม ตรงจุดที่ตรงข้ามกับประตูทางเข้าทั้ง ๔ ที่ หมายถึง แขนแห่งเส้นตัดของจักรวาล เช่นเดียวกับ ถนนในหมู่บ้าน แสดงถึงอัญมณีทั้ง ๕ แห่งจักรวาล คือ **ดิน ลม ไฟ น้ำ** และ **อากาศ**

พระมหาเจดีย์พุทธคยา อนุสรณ์สถานแห่งการตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ณ ประเทศอินเดีย

หรรมิกา เป็น แท่นบูชา **พระเวท** หรือ **เทพเจ้า** ที่ใช้เผาเครื่องหอมและเครื่องสังเวยบูชา เป็นแท่นบูชาประจำหมู่บ้านมาแต่เดิม

ราว โดยรอบแท่น **หรรมิกา** จัดว่าเป็นเครื่องกำหนดเขตสังเวยบูชา

ฉัตร เดิมเป็น เครื่องราชอิสริยยศของกษัตริย์ อันหมายถึง **เจ้าชายสิทธัตถะ** เมื่อนำมาใช้ ประดับสถูป ในพุทธศาสนานั้นมีความหมายว่า เป็นเครื่องประกอบเครื่องราชอิสริยยศ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อมา **ฉัตร** ได้เปลี่ยนรูปร่างจาก **ร่ม** เป็นรูปต้นไม้โดยทั่วไปจะเขียนเป็นภาพต้นโพธิ์ในศาสนาพราหมณ์ถือว่า เป็นสัญลักษณ์ของต้นไม้ลึกลับแห่ง **องค์วิษณุ** เป็น ต้นไม้แห่งจักรวาล หรือ ต้นไม้แห่งปัญญา

คชลักษณ์ เป็นเครื่องหมายแห่งการประสูติ

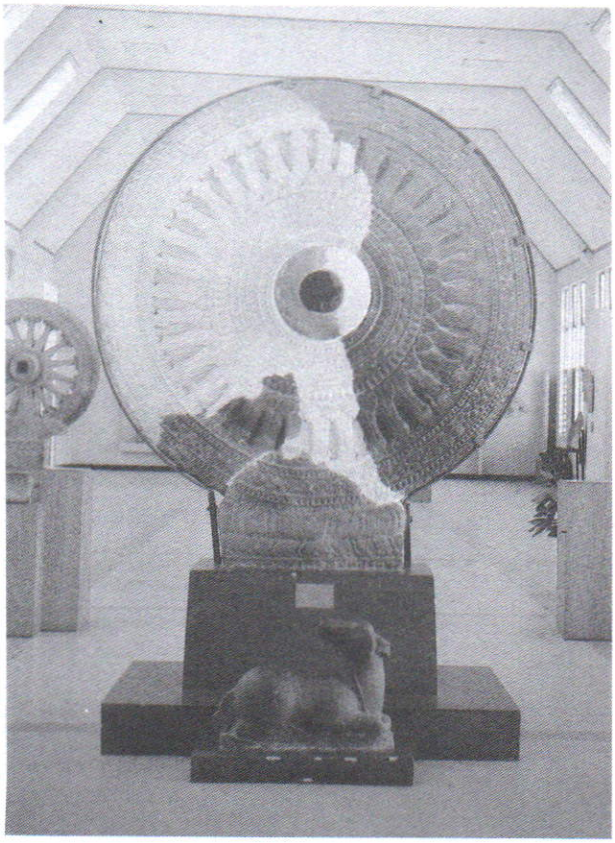

ของพระองค์ ถ้าใช้รูป **พระลักษมี** มาประกอบแทน เรียกว่า **คชลักษมี** โดยคตินิยมว่า พระนางลักษมีทรงอุบัติมาจากทะเลแห่งจักรวาล ประทับยืนเหนือดอกบัวแห่ง **พระพรหม** มีช้าง ๒ เชือก ขนาบอยู่ อันหมายถึง เมฆ ฝน ที่กำลังรด น้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ถวายพระนาง

ต้นไม้ ๗ ชนิด พร้อมด้วย **พระเวท** มีบัลลังก์ของเทพเจ้าตั้งอยู่เบื้องหน้า เป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้ของ**พระพุทธเจ้า** ถือเป็น เหตุการณ์มหัศจรรย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ครั้งที่ ๒ ของพระพุทธองค์ เพราะพระธรรม มิใช่เป็นเพียงบทบัญญัติทางพุทธศาสนา แต่เป็นกฎหรือระเบียบ แบบแผนแห่งชีวิต

ธรรมจักร สัญลักษณ์แห่งพระอาทิตย์ แสดงถึง พลังวิญญาณแห่งจักรวาล ซึ่งนำมาใช้ในการประกอบพิธีประทักษิณ รอบหมู่บ้าน โดยเริ่มออกจากประตูด้านทิศตะวันออก ตามทางโคจรของพระอาทิตย์ไปตามถนนมงคลวิถี ไปยังจุดสูงสุดของพระอาทิตย์คือประตูทิศ และประทักษิณ ต่อไปสู่ประตูทิศตะวันตก จากนั้นก็เป็นเดินเวียนสู่ประตูทิศเหนือ อันเปรียบเสมือนโลกบาดาล อันเป็นจุดที่ต่ำสุดที่พระอาทิตย์โคจรไปถึง ต่อจากประตูทิศเหนือการประทักษิณก็เวียนกลับเข้าไปที่ประกอบพิธีบูชา คือ จุดเริ่มต้นทางทิศตะวันออก

ลักษณะของการประทักษิณนี้ เป็นสัญลักษณ์ของการหมุนพระธรรมจักร เผยแพร่พระธรรม คำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการแสดงให้เห็นความลึกลับแห่งชีวิตและความตาย ดังจะเห็นได้ว่ามีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา และงานมงคล ใช้เวียนขวา ส่วนงานอัปมงคลใช้เวียนซ้าย

องค์สถูป มีรูปแบบมาจากรูปไข่ *(อัณฑะ)* เป็นพลังก่อให้เกิดชีวิตในพุทธศาสนา หมายถึง ชีวิตทั้ง ๔ คือ ปรินิพพาน และความคิดในเรื่องการเกิดใหม่ในร่างกายอื่นนั้น อินเดียโบราณได้ใช้รูปงูเป็นสัญลักษณ์ ตามธรรมชาตินั้นงูจะลอกคราบของตนเป็นระยะๆเท่ากับการมีร่างกายใหม่ ที่หมายถึง การหมุนวัฏฐจักรแห่งชีวิต

วัว เป็นรูปสัตว์ที่หมายถึงการพลี เป็นเครื่องหมายแห่งการสืบตระกูล หรือ การเป็นผู้ให้กำเนิด ถือเป็น สัตว์ทวารบาลทางประตูทิศตะวันตก

สิงห์ เป็นสัญลักษณ์แห่ง**พระอาทิตย์**และ**บัลลังก์**ของ**พระพุทธเจ้า** ใช้ประดับประตูทุกด้านและเป็นเครื่องหมายของอาณาจักแห่งโลก และความเจริญรุ่งเรืองแห่งการมีชัยต่อจิต ซึ่งถือเป็นการบรรลุถึงธรรม

ช้าง เป็นสัญลักษณ์แห่งเมฆฝนของพระอาทิตย์ เป็นสัตว์ทวารบาลอยู่ด้านทิศใต้

ม้า เป็นสัญลักษณ์แห่งม้าในราชสำนัก เป็นสัตว์ทวารบาลอยู่ทิศเหนือ ซึ่งมีเค้าโครงมาจากนักรบชาวอารยันที่ยกทัพม้าขับขี่มาตีอินเดียจนได้ชัยชนะทางด้านทิศเหนือ

หงส์ มีรูปร่างจัดอยู่ในตระกูลห่าน เป็นสัญลักษณ์แห่งผู้นำวิญญาณ

คนแคระ เป็นมารจากโลกบาดาลและเป็นผู้รับใช้ของ สูรยเทพเทวะแห่งสวรรค์

ต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แห่งแสงสว่าง *(ปัญญา)*

จากคติอินเดียโบราณนี้ ครั้นมีการสถูปเจดีย์ในไทยขึ้น ก็มีการนำแบบอย่างมาใช้ และปรับรูปแบบให้เป็นศิลปกรรมไทย ดังจะเห็นได้จาก รูปช้าง หงส์ ตันโพธิ์ สิงห์ ม้า วัว ที่ประดับอยู่ตาม สถูป เจดีย์ พระปรางค์ ซึ่งพบว่าได้มีรูปปั้นของสิ่งเหล่านี้ประดับในสถูป เจดีย์ พระปรางค์ กันมาตั้งแต่สมัยทวารวดีแล้ว

สถูป ที่สร้างขึ้นในระยะนั้น เป็นการสร้างเพื่อให้มหาชนได้สักการะบูชา ระลึกถึงผู้ตาย เป็นรูปแบบของสิ่งก่อสร้างที่สัมพันธ์กับการฝังศพ โดยเฉพาะการฝังอัฐิธาตุ ซึ่งมีการสร้างสถูปมาก่อนพุทธกาลแล้ว

ดังนั้น การสร้างสถูปเมื่อเริ่มแรกจึงเป็นความคิดที่ประกอบพิธีให้วิญญาณบริสุทธิ์เป็นพิธีที่ทำสำหรับบุคคลสำคัญเท่านั้น คติทางศาสนาพราหมณ์ที่เรียกว่า *สันนยาสี* เมื่อตายแล้วก็จะไม่ฝัง แต่จะโยนศพลงแม่น้ำคงคา อันถือว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ คงมีแต่ศาสนาฮินดูเท่านั้นที่ เผาศพ ซึ่งมีกฎว่าศพนั้นจะต้องตายด้วยโรคฝีดาษ

พวกอารยันกลุ่มแรกที่อพยพเข้าไปอยู่ในอินเดียนั้น เมื่อเสียชีวิตแล้วก็จะมีการเผาศพก่อนแล้วนำอัฐมาฝัง และทำเครื่องหมายไว้บนหลุมศพ ด้วยแท่นบูชา ต่อมาการฝังศพได้พัฒนาที่ฝังศพเป็นสถูป ทำเป็นเนินดินอยู่เหนือพื้นดิน แล้วใช้อิฐก่อรอบเนินดินนั้น เพื่อมิให้ดินพังทะลาย เหตุที่ต้องฝังอิฐเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการรักษาความสะอาดของพื้นดินในบริเวณที่มีภูมิอากาศร้อนชื้น ถ้าฝังศพโดยไม่เผาแล้วจะทำให้เกิดโรคระบาด

สถูปที่เก่าที่สุดเหลือร่องรอยให้เห็นอยู่นั้นเป็นสถูปที่สร้างในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในพุทธศตวรรษที่ ๓ มีลักษณะเป็นเนินดินทรงครึ่งวงกลม ด้านนอกก่อด้วยอิฐ โดยรอบหลุมศพ หรือ หีบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุ

สถูปที่รู้จักกันในอินเดีย ก็คือ **สถูปที่สาญจิ และ สถูปที่พารหุต** เป็นสถูปที่มีลวดลายสวยงาม

ต่อมาสถูปได้พัฒนาจากการสร้างจากเนินฝังศพหรืออัฐิของผู้เป็นผู้ใหญ่ มาเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธเจ้า จึงมีการเปลี่ยนรูปแบบจากเนินดินรูปครึ่งวงกลมที่ประดับเครื่องหมายแท่นบูชาแบบเรียบ ๆ มาเป็น แท่นบูชาที่เพิ่มฐานบัวสำหรับรองรับสถูปให้สูงขึ้นเพิ่มจำนวนฉัตรที่ปักเหนือแท่นบูชา หรือ หรรมิกา ตลอดจนมีการเพิ่มความสูงขององค์สถูป จากเดิมเป็นรูปครึ่งวงกลม ขึ้นเป็นทรงกระบอก เหมือนกับประสงค์ให้องค์สถูปนั้นตั้งซ้อนอยู่บนกลองชั้นเดียว หรือ สองชั้น มีการประดับลวดลายที่เป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธปรัชญาเพิ่มขึ้น

เมื่อมีการนำคติการสร้างรูปพระพุทธเจ้าเป็นรูปมนุษย์ขึ้น จึงพบว่าได้มีการนำพระพุทธรูปจำหลักประดับที่องค์สถูปนั้นด้วย

สถูป นี้ ในภาษาบาลีเรียกว่า **ถูปา** ซึ่งปรากฏคำ **ถูปา** เป็นครั้งแรกในจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ว่าพระองค์ทรงสร้าง ถูปาหรือสถูปนี้ถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ตลอดทั่วพระราชอาณาจักรของพระองค์ในอินเดีย ซึ่งมีตัวอย่างสถูปที่สามารถศึกษาลักษณะศิลปะได้หลายแห่ง เช่น

สถูปอัฐิที่ เมือง ปิปราหวา (PIPRAHWA) สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๑ - ๒ เป็นสถูปที่สร้างก่อนสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๑๖ ฟุต หรือ ๓๕.๓๖ เมตร สร้างด้วยการก่ออิฐเป็นวงกลมมีหลุมรูปกลมอยู่ตรงกลาง จัดเป็นสถูปที่ใหญ่ที่สุดและเก่าที่สุด ขนาดใหญ่เท่ากับสถูปที่ **สาญจิ** และใหญ่กว่า สถูปที่ **สารนาถ** และสถูปที่ **นาคารชุนโกณฑะ**

สถูปที่ มนิกยล ในแคว้นปัญจาบ มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นสถูปรูปครึ่งวงกลม ตั้งอยู่บนฐานกลมที่ระเบียงรอบองค์สถูปตั้งประดิษฐานหรรมิกา

สถูปที่การ์ลิ อายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ เป็นสถูปที่มีขนาดเล็กลง ตั้งอยู่บนฐานรูปทรงกระบอก ซึ่งประดับเป็นแนวคล้ายแนวประทักษิณ ยอดสถูปประดับด้วย หรรมิกา ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและปักฉัตร ๑ ชั้น

สถูปที่สาญจิ อายุในราวพทุธศตวรรษที่ ๔ เป็นสถูปรูปครึ่งวงกลม มีเวทิกา หรือรั้วกั้นโดยรอบ

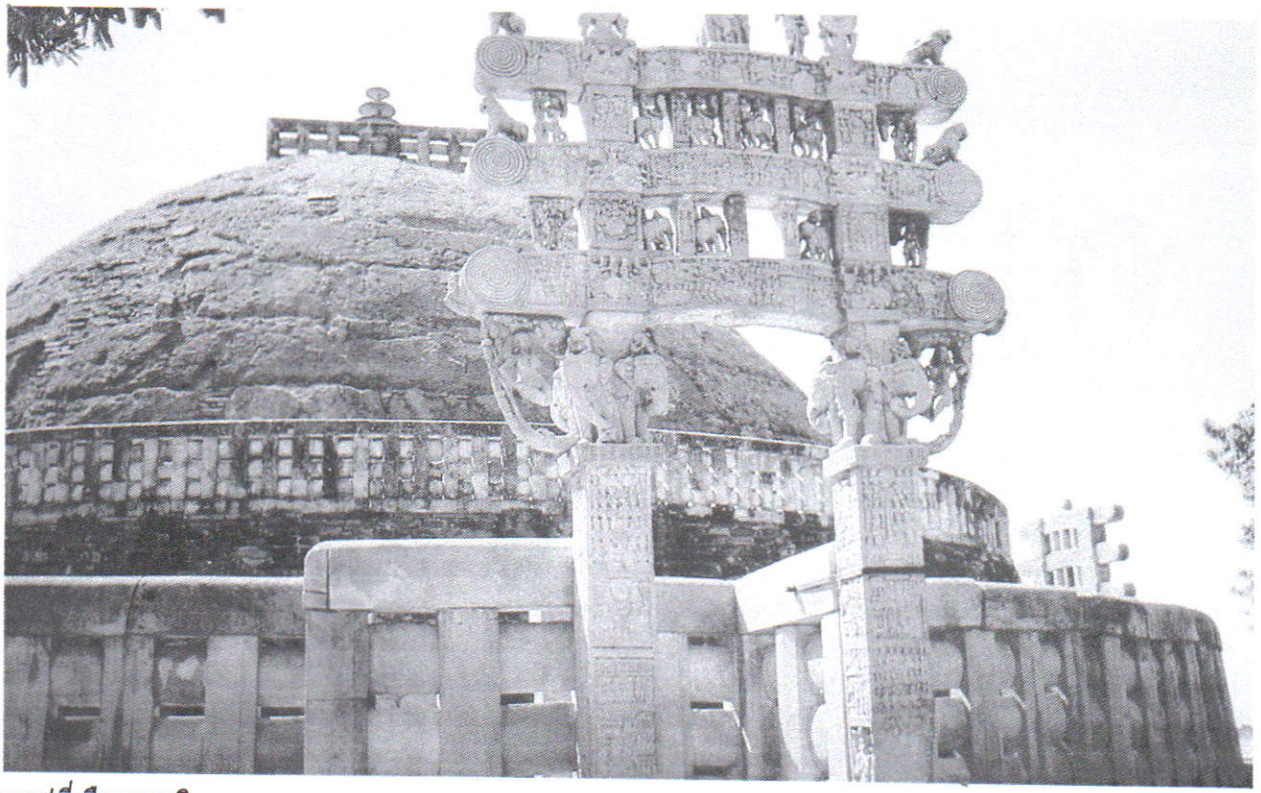

สถูปที่เมืองสาญจิ

องค์สถูปและมีบันไดทางขึ้นเพื่อไปกระทำประทักษิณชั้นนอก มีรั้วเวทิการูปกลมและประตูทางเข้าหรือโทรณะ ขนาดใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ บนองค์สถูปนั้นมี หรรมิกาและปักฉัตรซ้อนกัน ๓ ชั้นเป็นสถูปที่เพิ่มส่วนปีประกอบมากขึ้นจากสถูปอิฐที่เมืองปิปราหวา

สถูปอมราวดี อายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นสถูปที่มีกำแพงวงกลมล้อมรอบบริเวณ ภายในที่ใช้เป็นลานประทักษิณ มีประตูทางเข้าทั้ง ๔ ทิศ และองค์สถูปได้ประดับลวดลายช่อเฟื่อง อุบะ หรรมิการูปสี่เหลี่ยมที่ขนาดเล็กลง

สถูปที่อชันตา อายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นสถูปที่มีขนาดเล็กตั้งอยู่บนฐานทรงกระบอกสูง ตกแต่งเป็นซุ้มประดิษฐาน พระพุทธรูปและลักษณะสถูปแบบนี้ เป็นที่นิยมมาจนถึงราชวงศ์ปาละในพุทธศตวรรษที่ ๑๔

สถูปที่มิรปขาส แคว้นสินท์ อายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ สมัยราชวงศ์คุปตะ เป็นสถูปที่มีฐานสี่เหลี่ยมรองรับฐานรูปกลมขององค์สถูป บนฐานสี่เหลี่ยมนี้ตรงมุมทั้งสี่มุมมีสถูปจำลองอยู่มุมละองค์ รูปแบบของสถูปแบบนี้ เป็นสถูปที่นำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ซึ่งพบว่ามีลักษณะคล้ายกันอยู่ สถูปในสมัยหลังคุปตะนั้นพบว่าได้มีการขยายสัดส่วนของฐานสี่เหลี่ยมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น มีการตกแต่งฐานชั้นล่างเป็นช่อง ๆ บางแห่งเป็นภาพที่เล่าเรื่องชาดกด้วยภาพหินจำหลักหรือดินเผาหรือรูปปั้น มีบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ มีการตกแต่งดัดแปลงรูปแบบมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีคติการเคารพรูปพระพุทธเจ้าซึ่งมีการสร้างเป็นรูปมนุษย์แทน สถานที่สังเวชนียสถาน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์โมริยะมา องค์สถูปได้มีการนำพระพุทธรูปปางแสดงมุทรา มาประทับในซุ้มองค์สถูป และนิยมกันมากยิ่งขึ้นในสมัยราชวงศ์คุปตะและปาละ

อิทธิพลของสถูปสมัยราชวงศ์คุปตะ *(พ.ศ. ๘๖๓ - ๑๑๔๓)* **และราชวงศ์ปาละ** *(พ.ศ.๑๒๙๓ - ๑๗๔๓)* น่าจะได้แพร่หลายเข้ามายังประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นเจดีย์ พระปรางค์ โดยผสมผสานพุทธศิลป์จากอินเดีย ขอม จนเกิด พุทธศิลป์แบบไทยอย่างที่พบเห็นกันในปัจจุบัน

ตลก ในนาฏกรรม

ปัญญา นิตยสุวรรณ

นาฏกรรมโขนละคร ที่แสดงกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากผู้ชมจะได้ทราบเรื่องราวที่แสดง ได้ฟังเพลงร้องทำนองดนตรี และดูลีลาท่ารำแล้วยังพอใจที่จะได้ดูการแสดงตลกแทรกอีกด้วย ศิลปะการแสดงนาฏกรรมไทยนิยมให้มีตลกแทรกอยู่ด้วยเสมอ ทั้งการแสดงโขนและละครรำไทย โดยเฉพาะละครนอกซึ่งเป็นการแสดงที่แต่เดิมเป็นของชาวบ้านชาย มีการติดตลกค่อนข้างหยาบคาย นับเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของละครนอก ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยได้รับอิทธิพลละครโอเปร่าของยุโรป จึงเกิดมีละครที่ปรับปรุงใหม่หลายรูปแบบในรัชกาลนี้ เช่นละครร้อง ซึ่งละครร้องก็มีตลกเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ดังจะได้เล่าให้ทราบต่อไปตามลำดับ นับตั้งแต่ตลกโขน ตลกละครรำ และตลกละครร้อง

ตลกโขน

การแสดงโขนชุดยาวใช้เวลาแสดงนานเป็นชั่วโมงนั้น จะขาดเสียมิได้เลยก็คือ **ตลก** ตัวตลกที่ออกมาแสดงประกอบเรื่องจะช่วยให้คนดูได้ยิ้มได้หัวเราะเป็นการผ่อนคลายความเครียด หลังจากที่ได้ดูการแสดงโขนที่เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เต็มไปด้วยการรบทัพจับศึกระหว่างฝ่ายทศกัณฐ์กับฝ่ายพระราม นอกจากจะช่วยให้คนดูได้รับความบันเทิงทางด้านขบขันแล้ว ตัวตลกยังช่วยให้ผู้แสดงโขนที่เป็นตัวเอกของตอนนั้นๆ ได้พักผ่อนบ้าง หลังจากที่เหน็ดเหนื่อยจากการเต้นการรำมาก่อนหน้านี้ เช่น ตอนสุครีพถอนต้นรัง เมื่อสุครีพถอนต้นรังมาได้และพบกับกุมภกรรณ กุมภกรรณก็ตรงเข้ารบกับสุครีพแล้วจับสุครีพหนีบรักแร้จะพาไปกรุงลงกา หนุมานกับองคตติดตามมาช่วยแก้เอาสุครีพออกมาได้ แล้วทั้งสามพญาวานรก็ช่วยกันรุมรบกับกุมภกรรณ จนกุมภกรรณมิอาจจะทนต้านทานไหว ต้องหลบหนีเข้ากรุงลงกา เข้าเฝ้าทศกัณฐ์ด้วยบาดแผลทั่วทั้งตัว ทศกัณฐ์ต้องเรียกหมอมาช่วยรักษา การแสดงในตอนนี้ผู้ที่แสดงเป็นตัวกุมภกรรณจะเหน็ดเหนื่อยมาก เพราะในสมัยก่อน

ตัวตลกโขน (ลิง) เจรจาติดตลก ตอนพิสูจน์ศพนางเบญกายแปลงเป็นนางสีดา

ใครแสดงเป็นตัวไหนก็เป็นตัวนั้น ไม่มีผู้มาช่วยแสดงผลัดเปลี่ยน เมื่อกุมภกรรณเข้าเฝ้าทศกัณฐ์ ก็จะหอบหายใจแรงและเหงื่อท่วมตัว หมอบซบไม่ไหวติง อินทรีย์ ซึ่งเป็นเรื่องสมจริง เพราะกุมภกรรณตัวนี้เหน็ดเหนื่อยทั้งในเรื่องและทั้งผู้แสดงเป็นตัวกุมภกรรณ ดังนั้นการแสดงในช่วงนี้จึงมีบทตลกเข้ามาแทรก โดยผู้เจรจาบท ทศกัณฐ์จะเจรจาเรียกตัวตลกออกมาให้ไปตามหมอมารักษากุมภกรรณ ตัวตลกก็จะไปตามหมอมาหลายคน เช่น หมอตำแย หมอดู หมอตอนควาย เป็นต้น จนในที่สุดก็ได้หมอรักษาบาดแผลมารักษาจนกุมภกรรณหายจากเจ็บป่วย ก็เป็นอันยุติการเล่นตลก กลับเข้าดำเนินเรื่องต่อ อีกตอนหนึ่งที่นิยมเล่นตลกก็คือ ตอนที่พระรามแผลงศรถูกทศกัณฐ์เศียรและกายกรขาด เรียกกันเป็นที่รู้ในชุดแสดงว่าตอนขาดเศียรขาดกร เมื่อทศกัณฐ์ถูกพระรามแผลงศรมาตัดร่างกายของตนขาด ก็ร่ายเวทให้ร่างกายกลับต่อติดสนิทดีเหมือนเดิม แล้วเยาะเย้ยไยไพพระราม ในตอนนี้พวกตัวตลกฝ่ายยักษ์ก็จะออกมาเล่นตลกเยาะเย้ยพวกลิงและพระราม จนกระทั่งจบกระบวนการเล่นแล้วจึงดำเนินเรื่องต่อไป

ตัวตลกโขน นอกจากจะแสดงเป็นตัวตลกทั้งฝ่ายยักษ์ฝ่ายลิง โดยการเปลี่ยนหัวที่สวมซึ่งเป็นหัวเขนยักษ์และหัวเขนลิงใช้สวมแบบเปิดหน้าแล้ว ยังต้องมีหน้าที่อื่น ๆ อีกหลายอย่าง เช่น กางกลด ยกเตียง ในการแสดงโขนของกรมศิลปากรจะระบุหน้าที่ของตัวตลกว่า *"ตลกยกเตียงกางกลด"* ไว้ในสมุดคำสั่ง นอกจากตัวตลกโขนจะต้องทำหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ยังต้องเป็นตัวถือลูกศรอีกด้วย ท่านที่เคยชมการแสดงโขนหน้าจอย่อมจะต้องเคยเห็นว่า ตอนที่พระรามและทศกัณฐ์ ตลอดจนบรรดาพญายักษ์ทั้งหลายแผลงศร เมื่อทำท่าแผลงศรออกไปแล้ว จะมีตัวตลกถือลูกศรออกมาจากในโรงตรงเข้ารับกับฝ่ายตรงข้ามตามบทที่คนพากย์โขนได้เจรจาไปแล้ว ในการที่ตัวตลกโขน

ตัวตลกโขนทำหน้าที่ถือลูกศรไปปักอกมังกรกัณฐ์

ต้องทำหน้าที่ยกเตียงและถือลูกศรนี้ จะสวมหมวกหูกระต่าย แต่ในปัจจุบันนี้เวลาที่ตัวตลกถือลูกศรมักจะสวมหัวโขนแทนหมวกหูกระต่าย กล่าวคือถ้าถือลูกศรฝ่ายพระรามก็สวมหัวเขนลิง ถ้าถือลูกศรฝ่ายยักษ์ก็สวมหัวเขนยักษ์ สำหรับเครื่องแต่งกายของตัวตลกนั้น ถ้าเป็นการแสดงโขนของกรมศิลปากร จะนุ่งผ้าเกี้ยว *(คือผ้าลายชนิดหนึ่งมีดอกโต ๆ และมีเชิงทั้งด้านล่างและด้านบน)* ต่อมาผ้าเกี้ยวหายากจึงเปลี่ยนมานุ่งผ้าลาย สวมเสื้อคอปิดแขนกระบอก มีผ้าคาดพุง ส่วนตัวตลกโขนคณะเอกชนก็แต่งกายแบบเดียวกับของกรมศิลปากร ผิดกันแต่เพียงว่าตัวตลกโขนบางคนใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว เพราะผ้าขาวม้านำมาทำเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงได้หลายอย่าง เช่น ในตอนที่จับตัวฝ่ายตรงข้ามได้ ก็ใช้เป็นเชือกมัดมือไขว้หลัง ในตอนที่ต้องออกแสดงในบทบาทตัวนก หรือครุฑก็เอาผ้าขาวม้ามาทำเป็นปีก ถ้าเป็นพญานาคตอนอินทรชิตแผลงศรนาคบาศมัดพระลักษมณ์ ตัวตลกก็จะเอาผ้าขาวม้าม้วนเป็นเกลียว ๆ สมมติเป็นพญานาคออกมารัดพระลักษมณ์ นอกจากนี้ตัวตลกโขนยังนำผ้าขาวม้ามาพันรอบศีรษะทำเป็นหัวสัตว์ต่าง ๆ และทำเป็นงวงช้างได้อีกด้วย ผู้เขียนเคยเห็นตัวตลกโขนผู้หนึ่งชื่อ ครูชื้น กลีบบัว ท่านแสดงเป็นตัวตลกโขนคณะเอกชนที่สามารถใช้ผ้าขาวม้าคาดพุง เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงโขนได้ทุกอย่างตามที่เล่ามานี้ ครูชื้น กลีบบัวเป็นตัวตลกโขนที่มีมุขตลกเป็นของตัวเองไม่ซ้ำกับคนอื่น ผู้เขียนยังจำมุขตลกตอนทศกัณฐ์เรียกตัวตลกออกมาเยาะเย้ยพระรามในตอนขาดเศียรขาดกรได้เป็นอย่างดี ครูชื้นมีบทติดตลกในตอนนี้ ที่ไม่มีตัวตลกคนอื่นเคยแสดง แต่บทตลกของครูชื้นออกจะไม่สุภาพ เหมาะสำหรับการแสดงโขนของคณะเอกชนเท่านั้น ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างบทตลกของครูชื้นเพียงสังเขปดังนี้

เมื่อทศกัณฐ์ให้ตัวตลกไปเยาะเย้ยพระรามที่แผลงศรมาถูกตนเองเศียรและกายกรขาด แต่ตนก็ไม่ตายกลับร่ายเวทให้ร่างกายกลับติดสนิทดีเหมือนเดิม ครูชื้นจะออกไปเจรจาติดตลกเยาะเย้ยพวกสุครีพหนุมาน องคต ครูชื้นก็จะว่า *"เฮ้ยนายมึงเป็นหมู หรือจะมาสู้นายกูเป็นหมา"*

ที่นี้คนเจรจาบททศกัณฐ์ก็จะต้องเจรจาเรียกตัวตลกมาซักถามว่า ทำไมถึงเปรียบเทียบทศกัณฐ์เป็นหมา เพราะหมาย่อมจะมีค่าสู้กับหมูไม่ได้ ครูชื้นก็จะยกสรรพคุณของหมาว่าดีกว่าหมูอย่างโน้นอย่างนี้ จนทศกัณฐ์ยอมเชื่อถือให้ไปเยาะเย้ยต่อ ครูชื้นก็จะออกไปเยาะเย้ยอีกว่า *"นายมึงเป็นพญางู หรือจะสู้นายกูเป็นหนอน"* ทศกัณฐ์ก็จะเรียกตัวตลกมาซักถามอีก ครูชื้นซึ่งแสดงเป็นตัวตลกก็จะอธิบายว่าหนอนน่ะดีกว่างูหรือพญานาค จนทศกัณฐ์ต้องเชื่อถือ ปล่อยให้ออกไปเยาะเย้ยอีก ครูชื้นก็จะมีบทเยาะเย้ยพระราม แต่ในบทเยาะเย้ยนั้นเป็นการด่าทศกัณฐ์นายของตัวเอง จนทศกัณฐ์ทนไม่ได้ คว้าไม้ตะขาบไล่ตี

พูดถึงไม้ตะขาบ ผู้เขียนก็จะขอเล่าถึงไม้ตะขาบให้ท่านผู้อ่านได้ทราบพอสังเขปดังนี้ ไม้ตะขาบ

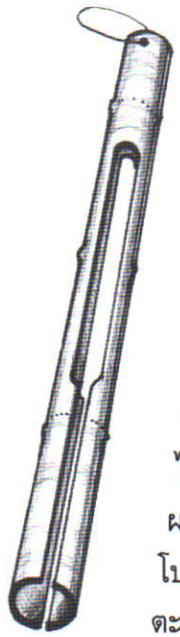

ไม้ตะขาบ

เป็นไม้กระบอกผ่าซีก ถากและเกลาผิวออกให้เรียบ เวลาใช้ตีจะได้ไม่มีเสี้ยนตำ ยาวประมาณครึ่งเมตรเศษๆ ทางด้ามปาดให้เว้าทางปลายบากให้ห่าง เวลาตีต้องจับทางด้ามให้ทางปลายอ้า พอตีลงไปแล้วจะเกิดเสียงดังแต่ไม่เจ็บ เหตุที่เรียกไม้ตะขาบก็เพราะทำเป็นรูปร่างคล้ายๆตะขาบ สำหรับผูกชักไล่ค้างคาวหรือนกที่จะมา รบกวนกินผลไม้ในสวน การแสดงโขนในสมัยโบราณเวลาติดตลก ตัวโขนจะต้องใช้ไม้ตะขาบตีตัวตลกเป็นประจำ ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยนิยมใช้กันเสียแล้ว หันไปใช้มือตีบ้าง พอดีพอร้ายในการติดตลกตอนขาดเศียรขาดกร ทศกัณฐ์หันไปคว้าศรเอา มาตีตัวตลก แทนที่จะเกิดเสียงดังแบบใช้ไม้ตะขาบตี ก็ไม่เกิดเสียง แต่ตัวตลกต้องเจ็บตัวแทน เพราะคันศรทำด้วยหวายตีลงไปบนเนื้อคน ใครจะทนเจ็บได้

พวกที่เล่นจำอวด หรือเล่นตลกในสมัยก่อนก็ใช้ไม้ตะขาบตีให้เกิดเสียงดังเหมือนกัน ต่อมาเปลี่ยนเป็นใช้ภาคสังกะสีบางๆ ตีกันจนแพร่หลาย ทำให้ตลกทุกคณะต้องใช้ภาคตีหัวกันถึงจะสนุก

ตลกละครรำ

การแสดงละครรำก็เช่นเดียวกับการแสดงโขนที่จะต้องมีตลกแทรกอยู่ในการแสดง เพื่อช่วยให้ตัวละครได้มีโอกาสหยุดพักเหนื่อยจากการร่ายรำ และทำให้คนดูสนุกสนานเฮฮาไปกับบทตลกในตอนนั้น ๆ การติดตลกในละครรำก็เช่นเดียวกับโขนในข้อที่ว่าตัวตลกจะต้องเล่นให้อยู่ในเรื่องราว แต่อาจจะแทรกมุขตลกเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบันปนเข้าไปบ้างเล็กน้อยก็ได้ การแสดงตลกของละครรำยังมี กฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งคือ ละครในไม่นิยมติดตลก และมีการถือชั้นวรรณะ คือ ตัวละครที่เป็นชนสามัญจะเจรจาล่วงเกินท้าวพญามหากษัตริย์ไม่ได้ผิดกับละครนอก จะมีการแสดงติดตลกแทรกอยู่ตลอดเวลา ถ้าการแสดงในตอนนั้นมีช่องทางที่จะแทรกบทตลก ได้ ก็จะเล่นตลกแทรกบางครั้งเล่นกันนานๆ จนคนดูพอใจแล้วจึงจะดำเนินเรื่องต่อไป ตัวตลก ละครนอกเวลาเจรจาติดตลกกับท้าวพญามหากษัตริย์และพระมเหสี ก็ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงขนบประเพณีการเข้าเจ้าเข้านายให้เคร่งครัดนัก จะพูดจาล้อเล่นกันตามสบาย ตัวอย่างเช่นละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอน นางมณฑาลงกระท่อม เสนาตลกที่ติดตามท้าวสามนไปที่กระท่อมปลายนา จะพูดจาและร้องเพลงล้อเล่น กับนางมณฑา แม้แต่ท้าวสามนเองก็ยังพูดตลกกับเสนาตลกได้ จะขอยกตัวอย่างการเล่นตลกของตัว ตลกกับนางมณฑาในตอนนางมณฑาลงกระท่อมให้ทราบโดยสังเขป

เมื่อเจ้าเงาะถอดรูปเงาะออกเป็นพระสังข์ทองทรงเครื่องของพระอินทร์นั่งอยู่ในกระท่อมแล้วนางมณฑาก็เข้าไปพบ ด้วยความดีใจจึงรีบวิ่งออกไปบอกกับท้าวสามน ในตอนนี้จะร้องเพลงร่ายตามบทตอนหนึ่งว่า

"ปากคอคิ้วตาเหมือนหน้าหุ่น"

พอนักร้องร้องมาถึงตรงนี้ นางมณฑาก็จะทำท่าเหมือนกับตัวหุ่นและยืนกางแขนนิ่งอยู่ ตัวตลกก็จะร้องเพลงหุ่นกระบอกติดตลกขึ้นทันที

"อู่ อู อู้ อู....จะกล่าวฝ่ายพระอภัยวิไลเหลือ ไปหลงเชื่อนางฝรั่งเมืองกังฉิน ออกมานั่งสั่งพญาพานรินทร์ให้อยู่กินขี้ไก่ที่ในเมือง"

ตัวตลกร้องทำนองหุ่นกระบอก นางมณฑาก็ทำท่าโยกไปโยกมาด้วยลำตัวแข็งๆ เหมือนตัวหุ่นกระบอกท้าวสามนยืนดูนางมณฑาเล่นตลกกับตัวตลก จนตัวตลกร้องจบเพลงก็เข้าไปสะกิดนางมณฑาแล้วถามว่า

"แม่มณฑาเล่นอะไรจ๊ะ"

นางมณฑาก็ทำเป็นรู้สึกตัวได้สติ เลิกทำท่าหุ่นหันไปทูลท้าวสามนว่า

"อ้ายเสนามันล้อหม่อมฉันเพคะ"

ท้าวสามนก็หันไปดูเสนา แล้วก็เข้าเรื่องต่อไป

เท่าที่ยกตัวอย่างมานี้แสดงให้เห็นว่าการติดตลกในละครนอก ตัวตลกจะพูดจาล้อเล่นกับท้าวพญามหากษัตริย์หรือพระมเหสีได้ โดยไม่ถือยศถือศักดิ์แต่อย่างใดเกี่ยวกับเรื่องการติดตลกในตอนนางมณฑาลงกระท่อมนี้ ยังมีตัวอย่างจะนำมาเล่าอีกคือ ในการแสดงละครนอกเรื่อง *สังข์ทอง* ตอนนางมณฑาลงกระท่อมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ การแสดงในครั้งนั้น พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงเป็นนางมณฑา เมื่อนางมณฑากับนางกำนัล ๒ คน ไปถึงกระท่อมของเจ้าเงาะ ตอนนี้ก็มีการเจรจาติดตลกระหว่างนางมณฑากับนางกำนัล นางกำนัล ๒ คนนั้นแสดงโดย นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นผู้ชายคนหนึ่งผมยาวพอควรเวลาสวมกระบังหน้าแล้วก็ดูน่ารัก มองผาด ๆ ก็คล้าย ๆ ผู้หญิง แต่อีกคนหนึ่งหัวโล้นเพราะไปบวชพระมาผมเพิ่งจะขึ้น เวลาสวมกระบังหน้าแล้วหน้าตาจึงดูพิลึก พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เกิดปฏิภาณในการแสดงบทตลกเกี่ยวกับเรื่องศีรษะโล้นของนางกำนัลขึ้นมาทันที ท่านถามนางกำนัลคนศีรษะโล้นว่า

"นี่หล่อนยะ ทำไมหัวถึงได้โล้นยังงี้ล่ะ"

นางกำนัลหัวโล้นตอบว่า

"หม่อมฉันไปบวชชีมาเพคะ"

พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ในบทนางมณฑาก็ถามอีกว่า

"แล้วหล่อนชื่ออะไรล่ะ"

นางกำนัลตอบ

"ชื่อโอ่งเพคะ"

"อ้อ....ชื่อโอ่งเรอะ แล้วเวลาเป็นแม่ชีเขาเรียกว่ายังไงล่ะ"

"เขาเรียกแม่ชีโอ่งเพคะ"

คราวนี้ พลตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ หันไปถามนางกำนัลคนผมยาวว่า

"แล้วหล่อนล่ะยะ ชื่ออะไร"

นางกำนัลผมยาวตอบว่า

"ชื่อไหเพคะ"

นางมณฑาคึกฤทธิ์สะดุ้ง พูดต่อไปว่า

"ตายจริงชื่อไหเรอะ นี่หล่อนอย่าไปบวชชีเชียวนะ"

เท่านั้นละ คนดูฮากันสนั่นหวั่นไหว จนหอประชุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แทบจะพัง

การติดตลกในละครนอก นอกจากจะไม่ถือชั้นวรรณะของตัวละครในเรื่องแล้ว บางครั้งออกจะเป็นคำพูดสองแง่สองง่าม แต่คนดูก็ไม่ถือสาว่าหยาบคายแต่อย่างใด เพราะละครนอกในสมัยโบราณมุ่งเอาการแสดงแบบเข้าถึงผู้ดูมากกว่า การติดตลกของละครรำเรื่องต่าง ๆ นั้น ผู้แสดงและผู้ดูที่เคยดูละครเรื่องนั้น ๆ มาก่อน จะทราบได้เป็นอย่างดีว่า เมื่อการแสดงถึงตอนนั้นตอนนี้ จะต้องมีการแสดงตลก เช่น ละครนอกเรื่องไกรทอง ตอนไกรทองอาสา เมื่อการแสดงดำเนินเรื่องถึงตอนไกรทองไปลาอาจารย์คงตอนนี้จะมีติดตลกระหว่างอาจารย์คงกับลูกศิษย์ ลูกศิษย์กับไกรทอง และอาจารย์คงกับไกรทอง ละครเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนพระไวยแตกทัพ จะมีติดตลกแทรกตอนพระไวยไปพบนางวันทองแปลงที่กลางป่า และตอนพระไวยรบกับพลายชุมพล ละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา มีติดตลกโดยผู้แสดงเป็นตัวนักโทษกับผู้คุม ในตอนสมิงพระรามจะรับอาสาไปต่อสู้กับกามนี และอีกตอนหนึ่งเป็นการเล่นตลกของล่ามฝ่ายพม่ากับล่ามจีน ในตอนสมิงพระรามต่อสู้กับกามนี

การแสดงละครรำเรื่อง *พระร่วง* มีติดตลกแทรกอยู่ในตอนที่พวกขอมจับนายมั่น ปีนยาว ที่แกล้งทำเป็นหลงทางเข้าไปในกองทัพขอมได้ พญาเดโชรู้ข่าวว่าพระร่วงหลบหนีออกจากเมืองละโว้ไปกรุงสุโขทัยก็จัดแจงปลอมกายเป็นชาวไทยออกติดตามพระร่วงไป ในระหว่างที่พญาเดโชเข้าไปในโรงเพื่อแต่งกายเป็นคนไทยนั้น เพื่อไม่ให้ตัวละครที่อยู่ในฉากเก้อจึงมีการแสดงติดตลกและเลิกเล่นตอนพญาเดโชแต่งตัวเสร็จเดินออกมา พวกตัวตลกเลิกเล่นตลกกลับเข้าเรื่องต่อไป การแสดงก็เรียบร้อยด้วยดีมาหลายรอบจนกระทั่งถึงการแสดงรอบหนึ่ง ตัวตลกเกิดมึนๆ เข้า

ไปหน่อย เลยเล่นตลกไม่ยอมเลิก ผู้แสดงเป็นพญาเดโชแต่งตัวเป็นคนไทยเสร็จแล้วหาโอกาสจะออกมาก็ออกมาไม่ได้ จนผู้กำกับเวทีเห็นว่าตัวตลกเล่นเกินเวลาไปจึงสั่งให้พญาเดโชออกไปกลางเวที พวกตลกก็ไม่ยอมเลิกเล่นเหมือนรอบก่อน ๆ ทำให้พญาเดโชยืนเก้ออยู่ และเมื่อเลิกจากการแสดงรอบนี้แล้ว ตัวตลกกับพญาเดโชก็มีเรื่องโต้เถียงกัน โดยตัวตลกหาว่าพญาเดโชออกเร็วเกินไป พวกเขายังเล่นตลกกันไม่หมดมุข แล้วในที่สุดพวกตัวตลกก็เลยพาลโกรธผู้แสดงเป็นพญาเดโช

พูดถึงเรื่องตัวตลกเล่นเกินเวลาและนอกเรื่องนอกราวนี้ เกิดขึ้นได้ในบางครั้ง ในสมัยที่กรมศิลปากรจัดแสดงละคร ณ โรงละครศิลปากร *(ไฟไหม้แล้ว)* จะขอนำข้อความที่นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหนังสือเรื่อง **"ศิลปละคอนรำ หรือคู่มือนาฏศิลปไทย"** ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดให้พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ณ วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๖ ความว่า

"แต่การเล่นตลกมักมีปัญหาเกิดขึ้นในการแสดงบางรอบ ซึ่งในการแสดงโขนละคร ณ โรงละครศิลปากร (ก่อนไฟไหม้โรง เมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๓) กำหนดแสดงในวันศุกร์ เสาร์ และอาทิตย์ สำหรับในวันศุกร์และเสาร์ จัดให้มีการแสดงวันละ ๒ รอบ คือเริ่มเวลา ๑๔.๐๐ น. (บ่าย ๒ โมง) กับ เวลา ๒๐.๐๐ น. (๒ ทุ่ม) และวันอาทิตย์แสดง ๓ รอบ โดยเพิ่มรอบเช้า เริ่มเวลา ๑๐.๐๐ น. อีกหนึ่งรอบด้วย การแสดงในรอบเช้าและรอบบ่ายไม่สู้มีปัญหา แต่การแสดงรอบค่ำเริ่ม ๒ ทุ่มนั้น มักมีปัญหาในการแสดงเกิดขึ้นและมักเป็นพวกแสดงตลก และผู้แสดงเป็นตัวประกอบ เช่น เสนา กล่าวโดยเฉพาะผู้แสดงตลก เมื่อจบการแสดงรอบบ่ายแล้ว แม้จะมีอาหารเลี้ยงภายในโรงเรียน แต่ศิลปินและนักแสดงฝ่ายชายก็มักพากันออกไปหาอาหารค่ำรับประทานกันภายนอก และบางคนก็ดื่มสุราแก้เหนื่อยหรือกลั้วคอเพื่อเจริญอาหารหรือเกินกว่านั้นโดยเฉพาะผู้เล่นตลกเมื่อมืนเมามา ครั้นถึงเวลาเล่นตลกแทรกการแสดงซึ่งกำหนดให้เล่นเพียง ๓ นาที หรือ ๕ นาที พอ ก็ไม่ยอมพอหมดเวลาที่กำหนดให้ก็ไม่ยอมเลิก แม้ผู้กำกับเวทีซึ่งกำกับอยู่ข้างหลืบในโรงละคร จะให้สัญญาณเตือนให้เลิกก็ไม่ยอมเลิก ให้สัญญาณเตือนเท่าไร ๆ ก็ไม่ยอมหยุด ผู้กำกับหรือใครเล่าจะกล้าออกไปฉุดลากตัวเข้ามาจากกลางเวทีต่อหน้าคนดูเต็มโรง เพราะถ้าทำดังนั้นนอกจากจะกลายเป็นเพิ่มคนแสดงอย่างเป็น ๆ เข้าไปอีก คนดูในโรงก็ย่อมจะเห็นข้อพิรุธและความผิดพลาดเกิดขึ้นในการแสดงในตอนนั้น ๆ แต่ถ้าปล่อยให้เล่นตลกเรื่อยไป ก็รู้ไม่ได้ว่าผู้เล่นตลกจะหายเมาและเลิกเล่นเมื่อใด ทั้งบางทีก็เป็นตลกไม่เข้าท่าไม่ขบขัน และสนุกแต่ผู้เล่นคนเดียว คนดูไม่สนุกด้วย ซ้ำบางครั้งก็เห็นเป็นทุเรศเมื่อเกิดปัญหาเช่นนี้ขึ้นจะควรปฏิบัติอย่างไร จะปล่อยไปหรือ ไม่ได้ เท่าที่เคยปฏิบัติมาก็คือ ให้ศิลปินอื่นแต่งเป็นตัวตลกขึ้นอีกคนหนึ่ง แล้วปล่อยตัวออกไปทำท่าแสดงตลก แล้วฉุด ลาก ผลักไสตัวตลกที่เล่นเกินเวลานั้นให้เข้ามาในหลืบจนได้ คนดูในโรงก็ไม่ทราบ และมีหลายครั้งที่คนดู กลับเห็นเป็นขบขันถึงขีดตบมือกันกราวใหญ่ ฮากันทั้งโรง"

ผู้ที่แสดงละครเป็นตัวตลก มักเป็นผู้ที่ได้รับความสนใจทั้งคนดูและผู้แสดงด้วยกัน ดังนั้นพวกตลกจึงมักจะทำอะไรตามใจตนเองเสมอ บางครั้งมีอารมณ์สนุกก็เล่นตลกนาน ๆ และมีมุขตลกสนุกสนาน บางคราวอารมณ์เสีย หรือมีเรื่องเคืองใจกับผู้ร่วมงานก็จะตัดบทตลกออกเสียเฉย ๆ ถึงแม้จะแสดงก็ฝืนใจแสดง คนดูก็ไม่สนุกสนานเท่าที่ควร สิ่งที่ตัวตลกชอบนำไปเล่นกันบนเวทีก็คือเรื่องส่วนตัว หรือเรื่องของคนวงการเดียวกัน เวลาแสดงคนดูทั่วไปที่ไม่รู้เรื่องเบื้องหลังก็จะไม่ขำ แต่พวกเดียวกันรู้เรื่องเป็นอย่างดีจะหัวเราะชอบใจ

มีเรื่องเล่ากันว่า พวกตัวตลกละครในสมัยโบราณนำเอาเรื่องการคดโกงของข้าราชการไปพูดเล่นกันในเวลาติดตลก พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบจึงโปรดให้ไต่สวนเรื่องราวก็ได้ความว่า เรื่องที่ตัวตลกละครเอาไปเล่นกันบนเวทีนั้นเป็นความจริงทุกประการ จึงโปรด

ให้จับตัวข้าราชการเหล่านั้นมาไต่ถามก็ยอมรับสารภาพ และได้รับโทษทุกคน น่าเสียดายที่ตัวตลกละครในสมัยโบราณที่กล่าวนี้ ไม่มีใครอายุยืนจนอยู่มาถึงทุกวันนี้ จะได้แสดงตลกฟ้องสำนักงาน ป.ป.ช. ให้สอบสวนคนคดโกงนำตัวมาลงโทษกันเสียบ้าง

ตลกละครร้อง

ละครร้อง คือ ละครที่แสดงเรื่องแบบชาวบ้านชาวเมืองที่เป็นสามัญชน ตัวละครแต่งกายตามแบบชาวบ้านธรรมดา ดำเนินเรื่องโดยการร้องเพลงสลับกับการพูด ไม่ต้องร่ายรำเพียงแต่ทำบทตามธรรมชาติ ละครร้องใช้ผู้หญิงแสดงเป็นตัวพระเอก นางเอก และตัวที่เป็นผู้ชายไม่ว่าจะเป็นตัวพ่อ ตัวโกง อาจจะมีผู้อ่านบางท่านเกิดความสงสัยว่าผู้ชายไม่มีโอกาสได้แสดงละครร้องกันเบ้างหรือ ขอเรียนให้ทราบว่าผู้ชายก็แสดงละครร้องได้โดยแสดงเป็นตัวตลก หรือคนใช้พระเอก พระเอกจะไปที่ไหนตัวตลกผู้ชายจะต้องติดตามไปทุกหนทุกแห่ง พระเอกยากจนตัวตลกก็ยากจน พระเอกได้ดีมีฐานะร่ำรวย ตัวตลกก็พลอยสุขสบายและร่ำรวยตามไปด้วย ตัวตลกที่คอยติดตามพระเอกดังกล่าวนี้ มีคำเรียกเป็นที่รู้กันในหมู่นักแสดงละครร้องว่า ตลกตามพระ ตลกตามพระมิได้หมายถึงคนที่คอยแสดงกิริยาตลกๆ ตามพระสงฆ์เหมือนอย่างที่บางคนเข้าใจผิดในความหมายของคำนี้

คำว่า **"พระ"** ในภาษานาฏศิลป์โขนละครรำหมายถึงตัวละครที่เป็นผู้ชาย เช่น พระลอ พระราม พระร่วง ฯลฯ ตรงกันข้ามกับผู้ที่แสดงเป็นตัวผู้หญิง ไม่ว่าผู้หญิงจะแสดงหรือผู้ชายแสดงเป็นตัวผู้หญิงก็เรียกว่า **ตัวนาง**

ในการแสดงละครร้อง จะมีตัวคนใช้หรือคนสนิทของพระเอกคอยติดสอยห้อยตามไปทุกหนทุกแห่งเวลาแสดงก็มีบทตลกขบขันแทรกอยู่ด้วย เรียกว่า ตลกตามพระ หรือบางครั้งก็เติมคำว่า **"ตัว"** ลงไปด้วย คือ ตัวตลกตามพระ นอกจากนี้ยังมีผู้หญิงแสดงเป็นบ่าวหรือคนสนิทของนางเอก คอยติดสอยห้อยตามนางเอกไปทุกหนทุกแห่ง เวลาพระเอกแสดงบทรักกับนางเอก ตัวตลกตามพระก็จะเกี้ยวพาราสีตัวคนใช้ของนางเอกด้วย เรียกว่านายได้กับนาย บ่าวได้กับบ่าว ตัวคนใช้หรือคนสนิทของนางเอกมีผู้เรียกว่าตลกตามนาง

จะยกตัวอย่างละครร้องเรื่องจันทร์เจ้าขาของพรานบูรพ์ ที่มีตัวละครตามที่เล่ามาแล้ว พระเอกชื่อจิตต์ พีระกุล ตลกตามพระชื่อ สุคนธ์ นางเอกชื่อ เจียม ตลกตามนางชื่อ อิ่ม ตามเนื้อเรื่องจันทร์เจ้าขานั้นจิตต์ได้พบปะสนิทสนมกับเจียมโดยมีสุคนธ์คนใช้ของจิตต์และอิ่มคนใช้ของเจียมคอยดูต้นทาง คนใช้ทั้งคู่ซึ่งเป็นตลกตามพระกับตลกตามนางก็จะพบปะสนทนาพลอดรักกันตามพระเอกนางเอกไปด้วย ตลกตามพระกับตลกตามนางคู่นี้ นอกจากจะมีบทพูดแล้ว ยังมีบทร้องเพลงและมีบทแสดงเด่นไม่แพ้พระเอกนางเอก บทร้องเพลงของสุคนธ์กับอิ่ม มีหลายเพลงจะยกมาเป็นตัวอย่าง ๑ เพลง คือ *เพลงนกเขา*

สุคนธ์- อาบแสงเดือน เหมือนย่างไฟ ให้ร้อนอก
น้ำค้างตก ลมเป่า คล้าย
(อิ่มเดินออกมาที่ระเบียง
สุคนธ์กระโดดเข้าพุ่มทันที)
อิ่ม *(เหลียวหาแล้วร้อง - สร้อย)*
โอ้เจ้านกเขาขันขันแล้วเจ้าก็บินสู่รัง
สุคนธ์ *(สอดในซุ้ม)* กรุ๊กกรู๊
(ซ้ำ - โอ้เจ้านกเขาขัน ขันแล้วเจ้าก็บินสู่รัง)
อิ่ม *(เหลียวหาอีกเมื่อไม่พบก็ร้องต่อ)*
ฟังแต่เสียง ฟังแต่เสียงที่เราฟัง ที่เราฟัง
แสนจะวังเวง
เรไรหรีด ระงมดัง ฟังสะท้าน
อยู่ในบ้าน คนเดียว นึกเปลี่ยวใจ
สุคนธ์ *(ในซุ้ม)* โอ้เจ้านกเขาขัน ขันแล้วก็บินสู่รัง
อิ่ม *(ชะโงกดูจากระเบียงอย่างไม่แน่ใจ)* กรุ๊กกรู๊
(ซ้ำ - โอ้เจ้านกเขาขัน ขันแล้วเจ้าก็บินสู่รัง)

สุคนธ์ *(ค่อยแสดงตัว ร้องต่อ)*

ฟังแต่เสียง ฟังแต่เสียงที่เราฟัง
ที่เราฟังแสนจะวังเวง
(เมื่อรู้ว่าใครเป็นใคร อิ่มดีใจ
ย่องลงจากระเบียงไปหาอย่างเล่นตัว)

นี่เป็นตัวอย่างบทร้องเพลงของตลกตามพระและตลกตามนางในละครร้องเรื่อง **จันทร์เจ้าขา** ผู้เขียนเคยคิดว่า ถ้าประโยคที่ว่า ตลกตามพระ จะทำให้พุทธศาสนิกชนบางท่านรู้สึกว่าไม่เหมาะสม ก็ควรจะเติมคำว่า **"เอก"** ลงไปตอนท้าย เป็น **"ตลกตามพระเอก"** จะได้สิ้นเรื่อง แต่ก็มาติดขัดตรงที่ว่า ตัวตลกตามพระในละครร้องและการแสดงละครรำประเภทอื่นๆนั้น ตัวตลกหรือตัวคนใช้ไม่ได้ติดตามเฉพาะพระเอกเท่านั้น ยังติดตามตัวพระที่เป็นตัวแสดงชายที่เป็นตัวโกงและตัวเอกของเรื่องอีกด้วย อย่างเช่น ละครร้องเรื่อง *สาวเครือฟ้า* ผู้แสดงเป็นตัวเจ้าสายน้ำผึ้งที่มาชอบพอสาวเครือฟ้า เวลาจะไปเกี้ยวสาวเครือฟ้าก็มีบริวารตลกติดสอยห้อยตามไปด้วย ตัวตลกพวกนี้ก็เรียกว่า ตลกตามพระ ในเวลาที่ละครร้องกำลังเป็นที่นิยมชมชอบของชาวไทยนั้น ได้เกิดมีคณะละครร้องหลายคณะ แต่ละคณะก็มีผู้เขียนบทละครร้องประจำคณะของตน นอกจากจะแสดงในกรุงเทพแล้ว ยังเดินทางไปแสดงตามต่างจังหวัดโดยเปิด **"วิก"** แสดงเป็นแรมเดือน ละครร้องทุกเรื่องจะต้องมีพระเอก นางเอก และที่จะขาดมิได้ก็คือ ตลกตามพระ และตลกตามนาง ในสมัยนั้นเกิดมีตัวตลกตามพระหลายคน และแสดงตลกจนมีชื่อเสียง ครั้นต่อมาละครร้องเสื่อมความนิยม จนกระทั่งเลิกราไป เกิดมีละครชนิดใหม่ขึ้นมาแทนคือ ละครพูด ละครพูดที่ว่านี้จัดแสดงตามโรงละครใหญ่ ๆ ในสมัยนั้น เช่น ศาลาเฉลิมไทย ศรีอยุธยา นครเขษม ฯลฯ การแสดงละครพูดแต่ละเรื่องจะมีฉากหลายฉาก ในระหว่างปิดม่านเพื่อเปลี่ยนฉากใหม่ในแต่ละฉากนั้น ทางคณะละครจะจัดให้มีการร้องเพลงสลับฉากบ้าง การแสดงเบ็ดเตล็ดบ้าง ผู้ที่เคยแสดงละครร้องเป็นตัวตามพระ จึงหันมาแสดงตลกสลับหน้าม่าน ก็ได้รับความนิยมจากผู้ชม ตัวตลกตามพระจึงเปลี่ยนอาชีพมาแสดงตลกหน้าม่านสืบมาจนกระทั่งละครเวทีเลิกไป โรงมหรสพเหล่านั้นเปลี่ยนมาฉายภาพยนตร์บ้าง เลิกกิจการไปบ้าง ผู้แสดงตลกหน้าม่านที่มาจากการแสดงละครร้อง เป็นตัวตลกตามพระจึงหันไปแสดงเป็นตัวตลกในภาพยนตร์ และต่อมาก็รวมกันเป็นคณะจัดแสดงตลกตามงานต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบันนี้การแสดงตลกกำลังได้รับความนิยม ตามห้องอาหารต่างๆ จะมีคณะตลกแสดง คืนหนึ่งๆหลายคณะ ทางโทรทัศน์ก็มีรายการแสดงของตลกคณะต่างๆเป็นประจำ ท่านที่นิยมชมชอบการแสดงตลกของคณะต่างๆ ก็คงจะได้ทราบถึงที่มาของการแสดงตลกตามที่เล่ามานี้ ว่ามาจากตัวตลกตามพระในละครร้องนั่นเอง

"ประเพณีและวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งมีชีวิต
โดยปริยายจึงต้องมีเกิดแก่เจ็บตายได้
ถ้าจะให้ตายช้า ก็ต้องมีสิ่งใหม่เข้ามาปรับปรุงเพิ่มเติมค้ำจุนไว้ให้เข้ากันได้
เหมาะกับสมัยและสิ่งแวดล้อม และต้องให้เก่ากับใหม่ต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
เพื่อจะรักษาบุคลิกลักษณะของชาติไว้
จึงจะไม่หลงตนและได้ชื่อว่ารู้จักตน"

เสฐียรโกเศศ (จาก"คำนำ"ในประเพณีเบ็ดเตล็ด)

นิทานคำกาพย์มงคลสูตร (ตอนที่ ๕)

เนาวรัตน์ (พลเดช) ทองรมย์

มงคลที่ ๑๐

สุภาษิต จ ยา วาจา *(มีวาจาเป็นสุภาษิต)*

อีกคำเพราะบรรสาน ฤดิแห่งประชาชน *(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖)*

นิทานเรื่องกินรากินรีสามีภรรยา

กาพย์ฉบัง ๑๖

อดีตกาลผ่านมา ยังมีพรานป่า
เที่ยวท่องล่องแดนหิมพานต์
ลุล่วงพงไพรไพศาล อันงามตระการ
มีสิ่งสำราญฤดี
พบสองกินรากินรี จับได้ทันที
เป็นสองสามีภรรยา
นำไปถวายพระราชา พาราณสีพารา
พระองค์ทัศนาทันใด
ท่อนบนเป็นมนุษย์สุดวิไล ท่อนล่างนั้นไซร้
มีรูปร่างเป็นสกุณา
เอวองค์อ้อนแอ้นงามตา มรรยาทกิริยา
ทีท่าสง่าน่าชม
พระเจ้าพาราณสีรื่นรมย์ ทรงนึกนิยม
ทั้งสองภรรยาสามี
ตรัสถามอำมาตย์ธิบดี ว่ากินรากินรี
คุณสมบัติดีอย่างไร
อำมาตย์ทูลแจ้งแถลงไข ว่าธรรมดาไซร้
กินรฟ้อนรำชำนาญ
ร้องเพลงสดับขับขาน เสนาะเสียงหวาน
ดีกว่ามนุษย์ทั้งมวล
พระเจ้าพาราณสีทรงสรวล เกษมสำรวล
พระราชทานทรัพย์ให้นายพราน
รับสั่งกินรสะคราญ เจ้าจงขับขาน
บทเพลงไพเราะเสนาะกรรณ

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

กินรากินรี ฟังองค์ภูมี ที่รับสั่งพลัน
นิ่งนึกตรึกตรา ว่ากินรนั้น ใช่ร้องเพลงกัน ได้ทั่วทุกคน
ตัวของเราสอง ไม่เคยขับร้อง ฟ้อนรำดำกล
หากขืนแสแสร้ง แกล้งร้องให้ยล เรากลายเป็นคน มุสาวาทา
จึงยืนนิ่งเฉย ดุจดั่งละเลย คำสั่งราชา
พระเจ้าพาราณสี ภูมีเตือนมา สองครั้งสามครา ก็มิทำตาม
พระองค์ทรงโกรธ สุดแสนพิโรธ มันทำลามปาม
ขัดคำสั่งข้า มันกล้าหยามหยาม ช่างชั่วเลวทราม มันต้องวอดวาย
รับสั่งอำมาตย์ เจ้าจงพิฆาต ให้มันมลาย
ฝ่ายนางกินรี มิได้กลัวตาย กล่าวครั้งสุดท้าย สุภาษิตวาจา

กาพย์ยานี ๑๑

ข้าแต่พระราชา ข้าฯ จะว่าให้ท่านฟัง
ถ้อยคำอันใดดัง ที่บุคคลกล่าวออกไป
แม้นเป็นทุภาษิต กล่าวชั่วผิดลามกใน
มุสาวาทแน่ไซร้ พูดอย่างไรก็ไม่ดี
แม้นกล่าวสักร้อยพัน พูดพัลวันลิ้นอัปรีย์
ประโยชน์ย่อมไม่มี มิกล่าวจริงสิ่งที่ทำ
บุคคลกล่าววาจา สุภาษิตแม้สักคำ
ย่อมมีประโยชน์นำ คุณธรรมด้วยวาจา
เฉกเช่นการฟ้อนรำ ร้องลำนำล้วนมายา
ลวงล่อข้อกามา ให้หมกมุ่นครุ่นโลกีย์
ตัวข้าฯ มิขับร้อง ร่ายทำนองเล่นดนตรี
ไม่เท็จต่อภูมี ว่าร้องเป็นเช่นผู้ใด
ข้าฯ พูดสุจริต สุภาษิตเกิดจากใจ
ถึงฆ่าให้บรรลัย ข้าฯ ก็ยอมพร้อมวายปราณ

กาพย์ฉบัง ๑๖

พระราชาฟังคำกล่าวขาน เกิดความซาบซ่าน
เกษมสานต์โสมนัสยินดี
รับสั่งให้ปล่อยกินรี เข้าสู่พงพี
สั่งประหารสามีกินร
ฝ่ายบุรุษกินรามิอาทร จิตมิย่อหย่อน
มิเกรงมิกลัวความตาย
จักกล่าวให้พระภาสาย ฟังสาธยาย
คิดแล้วจึงกล่าววาจา

ข้าแต่พระจอมกษัตรา เป็นธรรมดา
สรรพสัตว์พึ่งพาอาศัยกัน
โคควายพึ่งติณชาติสรรพ์ เลี้ยงชีพชีวัน
สุขสันต์หากินถิ่นตน
หญ้าพึ่งวลาหกเมฆฝน ตกบันดาลดล
ให้หญ้าเจริญงอกงาม
อันมนุษย์อยู่ในเขตคาม สุขใจทุกยาม
อาศัยสัตว์เลี้ยงวัวควาย
ใช้เป็นประโยชน์มากหลาย เป็นอาหารเลี้ยงกาย
ได้เป็นพาหนะฉันใด
อันข้าพระองค์นี้ไซร้ ได้พึ่งภูวไนย
ผู้ทรงพระคุณอุ่นเกล้า
กินรีภรรยาข้าเจ้า ตัวข้าคอยเฝ้า
ดูแลปกปักรักษา
พระองค์ปล่อยนางภรรยา สู่ไพรพนา
นางจะมีใครคุ้มครอง
คงพบเภทภัยทั้งผอง สัตว์ร้ายเนืองนอง
นางคงจะวายชีวัน
พระองค์โปรดสั่งฆ่าฟัน เกล้ากระหม่อมฉัน
ก่อนปล่อยชีวินกินรี

กาพย์สุราคนางค์ ๒๘

องค์พระราชา ได้ฟังวาจา สุดแสนเปรมปรีด์
มีดำรัสว่า กินราตนนี้ รักเมียเหลือดี มากกว่าชีวัน
พูดจาไพเราะ สบโสตเสนาะ เพราะทุกสิ่งอัน
ถูกใจเรานี้ เป็นที่สุขสันต์ ผัวเมียรักกัน ล้วนวาจาดี
รับสั่งอำมาตย์ นำกรงทองมาศ มาโดยทันที
ให้สองกินร รีบจรลี สู่กรงทองศรี พิจิตรพิสมัย
แล้วให้พรานป่า พาสองกินรา เข้าป่าพงไพร
สู่หิมพานต์ ตระการป่าใหญ่ กินรีดีใจ หทัยเบิกบาน
กินรากินรี ผัวเมียสองศรี รอดพ้นภัยพาล
เพราะไม่กล่าวเท็จ มุสาวาทขาน สู้ทนต้านทาน ทุภาษิตวาจา
กล่าวสุภาษิต ถ้อยสุจริต มีจิตหรรษา
ถ้อยคำไพเราะ เสนาะหนักหนา โน้มหทัยราชา สั่งไม่ฆ่าฟัน
ท่านสาธุชน ได้ฟังได้ยล ทุกหนหฤหรรษ์
วาจาไพเราะ เสนาะโสตครัน ทุกคนสุขสันต์ เป็นมงคลแล

มงคลที่ ๑๑

มาตาปิตุ อุปฏฺฐานำ *(บำรุงบิดามารดา)*
บำรุงบิดามาร ตุระด้วยหทัยปรีดิ์ *(พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๖)*
นิทานเรื่องบุตรกตัญญู

กาพย์ยานี ๑๑

โบราณกาลนานมา ในชาดกยกนิทาน
พระโพธิสัตว์ผู้กล้าหาญ กตัญญูรู้คุณธรรม
เป็นพระยานกแขกเต้า อยู่นาน เนาเป็นผู้นำ
บริวารล้วนเยงยำ เชื่อฟังคำหัวหน้าตน
อาศัยในป่างิ้ว สูงละลิ่วในไพรพน
ล้วนสุขไร้ทุกข์ทน เพราะหัวหน้าเมตตาครัน
รุ่งสางต่างโบยบิน ออกหากินในไพรวัน
พระยาแขกเต้านั้น เลี้ยงบิดาและมารดร
ชุกไซ้หาอาหาร มาเจือจานพ่อแม่ก่อน
แล้วจึงบทจร ออกหาเหยื่อเพื่อตนเอง
หมั่นปรนนิบัติวัดถาก แม้ทุกข์ยากมิกลัวเกรง
มิให้ใครข่มเหง ทั้งบิดรและมารดา
พ่อแม่ยามแก่เฒ่า ลูกรักเฝ้าหวงห่วงหา
เกษมเปรมปรีดา อยู่กับเหย้าเฝ้ารังงาม

กาพย์ฉบัง ๑๖

ในเมืองสาลินทิยคาม ยังมีท่านพราหมณ์
เรียกว่า **"โกสิยะ"** นามกร
ชอบทำบุญทานสาธร ฟังธรรมคำสอน
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เมตตา
สั่งทาสทั้งหลายทำนา เร่งหว่านข้าวกล้า
ในนากว้างใหญ่ไพศาล
ครั้นข้าวตกรวงเต็มลาน ทั่วทุ่งตระการ
ดูเหลืองอร่ามงามตา
เป็นที่หมายปองมองหา ของเหล่าปักษา
โผผินบินลงจิกกิน
พระโพธิสัตว์ทราบข่าวโบยบิน พาบริวารสิ้น
สู่นาท่านโกสิยพราหมณ์
เห็นข้าวรองเรืองเหลืองอร่าม โผลงด้วยความ
กระหายโหยหิวลิ่วลม

เอมโอชอร่อยอิ่มล้น กระเพาะตัวตน
เสร็จแล้วก็บินกลับไป
ปากเปล่าไม่คาบสิ่งใด แต่โพธิสัตว์ไซร้
อิ่มแล้วคาบรวงข้าวมา
เพื่อเลี้ยงบิดามารดา ทุกวารเวลา
ด้วยกล้ามิเหน็ดเหนื่อยใจ
บุรุษเฝ้านาสงสัย จึงบอกความนัย
แก่โกสิยพราหมณ์ตามจริง
โกสิยพราหมณ์ท้วงติง ท่านอย่าไปยิง
หรือทำอันตรายนกพระยา
พยายามจับเป็นได้มา จำไว้อย่าฆ่า
บุรุษเฝ้านาจรลี
ทำบ่วงแร้วดักสกุณี จับเป็นทันที
นำมาให้โกสิยพราหมณ์
โกสิยะจึงเข้าไต่ถาม พญานกงาม
เราให้กินข้าวในนา
ไยคาบรวงข้าวไคลคลา หรือท่านโกรธา
ขุ่นเคืองด้วยเรื่องประการใด
หรือว่าท่านคาบไปใส่ ยุ้งฉางเก็บไว้
ด้วยใจโลภโมโทสัน

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

พระยาแขกเต้า ฟังความจึงเล่า พลางอภิวันท์
ข้าขออภัย มิได้หุนหัน โกรธาเคืองกัน นั้นกับผู้ใด
อันว่ายุ้งข้าว ของข้าพเจ้า ก็ไม่มีใส่
แล้วแจ้งวจี ที่นำข้าวไป เพื่อประโยชน์ไซร้ ได้สามประการ
หนึ่งเอาไปใช้ หนี้เก่าทำไว้ ได้ตอบแทนท่าน
สองเอาไปผัง เพื่อหวังทำทาน มิได้ล้างผลาญ ให้หมดสิ้นไป
สามให้เขายืม จิตเราปลาบปลื้ม ลืมทุกข์หมดได้
โกสิยะฟังว่า บอกน่าสงสัย ท่านทำอย่างไร ไม่เข้าใจเลย
พระยาสกุณ มีจิตการุณ จึงบอกเฉลย
ใช้หนี้ของเก่า เราไม่ละเลย มิได้ทำเฉย ต่อบิดรมารดา
ท่านเลี้ยงเราให้ จนเติบโตใหญ่ สองท่านนั้นหนา
เป็นเจ้าหนี้เรา แต่เก่าก่อนมา ควรที่ลูกยา ใช้หนี้แทนคุณ
เราจึงเลี้ยงท่าน เสาะหาอาหาร เจือจานเกื้อหนุน
เลี้ยงบิดามารดา ที่ท่านการุณ ให้ท่านอบอุ่น ทั้งกายและใจ

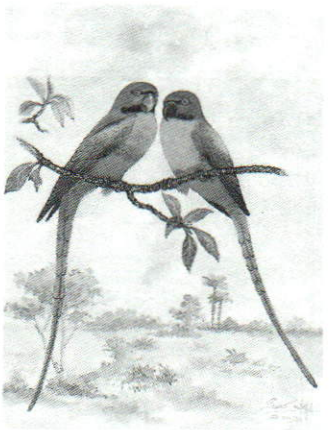

ที่ฝังไว้นั้น คือการแบ่งปัน ให้นกเจ็บไข้
ทั้งลูกนกเล็ก ยังเด็กอ่อนวัย ขนปีกยังไม่ บินแข็งแรงดี
เราให้อาหาร แก่นกเป็นทาน ด้วยความปรานี
เราจึงบอกไป ฝังในปถพี เป็นกุศลที่ ไม่มีโรยรา
แบ่งให้เขายืม ที่เราไม่ลืม คือเลี้ยงลูกยา
ลูกน้อยในรัง ยังไม่อาจหา กินเองได้นา ให้เขาเจริญวัย
ครั้นเขาเติบโต เราแก่ผอมโซ สังขารเป็นไป
ลูกน้อยทั้งมวล ล้วนเติบโตใหญ่ เลี้ยงดูเราได้ เมื่อแก่ชรา

กาพย์ยานี ๑๑

โกสิยพราหมณ์ได้ฟัง ยกมือโมทนา
ตั้งแต่วันนี้ไป ขอท่านจงยินดี
กินข้าวเป็นเจ้าของ เรายกให้พญา
พญานกบอกว่า เราขอเพียงหนึ่งไร่
ท่านนี้มีเมตตา จงเป็นใหญ่เป็นโต
แล้วลาโกสิยพราหมณ์ มีที่กินประจำ
ด้วยความกตัญญู บิดามารดาเป็น
ผู้ใดเลี้ยงรักษา ปรนนิบัติมิห่างแห

เกิดพลังอันแรงกล้า สาธุการท่านทำดี
เรามอบให้นาสาลี นำบริวารผ่านลงมา
เชิญจับจองของในนา สกุณาจงเอาไป
ท่านให้มามากไฉน เรามิได้โลภโลโภ
กรุณาจงภิญโญ อยู่ในสุจริตธรรม
กลับเขตคามใจชื่นฉ่ำ บริวารมิยากเข็ญ
รู้คุณท่านผ่านลำเค็ญ ดั่งพระเจ้าเฝ้าดูแล
บิดามารดามิเชือนแช เป็นมงคลแก่ตนแล

(ต่อฉบับหน้า)

การเกษตร แบบพอเพียง

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก

หลักจากที่ชีวิตคนไทยได้รับผลกระทบโดยสภาวะเศรษฐกิจรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้คนที่ยังพอจะมีจิตวิญญาณอยู่กับผืนแผ่นดินถิ่นเกิดของตน ซึ่งช่วงที่ผ่านพ้นมาแล้วเริ่มตกอยู่ในสภาพลืมตัว หวนกับมาเห็นความสำคัญของการทำเกษตรมากขึ้น

ยิ่งไปกว่านั้น ระหว่างช่วงที่ผ่านมา เป็นเพราะคนส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาพลืมตัว จึงทำให้คิดถึงเรื่อง **พัฒนาการเกษตร** โดยเอาแต่มุ่งไปข้างหน้าด้านเดียว และมักนิยมนำคำว่า **การเกษตรแบบทันสมัย** หรือ **เกษตรก้าวหน้า** มากล่าวย้ำความสำคัญ ส่งผลครอบงำความคิดชนรุ่นหลังและคนในด้านที่ยังด้อยโอกาสกว้างขวางมากขึ้น

ดังจะพบความจริงได้จากสิ่งที่ปรากฏอยู่ในบรรยากาศการจัดการศึกษาขณะนี้ รวมถึงผลงานส่งเสริมและให้ความรู้ในด้านการเกษตรเท่าที่เป็นมาแล้ว เมื่อกล่าวถึงการจัดเครื่องมือเครื่องใช้ก็ยังคงยึดติดอยู่กับคำว่า **ทันสมัย** แถมยังนำมาใช้กับการจัดการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่เผยแพร่ธรรมะโดยตรง เนื่องจากหลักธรรมเป็นสิ่งปลอดแล้วจากคำว่า **ยุคสมัย** เป็นเพราะ **รากฐานจิตใจคนขาดอิสระมากขึ้น**

จากสาเหตุพื้นฐานดังกล่าวแล้ว ทำให้วิถีชีวิตไทยซึ่งควรจะดำเนินมาบนพื้นฐานความเป็นไทแก่ตนเองจำต้องตกเป็นทาสเศรษฐกิจชนชาติอื่นถิ่นอื่น แม้ระหว่างชนชาติเดียวกันก็จะพบได้ว่าคนระดับล่างซึ่งยังด้อยโอกาสกว่าคนระดับบนเป็นธรรมดา แทนที่จะเติบโตขึ้นมาจากรากฐานที่อิสระและเปิดโลกกว้างช่วยให้สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ได้อย่างชัดเจน กลับจำต้องตกเป็นทาสผลประโยชน์คนระดับสูงยิ่งขึ้นเสมือนสายโซ่ที่คล้องกันไว้

"...เนื่องจากหันความสนใจไปนิยมของจากชนชาติอื่น โดยเหตุที่ขาดการรู้เท่าทันว่าเพราะตัวเราเองมองข้ามความสำคัญของสิ่งซึ่งเกิดร่วมกับเรา เขาจึงนำไปทำจนเป็นผลสำเร็จรูปแล้วจึงส่งกลับมาขายให้ ทำให้หลงคิดว่าเป็นของเขาจริง ๆ"

ในเมื่อธรรมชาติได้กำหนด ให้ปรากฏการณ์ทุกกลุ่มไม่เป็นไปร้อยทั้งร้อย ดังนั้น ผู้ซึ่งยังพอมีสติหลงเหลืออยู่บ้าง แม้ในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงมาเป็นชนส่วนน้อยของสังคมย่อมเห็นความจริงว่า มีกระแสที่ดิ้นรนให้ผลิตผลการเกษตรสูงขึ้น แต่กลับทำให้เกษตรกรยิ่งมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นสภาพที่เป็นจริงยังก้าวเลยหน้าเหตุและผลซึ่งควรจะเห็นได้ว่า คนส่วนใหญ่ในสังคม ยังเน้นสภาพซึ่งช่วยให้ตนยืนอยู่บนพื้นฐานตัวเองก่อนอื่น เปลี่ยนมาเน้นความสำคัญของ **การทำเกษตรเพื่อส่งออก** จนถึงขั้นตั้งกรมงานขึ้นโดยภาครัฐ เป็นการสารภาพความจริงแล้ว

สิ่งดังกล่าว เกิดขึ้นท่ามกลางสภาวะปัญหาซึ่งคนท้องถิ่นที่ยังขาดการมีใช้ให้พอเพียงเสียก่อน อีกทั้งในด้านพฤติกรรมของคน ด้านการส่งออก ยังทำให้อ่านได้ว่าขาดความจริงใจซึ่งควรจะมีให้กับคนระดับล่างซึ่งนับวันก็ตกอยู่ในสภาพมีหนี้สินล้นพ้นตัวมากขึ้น ทำให้ *"ความพอเพียงที่ควรจะมีอยู่ที่พื้นฐานตนเองของสังคม จำต้องสูญเสียไปมากขึ้น ร่วมกับความอดทนของคนซึ่งถูกภาวะครอบงำโดยผลประโยชน์ข้ามชาติ ซึ่งเป็นด้านที่อยู่ในรากฐานจิตใจลดองศาลงไปอย่างเป็นธรรมชาติ"*

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งเกิดจากผลการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นกระบวนการ ที่สะท้อนให้อ่านได้ถึงความจริงอย่างชัดเจนจากการพัฒนาการเกษตร คือ คนในชุมชนผู้ร่วมกันเป็นเจ้าของท้องถิ่นจำต้องบริโภคผลิตผลเหลือจากถูกคัดเอาของมีคุณภาพสูงกว่า ส่งไปบริการต่างถิ่นแล้ว หรืออาจกล่าวว่า **ของเหลือเลือก**

ระหว่างช่วงที่ชีวิตผู้เขียนเรื่องนี้ยังเป็นเด็กได้พบความจริงด้วยตนเอง โดยเฉพาะผลิตผลการประมงซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่าชาวประมงบริโภคปลาทูที่มีคุณภาพสูง ส่วนที่ถูกส่งไปสนองความต้องการคนในเมืองมีคุณภาพรองลงมา ทำให้แนวความคิดคนในเมืองเชื่อกันว่า *"ถ้าต้องการบริโภคของดีมีคุณภาพ ควรไปยังแหล่งที่มีการทำประมง"*

แต่ปัจจุบัน ผู้ที่ยังคิดในลักษณะดังกล่าวคงต้องพบกับความผิดหวัง ยิ่งไปกว่านั้น ผลิตผลที่มีคุณภาพสูงสุดจะถูกส่งไปสนองความต้องการของคนต่างชาติ หรือไม่ก็มีราคาสูงลิบลิ่วจนทำให้คนท้องถิ่นแม้ระดับกลาง ๆ ไม่สามารถเอื้อมถึง *"สรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สะท้อนให้เห็นความจริงว่าชีวิตคนไทยเปลี่ยนสภาพมาเห็นแก่เงินมากขึ้นอย่างชัดเจนมาก"*

ภาพสะท้อนซึ่งปรากฏเห็นได้อีกประการหนึ่ง คือ ผลจากการพัฒนาบนพื้นฐานความคิดคนในด้านที่มีอำนาจสูงขึ้น เท่าที่ปฏิบัติมาแล้ว กลับมีผลสร้าง

ช่องว่างระหว่างคนระดับบนกับระดับล่างกว้างมากขึ้น แม้คนซึ่งอยู่ในระดับพื้นฐานของสังคมซึ่งแยกออกจากกันเป็นสองด้าน โดยที่ด้านหนึ่งยังคงมีจิตวิญญาณซื่อสัตย์ต่อตนเอง สานถึงแผ่นดินถิ่นเกิด ทำให้ชีวิตจำต้องตกอยู่ในสภาพยากลำบากมากขึ้น ส่วนอีกด้านหนึ่งคิดอยากขึ้นไปสู่ด้านบน จึงใช้กลวิธีที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างขาดความรู้สึกละอายใจตัวเอง

สิ่งซึ่งหยิบยกมาเป็นกรณีตัวอย่างเหล่านี้ คือ เงื่อนปมที่พบได้ในกระบวนการจัดการเกษตรทั่ว ๆ ไป ทำให้การพัฒนาทั้งระบบ จำต้องตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมลงไปอย่างเห็นได้ชัด

การเกษตรมีความสำคัญอย่างไร ?

"การเกษตรสำคัญอย่างไร จึงได้นำมากล่าวย้ำกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมได้รับผลกระทบจากสภาวะเศรษฐกิจทรุดตัวอย่างหนัก?" แต่ก่อนเราเคยมองเห็นคำตอบได้ แต่เพียงว่า **การเกษตรคืออาชีพสำคัญของคนท้องถิ่น** แต่แนวคิดความเชื่อดังกล่าวเท่าที่เป็นมาแล้ว ได้ทำให้ผลการพัฒนาสวนทิศทางกันกับเป้าหมายที่แท้จริง

ทำให้เกิดคำถามใหม่ว่า *"ถึงเวลาแล้วหรือยังที่ควรจะหวนกลับมาทบทวนใหม่เพื่อหาคำตอบว่าแนวคิดเท่าที่เป็นมาแล้ว มีความลึกซึ้งถึงรากฐานจริงหรือเปล่า?"* หรือว่ามองเห็นได้แต่เพียงเปลือกนอก จึงทำให้ผลจากการจัดการศึกษาเกษตรก็ดี การนำปฏิบัติเพื่อมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมท้องถิ่นก็ดี กลับได้รับผลในทางตรงข้ามกันกับเป้าหมายที่ต้องการ

รากฐานความคิดในอดีตที่ผ่านมา เท่าที่พบความจริงว่า **ต้องเร่งความทันสมัยเพื่อให้ตามชาติอื่นทัน** แต่ผลที่ปรากฏ กลับทำให้พบว่า **ยิ่งเร่งก็ยิ่งตกเป็นทาสชนชาติอื่นมากขึ้นจนแทบเอาตัวไม่รอด** กับแนวคิดในการพัฒนาด้านรูปวัตถุซึ่งยึดติดอยู่กับความทันสมัยมาโดยตลอด แม้กระทั่งการจัดการศึกษาของสงฆ์ ซึ่งได้ยินผู้บริหารชี้แจงว่า **ได้มีการจัดเครื่องมือทันสมัยให้กับการบริการการศึกษาของสงฆ์** โดยเฉพาะคำว่าทันสมัยคู่กับล้าสมัยถือเป็นวังวนที่ขัดต่อหลักธรรม เพราะขาดความเป็นกลาง

เงื่อนไขดังกล่าว มีผลอย่างสำคัญทำให้การพัฒนาการเกษตรของไทย สูญเสียความเป็นไทแก่ตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้นจนกระทั่งมาถึงขั้นวิกฤตหนัก พื้นดิน

ซึ่งเป็นพื้นฐานรองรับการเกษตรก็จำต้องตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมมากขึ้น ชาวนาชาวไร่และชาวสวนอาจจำหน่ายพืชผลได้ราคาบ้าง แต่ก็จำต้องนำเงินไปจับจ่ายใช้หนี้ค่าปุ๋ยค่ายาที่สั่งซื้อมาจากชนต่างชาติเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ อีกทั้งมีคนมองเห็นโอกาสฉกฉวยประโยชน์จากใส้ในของระบบการจัดซื้อวัสดุดังกล่าว และมีการสมรู้ร่วมคิดกันปล่อยไว้ให้บานปลายกลายเป็นเรื่องรุนแรง อย่างน่าอนาจใจ

แม้ว่าที่พื้นดินของเรามีพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์อย่างหลากหลาย แต่เป็นเพราะตัวเราเองขาดการมองเห็นความสำคัญ เนื่องจากหันความสนใจไปนิยมของจากชนชาติอื่น โดยเหตุที่ขาดการรู้เท่าทันว่า เพราะตัวเราเองมองข้ามความสำคัญของสิ่งซึ่งเกิดร่วมกับเรา เขาจึงนำไปทำจนเป็นผลสำเร็จรูป แล้วจึงส่งกลับมาขายให้ ทำให้หลงคิดว่าเป็นของเขาจริง ๆ

มารู้ได้เมื่อเขาเอาไปทำแล้ว แต่ก็ยังคิดกลับทิศทางจึงปฏิบัติในลักษณะหวงคนอื่น แทนที่จะลงมือทำสิ่งซึ่งอยู่ใกล้ตัวอย่างจริงจังและเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างเรากับเขาอย่างเปิดเผย เพื่อให้โอกาสเติบโตยิ่งขึ้นร่วมกันทั้งสองฝ่าย เนื่องจากสิ่งใดก็ตามที่ปรากฏอยู่ในโลกมนุษย์ ย่อมมีประโยชน์ต่อทุกคน **การคิดก้าวไปคนเดียวย่อมไปไม่รอด** ซึ่งหลักนี้ใช้ได้ทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ในเมื่อเหตุของการแบ่งประเทศก็มีสัจธรรมอยู่ที่คนเช่นกัน

ถ้าจะกล่าวว่า *"การเกษตรที่มีความมั่นคงย่อมถือรากฐานสิ่งซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น"* หรืออาจกล่าวว่า **การเกษตรคือวัฒนธรรมท้องถิ่น** ก็ไม่น่าจะผิดจากความจริง แทนที่จะเห็นได้แต่เพียงว่าคืองานอาชีพเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึง **วัฒนธรรม** หลายคนอาจมุ่งความเข้าใจไปยังดนตรีไทย การแต่งกายแบบไทย ที่คุ้นตากันมาในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ซึ่งน่าจะเห็นได้ว่าเป็นการมองที่ยังไม่ลึกซึ้งถึงรากฐานจริง ในเมื่อทุกสิ่งมีเหตุอยู่ในรากฐานคน ดังนั้น การทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม จึงน่าจะมองเห็นสัจธรรมของคนได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง

สิ่งแรก **ชีวิตมนุษย์แต่ละคน เกิดมาในระดับพื้นดิน รวมทั้งเกิดมาตัวเปล่า** แต่มนุษย์ก็มีจิตใจเป็นรากฐานและมีเงื่อนไขปรากฏอยู่ภายใน เป็นสิ่งกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต *"เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดน่าจะได้แก่ความรักพื้นดินถิ่นฐานอันเป็นที่เกิดสานถึงสรรพชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีการเกิดและอยู่ร่วมกับตน เริ่มต้นจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปสู่สิ่งอื่นอย่างรู้เหตุรู้ผล"*

ในเมื่อทุกสิ่งซึ่งปรากฏอยู่นอกมนุษย์ น่าจะช่วยให้มนุษย์มองได้สองด้านเพื่อการเรียนรู้ความจริง และจุดมุ่งหมายในการมองของมนุษย์ก็เพื่อการเรียนรู้กับอีกด้านหนึ่ง *"การจะเรียนรู้อย่างได้ผลจริงจัง ย่อมเริ่มต้นจากการมีโอกาสนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน"* สิ่งเหล่านี้ล้วนมีเหตุมีผลอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งความจริงแล้ว สิ่งดังกล่าวน่าจะคิดและเห็นได้ไม่ยาก หากไม่ยึดติดอยู่กับด้านที่เป็นรูปแบบซึ่งมักมีแนวโน้มห่างจากตัวเองออกไปเรื่อย ๆ

บุคคลใดเข้าใจสิ่งที่อธิบายมาแล้วได้อย่างชัดเจน ย่อมเห็นได้เองว่า *"การเกษตรคือ วัฒนธรรมท้องถิ่น"* ดังนั้น เมื่อรากฐานวัฒนธรรมถูกทำลาย การเกษตรซึ่งถือปฏิบัติจากพื้นดินถิ่นเกิดมาแต่อดีตย่อมถูกทำลายไปด้วยเป็นธรรมดา

อนึ่ง เมื่อรากฐานคนท้องถิ่นหลุดจากพื้นดิน ย่อมทำให้ขาดการมองเห็นความสำคัญของการเกษตร แม้ว่าภายนอกจะแสดงออกว่าการเกษตรเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่ด้านรากฐานซึ่งมีผลกำหนดพฤติกรรมย่อมมุ่งความสำคัญไปยังสิ่งประดิษฐ์ แถมยังเป็นสิ่งซึ่งมีอิทธิพลจากรากฐานคนต่างถิ่น เกาะกินอยู่ด้านในเนื่องจากขาดความจริงใจต่อแผ่นดินถิ่นเกิดของตน ดังนั้น *"การเรียกร้องหาพลังถ่วงดุลก็ดี พลังต่อรองก็ดี หรือพลังตรวจสอบก็ดี ล้วนสืบเนื่องมาจากรากฐานที่ขาดความรู้จริง หากเกิดจากภาวะยึดติดผลประโยชน์ส่วนตนซึ่งมีอิทธิพลเหนือกว่า"* ทำให้กระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคมไม่อาจชะลอความรุนแรงซึ่งนับวันยิ่งเพิ่มมากขึ้นได้

ความพอเพียงที่แท้จริงคืออะไรและอยู่ที่ไหน

ในช่วงที่คนได้รับผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจรุนแรงยิ่งขึ้น และมีส่วนหนึ่งซึ่งรากฐานตนเองอิสระถึงระดับหนึ่ง เริ่มหวนกลับมาทบทวนตัวเองทำให้รู้ว่า **การเกษตรคือพื้นฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของคนไทยทั้งชาติ** แทนการหลงมองข้ามไปหาเรื่องอื่น และยังรู้ต่อไปอีกว่าแม้ส่วนของการเกษตรที่ยังเหลืออยู่ก็เป็นผลจากการมองข้ามตัวเองไปเน้นบริการคนต่างถิ่น ทำให้ชีวิตไทยซึ่งควรจะอยู่อย่าง เป็นไทแก่ตนเอง จำต้องตกเป็นทาสคนชาติอื่นอย่างเป็นกระบวนการ

จึงเริ่มมีการนำเอาคำว่า **เศรษฐกิจพอ เพียง** หรือ **การทำเกษตรแบบพอเพียง** มากล่าวย้ำมากขึ้นบนพื้นฐานคนในสังคมไทยซึ่งยังตกอยู่ในสภาพที่อาจเรียกว่า *"เฮไหนเฮนั่น"* เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น หากรู้ความจริงน่าจะสำนึกได้ว่า คนส่วนใหญ่ยังตกอยู่ในสภาพเดินตามกระแส แม้จะมีอีกด้านหนึ่งซึ่งสามารถนำมาค้นหาเหตุผลจากรากฐานที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ช่วยให้ตัดสินใจกำหนดวิธีปฏิบัติได้อย่างมีเหตุมีผล

เมื่อกล่าวถึงประเด็นนี้ คงต้องขออนุญาตนำคำว่า **นามธรรมกับรูปธรรม** มาวิเคราะห์เพื่อแจงเหตุกับผลให้ชัดเจนก่อนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่อยู่ในรากฐานจิตใจคนยุคปัจจุบัน เท่าที่มีเสียงเรียกร้องให้กำหนดทุกสิ่งออกมาเป็นรูปธรรมชัดๆ ด้วย ทำให้รู้สึกว่าเกิดภาวะสับสนขึ้นในรากฐานความคิด หรืออาจกล่าวว่า **มองภาพผิดด้าน** ซึ่งเกิดขึ้นกับทุกเรื่อง ในเมื่อคนจำนวนมากขาดรากฐานที่ช่วยให้พึ่งพาตนเองได้อย่างอิสระ

หากรู้ได้ถึงความจริง ย่อมพบว่า การคิดได้จากรากฐานตนเองอย่างอิสระ ซึ่งมีอีกด้านหนึ่งคือ **ตัดสินใจกำหนดวิธีปฏิบัติจากรากฐานตนเองได้อย่างอิสระ** อยู่บนแกนเดียวกันของวัฏจักร น่าจะถือว่าคือระบบการเรียนรู้ที่แท้จริงของมนุษย์แต่ละคนเพื่อดำรงความเป็นมนุษย์ไว้ให้มั่นคง และเรียนรู้ความจริงได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ภาพลักษณะเดียวกัน แต่มีคนอื่นเป็นผู้กำหนดให้จึงไม่น่าจะเรียกว่ารูปธรรม หากเป็นเพียงรูปแบบเท่านั้น และผู้ที่หยิบยื่นให้คนอื่นอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แทนที่จะถือรากฐานเป็นกลาง และกล้าที่จะให้คิดได้เองจากการปฏิบัติอย่างจริงจัง แท้จริงแล้วน่าจะเป็นการนำรูปแบบไปให้ หรือที่เรียกกันว่า **ยัดเยียดให้ด้วย** ทำให้สิ่งซึ่งตนอาจคิดว่าดี เปลี่ยนสภาพไปสู่ด้านที่สร้างผลเสียหายเพิ่มขึ้น **รูปธรรมจึงหาใช่สิ่งซึ่งเรียกร้องจากผู้อื่นได้ไม่**

บางทีเราอาจคิดว่า เมื่อกล่าวถึงคำว่าพอเพียงแล้ว ก็น่าจะยกตัวอย่างเช่นทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ถ้ามีนิสัย *"เอาใจเขาใส่ใจเรา"* เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงมาโดยตลอด ย่อมรู้จักประเมินความจริงจากอีกด้านหนึ่งช่วยให้มีใจเข้มแข็ง แม้จะถูกต่อว่าในทำนองว่า *"พูดอะไรไม่เห็นรู้เรื่อง"* โดยที่รู้ว่า *"แม้วันนี้ยังไม่รู้วันหน้าย่อมรู้ได้เอง"* ดังเช่นที่คนยุคก่อนกล่าวเตือนสติไว้ว่า *"จงใจดีให้ถูกทาง"* ถ้าไม่นำเอาความคิดที่จะหาเสียงหรือนำเอาความอยากโด่งดังของตัวเองเข้าไปแอบแฝงเป็นเงื่อนไขไว้ด้วย ซึ่งตนย่อมรู้ดีกว่าคนอื่น

จึงใคร่ขอฝากแง่คิดไว้ในชั้นนี้ว่า ถ้าคิดให้แก่สังคมจริง ย่อมมีความกล้าที่จะคัดท้ายให้รู้สึกได้ชัดเจนพอสมควร ไม่เช่นนั้นแล้ว บนพื้นฐานความจริงเช่นปัจจุบัน อาจทำให้คนจำต้องตกเป็นเหยื่อมากขึ้น แม้มีเหตุสืบเนื่องมาจากอีกด้านหนึ่งซึ่งไม่ใช่ด้านเดิม

หากสามารถเข้าใจสิ่งที่กล่าวมาแล้วถึงระดับหนึ่งย่อมพบว่า *"คำว่าพอเพียงก็ดี พอมีพอใช้ก็ดี หาใช่มีตัวตนให้ยึดมั่นถือมั่นไม่"* ในเมื่อระดับจิตใจและความคิดแต่ละคนแต่ละช่วงเวลา มีความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น ความรู้สึกพอไม่พอของแต่ละคนย่อมไม่มีใครกำหนดนอกจากความจริงที่ตนเองเท่านั้น แต่เราก็คงปฏิเสธการอยู่ร่วมกันไม่ได้ ดังนั้นการเสริมความรู้ซึ่งกันและกันจากการนำปฏิบัติด้วยความจริงใจต่อกัน ย่อมมีเหตุมีผลนำวิถีทางไปถึงจุดเดียวกันได้ แม้อาจต่างกรรมต่างเวลากันก็คงถือเป็นเรื่องธรรมดา

ระหว่างคนกับระบบ - อะไรสำคัญกว่ากัน

ระหว่างคนกับระบบ เป็นปัญหาที่นำมาพูดกันไม่จบสิ้น ถ้ารากฐานคนยังลงไม่ถึงสัจธรรมซึ่งเป็นพื้น

ฐานชีวิตของแต่ละคนที่ดำรงอยู่ร่วมกัน หลายคนมองว่าเป็นปัญหาโลกแตก ความจริงแล้วหาใช่ไม่ ยิ่งกว่านั้น ถ้ารู้ได้ถึงความจริง กลับมีส่วนเสริมสร้างรากฐานให้มองเห็นโลกเป็นหนึ่งเดียวกันชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับความคิดที่นำเอาเรื่อง ไก่เกิดก่อนไข่หรือไข่เกิดก่อนไก่ มาพูดกันเป็นของเล่น เพราะรู้ได้ไม่ถึง

ถ้าไม่มองอย่างยึดติด ทำให้เห็นความจริงว่า **มนุษย์ไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว หากมีการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานความหลากหลายอย่างเป็นธรรมชาติ** ก็ไม่น่าจะมองระบบด้วยความเข้าใจที่เห็นว่า เป็นสิ่งประดิษฐ์ขึ้นโดยมนุษย์ แต่ควรเห็นว่า ระบบซึ่งเกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกันอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้นคือความจริงซึ่งร่วมกันอยู่อย่างเป็นธรรมชาติ โดยมีเหตุมีผลสานถึงกันหมด

หากเข้าใจได้ย่อมรู้ว่า การที่ระบบจะได้รับการแก้ไข น่าจะขึ้นอยู่กับรากฐานการเรียนรู้ของมนุษย์แต่ละคนที่มุ่งไปสู่การรู้ความจริงจากรากฐานตนเองก่อนอื่น ซึ่งประเด็นนี้เกิดจากการปฏิบัติร่วมกัน จากรากฐานที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งหมายถึง **การปฏิบัติอย่างรู้เหตุรู้ผล** ไม่เช่นนั้นแล้วอาจมุ่งทิศทางออกมาเน้นที่ด้านนอก

จึงกล่าวอย่างมั่นใจในสัจธรรมได้ว่า *"ระบบที่เกิดจากการได้คิดสร้างระบบ หากมุ่งมั่นทำงานด้วยความรักที่จะทำงานมุ่งสู่ด้านล่าง รวมทั้งด้านหลังซึ่งมีชีวิตเยาวชนอันเป็นอนาคต โดยมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองอย่างเด่นชัด ย่อมนำตน ไปถึงจุดพอเพียงด้วยตัวเองเป็นสัจธรรม"* ดังเช่น ที่คนในอดีตเคยกล่าวไว้ว่า **จิตมนุษย์มีธรรมชาติ ที่สามารถบอกตนเองถึงความจริงได้ทุกเรื่อง** อีกทั้งยังมีผลเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน มิให้ตนจำต้องตกเป็นทาสอิทธิพลจากภายนอกได้โดยง่ายด้วย

อนึ่ง เมื่อเข้าถึงจุดที่มีความพอเพียงจริงแล้ว หาใช่มีผลซึ่งนำมาใช้กับการเกษตรเท่านั้น หากยังมีโอกาสเป็นไปได้ทุกเรื่องซึ่งมีเหตุมีผลสัมพันธ์ถึงวิถีชีวิตตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้น หากมอง **ความพอเพียง** ออกจากตัวเองไปยังเพื่อนมนุษย์โดยมีรากฐานการมองที่อิสระ ย่อมเข้าใจได้ว่ามีความหลากหลายเป็นพื้นฐานรองรับเช่นเดียวกับธรรมชาติของมนุษย์ จึงช่วยให้บุคคลผู้รู้ถึงความจริงแล้วไม่นำตนไปกำหนดให้แต่ละคนจำต้องในรูปแบบอย่างนั้นอย่างนี้ โดยเหตุที่รู้ว่าเป็นการฝืนความจริงของผู้อื่น

ดังเช่นที่คนในอดีตเคยกล่าวเตือนสติลูกหลานไว้ว่า **ความหวังดีอาจกลับกลายเป็นผลร้ายก็ได้ ถ้ามีการนำไปใช้อย่างขาดสติ** จึงใคร่ขออนุญาตฝากแง่คิดทั้งหมดไว้ให้นำไปพิจารณา ในขณะที่สังคมกำลังประสพกับปัญหาซึ่งทำให้เดือดร้อนมากขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมชาติของมนุษย์ที่กำลังพบกับความเดือดร้อนหนัก ย่อมมีแนวโน้มทำให้นำตนไปยึดติดกับสิ่งภายนอกได้ง่ายมากขึ้น ดังนั้น การจะหยิบยื่นสิ่งใดให้จึงเปรียบเสมือนดาบสองคม ซึ่งอาจส่งผลหวนกลับมาทำร้ายตัวเองเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังนั้น ผู้ให้จึงควรข่มใจเอาชนะตัวเองให้ได้อย่างชัดเจนก่อนอื่น เพื่อเสริมสร้างความกล้าหาญไว้ให้พร้อมที่จะเผชิญกับการถูกวิจารณ์ทั้งหลายได้อย่างมั่นคง แล้วในที่สุดย่อมมองเห็นความสว่างสดใสซึ่งรออยู่เบื้องหน้า สังคมปัจจุบันจึงมีความต้องการคนผู้มีสายตากว้างไกล และรักการนำปฏิบัติร่วมกับคนที่ดำรงอยู่ด้านล่างและด้านหลังอย่างจริงจังเป็นธรรมชาติมากกว่าการพูด และชี้นิ้วสั่งการ รวมทั้งเอาแต่พึ่งแผ่นกระดาษกับตัวหนังสือ ทั้งนี้และทั้งนั้นเพื่อหวังให้สังคมไปได้อย่างตลอดรอดฝั่ง

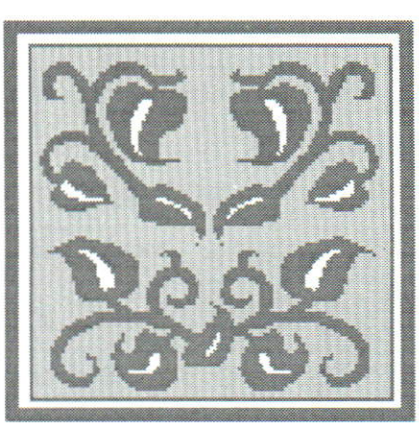

สงครามน้ำจะเกิดขึ้นหรือไม่

จารึน อัตถะยิธิน*

ผู้เขียนลองเขียนดูว่า *"สงครามน้ำจะเกิดขึ้นหรือไม่ในทศวรรษหน้าหรือในศตวรรษหน้า"* เพราะข้อมูลเรื่องราวต่าง ๆ ที่อ่านและที่ฟังมาก็ยังไม่แน่ใจนัก แต่ที่ลองเขียนขึ้นก็อยากจะขอให้ผู้รู้ นักวิทยาศาสตร์ นักฟิสิกส์ นักวิชาการ และนักปฏิบัติวิเคราะห์กันดูเท่านั้น จะได้มีเวลาเตรียมการในเรื่องป้องกันโดยไม่ประมาท

เพราะวัฒนธรรม ประเพณี จิตใจ และคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธนั้นมีแต่ความหวังดี มองโลกในแง่ดี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมาตลอดไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากเรื่องเลวร้ายมาได้ทุกยุคทุกสมัย ประกอบกับคำสอนของพระพุทธเจ้า และเรื่องทางศาสนาพุทธก็ได้ให้คำตอบในทุกเรื่องแล้ว ถึงแม้ว่าทางวิทยาศาสตร์เราเห็นเราทดลองได้ก็ตาม

ผู้เชี่ยวชาญทางอุทกวิทยาของธนาคารโลก *(คุณบุญ-ชอบ กาญจนลักษณ์ - ปี พ.ศ. ๒๔๔๑)* ได้พูดไว้เมื่อปีที่แล้วว่าสงครามน้ำอาจจะเกิดขึ้นในโลกนี้ก็ได้ เพราะแหล่งน้ำสำคัญ ๆ จำนวนจำกัดเหมือนกับที่ดิน แต่ประชากรมีเพิ่มมากขึ้น ถ้าผู้เขียนจำไม่ผิดปัจจุบันทั้งโลกมีประมาณ ๖,๐๐๐ ล้านคนแล้ว ซึ่งก็ใกล้เคียงกับรายงานขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO)

*ที่ปรึกษาชมรมพัฒนาและพิทักษ์การเกษตรแห่งชาติ

รายงานไว้ว่า *"น้ำเป็นทรัพยากรที่จำกัด แม้แต่ประเทศที่มีน้ำใช้อย่างเหลือเฟือส่วนใหญ่ก็นำมาจากน้ำใต้ดิน ยกตัวอย่าง น้ำใต้ดินของกรุงเทพฯลดลงไปแล้ว ๒๕ เมตร ในประเทศอื่นๆ ทั่วโลกที่ใช้น้ำใต้ดินก็ลดลงไปแล้วเช่นกัน"* จึงอาจจะกล่าวได้ว่า โลกมีอาการน่าเป็นห่วงเรื่องน้ำ

อนึ่ง ในปัจจุบันมลพิษทางน้ำยังเป็นตัวกระหน่ำให้เกิดปัญหาขึ้นอีกด้วย ถ้าจำเป็นแล้วก็ต้องเอาน้ำดีไปเจือจาง อย่างเช่นในประเทศไทยในลำแม่น้ำเจ้าพระยา ต้องระบายน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลลงมาไล่น้ำเค็มหรือดันน้ำเค็มไม่ให้ขึ้นถึงอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เพราะจะเป็นอันตรายถ้าปล่อยให้น้ำเค็มเลื่อนขึ้นมาถึงปากคลองสำแลเข้าคลองประปา จังหวัดปทุมธานีได้

ในการเผชิญหน้ากับวิกฤตินี้ ประชากรในโลกจะต้องเรียนรู้ในเรื่องทรัพยากรน้ำนี้ให้มากขึ้น และละเอียดมากขึ้น ถ้ามัวตั้งอยู่ในความประมาทและยังไม่เห็นความสำคัญในการป้องกันแก้ไข หรืออนุรักษ์ไว้ในวิธีหนึ่งวิธีใดก็อาจจะมีการขาดแคลนน้ำในโลกขึ้นไม่ ณ ที่ประเทศใดประเทศหนึ่งในสิบปีร้อยปีข้างหน้าก็เป็นได้ **และวันหนึ่งก็อาจจะเกิดมีสงครามน้ำเหมือนสงครามเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เคยมีใครคิดเลยว่าจะเกิดขึ้นในประเทศไทย** เป็นต้น

เพื่อประกอบกับเรื่องที่ผู้เขียนกล่าวข้างต้น ขออนุญาตอ้าง

คำแปลรายงานขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ครบรอบ ๕๐ ปี ที่เรียบเรียงโดย ดร.อาภารัตน์ มหาขันธ์ว่า *"โลกที่ขาดแคลนน้ำจะเป็นโลกที่เสียสมดุล ระบบแม่น้ำมากกว่า ๒๐๐ แห่งซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างประเทศ แม่น้ำอีก ๑๓ สาย และทะเลสาบอีกหลายแห่ง เป็นแหล่งน้ำที่ ๙๖ ประเทศใช้ร่วมกัน การใช้น้ำในปริมาณมากเกินความจำเป็น หรือการผลิตน้ำเสียโดยประเทศที่อยู่ในส่วนปลายน้ำ การได้รับน้ำในเขตพื้นที่น้ำฝนมีปริมาณน้อยลงและไม่แน่นอน กำลังเป็นประเด็นโต้เถียงหลัก และอยู่ในความสนใจของหลายประเทศ"*

ผู้เขียนยังคิดอยู่เสมอว่าการพัฒนาความคิดนั้นมนุษย์เราต้องพัฒนาเรื่อยไปหยุดไม่ได้ แต่เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนั้น ย่อมหยุดได้หรือหมดไปได้ ดังเช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ *(ปี ค.ศ. ๑๙๙๗)* แม่น้ำฮวงโหไม่มีน้ำไหลถึง ๒๒๖ วัน แห้งตลอด ต้องผันน้ำจากแม่น้ำแยงซีไปใช้เป็นการทำ Transfer Basin อย่างที่เรากำลังคิดกันว่าจะเอาน้ำจากแม่น้ำโขง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล มาเพิ่มเติมในลำแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งผู้เขียนไม่ค่อยจะเห็นด้วย เพราะเราเป็นประเทศที่ยากจน ประกอบกับประเทศไทยยังพอมีฝนตกชุกในลุ่มน้ำต่าง ๆ *(๒๕ ลุ่มน้ำ)* อย่างมากมาย เพราะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยก็ได้รับฝนดีอยู่แล้ว เพียงแต่การจัดการเรื่องน้ำให้เป็นไปตามหลักวิชาการ และทางปฏิบัติการให้ดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

อนึ่ง การผันน้ำจากแห่งหนึ่งไปอีกแห่งหนึ่ง กรมชลประทานก็ได้เคยปฏิบัติมาแล้ว จากอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่งที่มีน้ำมาก *(ลำปาว)* ไปยังอ่างเก็บน้ำห้วยสีทน จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว หรือเอาน้ำจากอ่างเก็บน้ำดอกลายจังหวัดชลบุรี ไปใช้ที่มาบประชันจังหวัดระยอง เป็นการปฏิบัติภายในประเทศที่มีเงินงบประมาณอำนวยให้ เพราะราคาค่าลงทุนสูงมาก แต่ถ้าจำเป็นก็ต้องทำ ถ้าพลเมืองในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง ๑๐๐ ล้านคน หรือความชุ่มชื้นไม่มีอยู่ในประเทศ เพราะไม่มีป่าไม้ก็อาจจะต้องพิจารณา

สงครามน้ำจึงไม่น่าจะเกิดขึ้น เพียงแต่จะมีเหตุการณ์ที่ต้องแย่งน้ำกันระหว่างคนเหนือน้ำกับคนใต้น้ำ ดูแม่น้ำยมเป็นตัวอย่าง ปัจจุบันเดินในลำแม่น้ำได้ ต่อไปถ้าเกิดความแห้งแล้งติดต่อกัน ๓ - ๔ ปี อย่างที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๖ *(พ.ศ. ๒๔๖๒)* ก็อาจจะเดินเล่นในลำแม่น้ำน่าน แม่น้ำปิง ได้เขื่อนเก็บกักน้ำได้

จริงอยู่น้ำเป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรอุทกมณฑล (Hydrologic Cycle) น้ำมีอยู่ทุกหนทุกแห่งในโลก เชื่อมต่อถึงกันประดุจลูกโซ่ นับตั้งแต่ทะเล มหาสมุทร ลำน้ำ ทะเลสาบ น้ำใต้ดิน ความชื้นในดิน และไอน้ำในอากาศ ต่อมากลั่นตัวเองเป็นฝนและหิมะ ฝนและหิมะที่ละลายส่วนหนึ่งจะซึมลงไปในดิน ส่วนหนึ่งจะระเหยกลับคืนสู่บรรยากาศ ส่วนที่เหลือจะเป็นน้ำไหลบนผิวดินลงไปสู่ที่ต่ำเป็นน้ำในแม่น้ำลำคลอง หนองบึง ทะเลสาบ และซึมลงไปอยู่ในดินเป็นน้ำใต้ดิน น้ำบาดาล คน สัตว์ พืช นำเอาน้ำมาไปใช้แล้วไหลกลับคืนลงไปสู่ทะเลอีก

พลังงานความร้อนและแรงดึงดูดของโลก เป็นแรงผลักดันที่สำคัญในวัฏจักรของอุทกมณฑล ที่ทำให้น้ำแพร่กระจายไปอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของโลกในบรรยากาศ มหาสมุทรภาคพื้นทั่วไป ดิน หิน แม่น้ำ ชีวมณฑล และวิถีทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของโลก

ฝนเป็นส่วนหนึ่งในวัฏจักรของอุทกมณฑล ที่บันดาลให้เกิดฝนแล้งและน้ำท่วมขึ้นที่โน่นที่นี่ บางท้องที่มีฝนประจำปีมากมาย บางท้องที่ไม่มีฝนตกเลย และบางท้องที่ยังแล้งติดต่อกัน ๓ - ๔ ปีก็มี

ถ้าจะพูดถึงทรัพยากรน้ำโลกแล้วก็น่าเป็นห่วง เพราะใช้มากกว่าที่มี สงครามน้ำอาจจะเกิดขึ้นในประเทศที่ใช้น้ำร่วมกัน ก็คงเป็น ๙๖ ประเทศ แต่ก็คงไม่มีใครทำนายได้ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด

เรามาพูดถึงประเทศไทยกันดีกว่า ถ้าเขียนยาวไปจะกลาย

เป็นการเรียนเรื่องวิทยาศาสตร์ ตัวเลข ข้อมูล สถิติ น่าเวียนหัว เอาเรื่องในประเทศไทยที่จะป้องกันไม่ให้เกิดการแย่งน้ำกันขึ้นในวันข้างหน้า

ประเทศไทยโชคดี มีจุดที่ตั้งทางธรรมชาติที่มีลมนำฝนมาทุกทิศ คือ

๑. ฝนที่ถูกนำมาจากมหาสมุทรอินเดียโดยลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

๒. ฝนที่ถูกนำมาจากทะเลจีนตอนใต้โดยลมไต้ฝุ่น

๓. ฝนที่ถูกนำมาจากอ่าวเบงกอล โดยลมพายุหมุนในอ่าวนั้น ลมนี้บางที่นักอุตุนิยมวิทยาเรียกว่า *"พายุก่อนมรสุม"*

๔. ฝนที่ถูกนำมาจากอ่าวไทยโดยลมว่าว ที่เรียกว่า *"ฝนชะช่อมะม่วง"*

ฝนที่ตกในประเทศไทยตกในลุ่มน้ำต่างๆ ๒๕ ลุ่มน้ำ ตามที่มีอาณาเขตรับน้ำฝน หรือภูเขาที่ขวางทางลมที่นำฝนมาสู่ประเทศไทย นักวิชาการเขียนไว้ว่า *"ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี ถือเกณฑ์ภาคกลางก็ประมาณ ๑,๓๕๐ มิลลิเมตร ขณะที่ประเทศอิสราเอลมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปีไม่ถึง ๒๐๐ มิลลิเมตร"* ฉะนั้น โดยธรรมชาติแล้ว ประเทศไทยเรานับว่าโชคดีที่บรรพบุรุษได้ตั้งถิ่นฐานไว้ให้พวกเราได้อยู่อาศัยในดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง **"ทรัพยากรน้ำ"**

เราลองมาคิดกันเป็นตัวเลขโดยประมาณดู เพื่อการพัฒนาในเรื่อง **"น้ำ"** ปริมาณน้ำฝนที่ตกทั่วประเทศมีปริมาณ ๘๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร เป็นน้ำท่า ๒๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร ที่เหลือส่วนหนึ่งระเหยกลับไปในอากาศ ส่วนหนึ่งพืชนำไปใช้ในการเจริญเติบโต และอีกส่วนหนึ่งที่ไหลซึมลงไปใต้ดินลงสู่แหล่งน้ำบาดาล ปริมาณน้ำฝนที่ไหลซึม ลงสู่แหล่งน้ำบาดาลมีประมาณ ๓๘,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือมีเพียง ๔.๗๕ % ของปริมาณน้ำฝนที่ตกทั่วประเทศ

ในขณะที่น้ำท่า ๒๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรสามารถเก็บกักไว้ได้เพียง ๔๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร หรือเท่ากับ ๕% ของปริมาณน้ำฝน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าปริมาณน้ำฝนที่ตกทั่วประเทศในปีหนึ่งๆ เป็นน้ำท่าที่เก็บกักไว้ได้ในปริมาณใกล้เคียงกับปริมาณน้ำฝนที่ไหลซึมลงไปเก็บกักในแหล่งน้ำบาดาล

เมื่อแสดงตัวเลขออกมาแล้ว คำถามจะมีหลายคำถาม

คำถามแรก คือ ปริมาณน้ำท่า ๒๐๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร ทำไมเก็บกักไว้ได้เพียง ๔๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร อีกตั้ง ๑๖๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรไปไหน **คำตอบก็คือ** ไหลไปตามแม่น้ำลำธาร ขังอยู่ในที่ลุ่ม บึง ห้วย ละหาน ที่ต่ำต่างๆ ที่เหลือก็ไหลลงทะเลไปเป็นที่น่าเสียดาย

คำถามต่อไป ก็คือ ทำไมไม่กักเก็บน้ำเอาไว้ใช้ในเมื่อไม่มีฝนหรือในหน้าแล้งที่ต้องการจะปลูกพืชต่างๆ เช่น การทำการเกษตรกรรมตลอดปี บางปีก็ไม่สามารถจะทำได้ เพราะไม่มีน้ำ ถ้าความต้องการเพิ่มมากขึ้นจะทำอย่างไร

คำถามต่อไป ที่ว่าปริมาณน้ำฝนซึมลงไปใต้ดินสู่

อ่างเก็บน้ำห้วยฮ่อม จังหวัดลำปาง

อ่างเก็บน้ำห้วยแฮด จังหวัดน่าน

แหล่งน้ำบาดาลจะเพิ่มมากขึ้นกว่า ๓๘,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรไม่ได้ หรือ บ่อน้ำมันในประเทศที่เขามีน้ำมันยังเก็บไว้ได้ ตอบได้ว่า ประเทศไทยพื้นที่ประมาณร้อยละ ๘๐ ประกอบด้วยหินแข็ง ร้อยละ ๒๐ เท่านั้นที่เป็นดินร่วน กรวด ทราย และดินเหนียว ซึ่งพอเก็บน้ำไว้ได้ **จึงเพิ่มลงไปไม่ได้ แต่มีเติมได้ทุกฤดูฝน**

เราลองมาพิจารณาเรื่องน้ำท่าที่ปล่อยไหลลงทะเลไปนั้น ควรจะสร้างอ่างเก็บน้ำใหญ่ เขื่อนใหญ่ อ่างเก็บน้ำขนาดกลาง เขื่อนขนาดกลาง หรือแม้แต่อ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ทางกรมชลประทานก็ได้สร้างตามงบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีอยู่แล้ว เพราะมีการเตรียมการหรือทำรายงานความเหมาะสมไว้สำหรับการก่อสร้าง ๑๐ - ๑๕ ปีซึ่งเป็นแผนหลัก นอกจากบางโครงการที่จะต้องพิจารณารายละเอียดเรื่องสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งจะต้องมีข้อมูลจำเพาะ หรือฟังความคิดเห็นของราษฎรท้องถิ่นที่จะได้รับหรือเสียประโยชน์ร่วมกัน *(ให้ผู้รู้ในสิ่งแวดล้อมเข้ามาช่วยในรายละเอียดด้วยอย่างรอบคอบ)*

ผู้เขียนขอสรุปตามที่ได้มีประสบการณ์จากการทำงานในเรื่อง **"คนกับน้ำ" "คนกับดิน"** มาเป็นระยะเวลา ๕๐ ปี *(ตั้งแต่อายุ ๑๙ ปีจนถึงปัจจุบัน)* ชนิดที่ต้องเดินทางทั่วประเทศไทย เพราะต้องสำรวจลุ่มน้ำต่างๆ รวมทั้งป่าเขาลำเนาไพร ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และทำงานที่ไม่ได้ใช้สูตรอะไรเพียงแต่ทดลอง วิจัย วิเคราะห์ ค้นคว้า ศึกษาทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งก็อาจจะเขียนเป็นสูตรสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. สงครามน้ำ จะไม่เกิดในประเทศไทย แต่การแย่งชิงน้ำจะมีเกิดขึ้นอย่างรุนแรงต่อไป ระหว่างต้นน้ำกลางน้ำและปลายน้ำ การเกิดขึ้นและเติบโตของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม (Agro Industry) โดยขาดการวางแผนและควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมจากรัฐ จะมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในการใช้น้ำ ซึ่งจะเกิดขึ้นที่ใด ก็ขึ้นอยู่กับสภาพลุ่มน้ำแต่ละลุ่มน้ำ ซึ่งจะมีเนื้อที่รับน้ำมากน้อยเท่าใด เพราะความลาดเทของพื้นที่ไม่เท่ากัน

๒. สภาพหรือเนื้อที่ป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน ป่าเศรษฐกิจหรือป่าอะไรก็ตามจะหมดไปภายใน ๓๐ ปี ถ้าตัวเลขที่แสดงมาว่า ป่าถูกตัดเฉลี่ยปีละ ๑ ล้านไร่ ปัจจุบันป่าที่มีอยู่ หรือมองเห็นจากการสำรวจทางเครื่องบิน เป็นป่าที่ปลูกภายหลังปี ๒๔๘๔ เสีย ๗๐%

๓. เนื้อที่ป่าไม้หมดไป ไม่มีผลต่อจำนวนน้ำฝนที่ตกในแต่ละปี จำนวนเฉลี่ยคงเดิม คือ ประมาณ ๑,๒๐๐ - ๑,๕๐๐ มิลลิเมตร ยกเว้นทางภาคใต้ซึ่งมีมากกว่า แต่เมื่อตกลงมาแล้วชะล้างหน้าดินรวดเร็วและน้ำไหลเร็วขึ้นในแม่น้ำลำธาร ตามความลาดเทของภูมิประเทศ ไม่มีต้นไม้ที่จะทำหน้าที่เป็นกระดาษซับหรือน้ำฝนที่ตกลงมาค้างใบไม้ ที่ร้ายที่สุดคือ ต้นไม้ใบหญ้าที่ตกค้างร่วงหล่นมานับเป็นเวลา ๑๐๐ - ๑,๐๐๐ ปี ก็หมดไปด้วย เลื่อนไหลไปทับถมในที่ต่ำ ตื้นเขินไปทั่วทุกแม่น้ำลำคลอง ท้ายที่สุดก็ต้องมาลอกสันดอนกันที่ปากอ่าวทุกปี หรือถ้าไม่ขุดลอกแม่น้ำลำคลองกัน ก็ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ ถึงเกิดการวิกฤตแล้งน้ำได้

๔. จากในข้อ ๓ จำนวนน้ำฝนที่ตกในประเทศไทย และเป็นน้ำท่าที่นำไปใช้จากที่เก็บกักไว้โดยการสร้างเขื่อน สร้างอ่างเก็บน้ำนั้น กรมชลประทานมีหน้าที่และรับผิดชอบอยู่แล้ว ตัวเลขที่แสดงไว้จากกรมชลประทานว่าได้สร้างแหล่งน้ำมาแล้วประมาณ ๔๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร *(ประมาณ ๘,๕๐๐ โครงการ มีอ่างเก็บน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกว่า ๓๒๘ โครงการ ได้ประโยชน์แก่พื้นที่ทั้งหมดเกือบ ๒๕ ล้านไร่ และกำลังก่อสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ กลาง เล็ก เพิ่มขึ้นอีกตามแผนหลัก Master Plan ที่วางไว้ ๒๐ - ๓๐ ปี)*

ถ้าจะกล่าวถึงการใช้พื้นที่ป่าในการสร้างอ่างขนาดใหญ่ที่กล่าวไว้ในข้อ ๒. ที่เก็บน้ำไว้ได้ ๔๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร ก็ใช้พื้นที่ป่าไม้หมดไปประมาณ ๒.๔ ล้านไร่ สร้างอ่างเก็บน้ำมาตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ ต่อมาในปี ๒๕๓๖ ซึ่งเป็นปีที่แห้งแล้งมากปีหนึ่ง เหลือป่าไม้อยู่เพียง ๘๓ ล้านไร่ ป่าไม้หายไป ๘๘ ล้านไร่ ในเวลา ๓๒ ปี หรือตกปีละ ๒.๘ ล้านไร่ ซึ่งดูจะน่าวิกฤตกว่าปีละ ๑ ล้านไร่ที่ผู้เขียนเขียนไว้ในข้อ ๒.และหลังจากปีป่าในปี ๒๕๓๒ ป่าไม้ก็ยังลดลงถึงปีละ ๑.๕ ล้านไร่ แต่พอประเทศชาติเกิดวิกฤตภัยแล้งในปี ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗ และในปัจจุบันปี ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒ ขึ้นอีก ฝ่ายอนุรักษ์ควรจะเสนอแนะว่ามีวิธีใดบ้าง ที่จะจัดหาน้ำให้ใช้ตลอดทั้งปีได้ดีกว่าการสร้างเขื่อนเอนกประสงค์ ที่กรมชลประทานได้มีแผนหลักอยู่ในมือเพื่อที่จะเพิ่มพื้นที่ชลประทาน หรือ Land Use มากกว่า ๒๕ ล้านไร่ หรือเก็บน้ำได้เพิ่มขึ้นเพื่อไว้ใช้ในหน้าแล้ง ทำนาปรังได้มากกว่า ๗ ล้านไร่ของที่ปลูกได้ในปัจจุบัน

๕. ประเทศไทยโชคดีมากที่มีจุดที่ตั้งทางธรรมชาติ ที่มีร่องมรสุม และทางเดินของพายุหมุนที่ผ่านประเทศในเดือนต่างๆ ตามฤดูกาลปกติ และนำฝนมาให้ได้หลายทาง

- ฝนที่ถูกนำมาจากมหาสมุทรอินเดียโดยลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้
- ฝนที่ถูกนำมาจากทะเลจีนตอนใต้ โดยลมไต้ฝุ่น
- ฝนที่ถูกนำมาจากอ่าวเบงกอล โดยลมพายุหมุนในอ่าวนั้น ลม

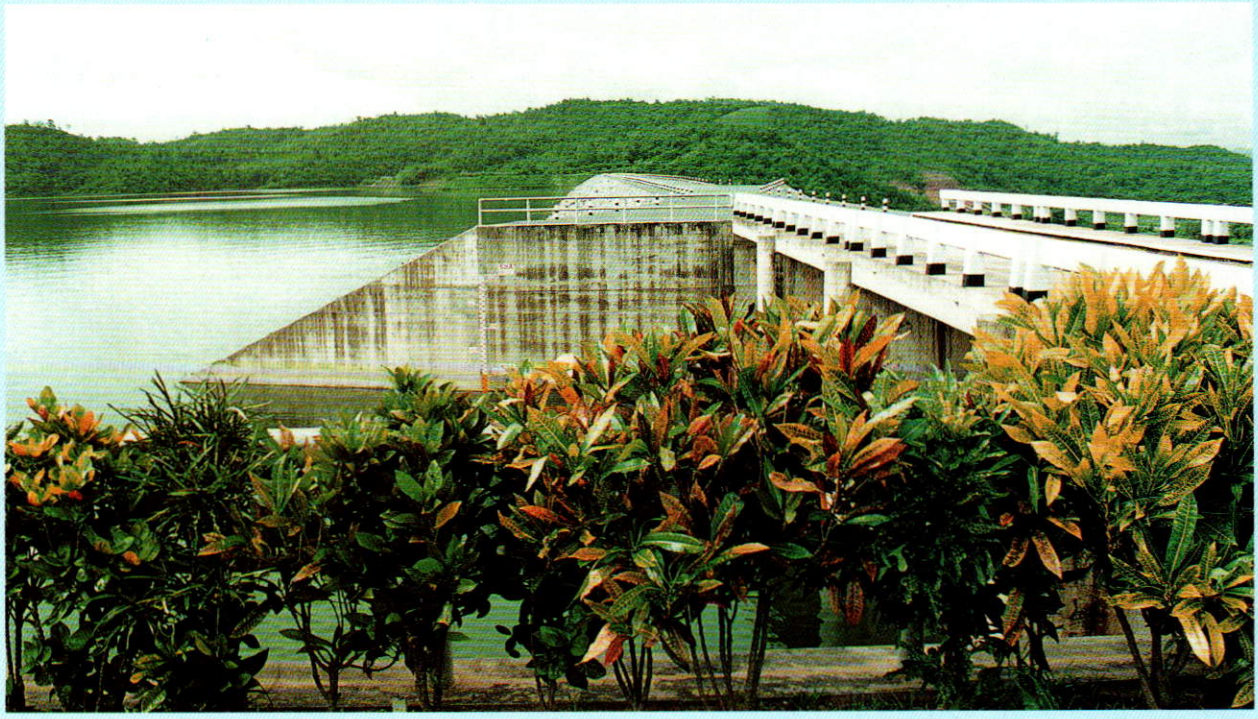

อ่างเก็บน้ำแม่สอง จังหวัดแพร่

นี้บางทีนักอุตุนิยมวิทยาเรียกว่า *"พายุก่อนมรสุม"*

- ฝนที่ถูกนำมาจากอ่าวไทย โดยลมว่าว *(ฝนชะช่อมะม่วง)*

ฝนที่ตกในประเทศไทยจะเริ่มตกตั้งแต่เดือนพฤษภาคม โดยลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย ตามฤดูกาล มักจะเริ่มตกก่อนพิธีแรกนาขวัญ หรือตามปฏิทินโบราณที่เกี่ยวกับนาคให้น้ำตัวเดียว หรือหลายตัว

เท่าที่ผู้เขียนสังเกตได้พบว่า ถ้านาคให้น้ำตัวเดียว ฝนจะชุกและตกมาก หรือตามที่สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ วัดสระเกศราชวรวิหาร ทรงเป็นนักโหราศาสตร์ ท่านเคยกล่าวว่า *"ดวงดาวที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจคือ ดาวศุกร์ ถ้าดาวศุกร์เดินนำหน้าดาวอาทิตย์ ฝนจะตกน้อยและแล้งจัด ปีใดดาวศุกร์เดินตามหลังดาวอาทิตย์ ฝนจะตกมาก"* เพราะฉะนั้นการวางแผนในการผลิตทางการเกษตรควรพิจารณาด้วย ในปัจจุบันก็ควรพิจารณาเรื่องน้ำท่วม - ฝนแล้งด้วย

ฝนที่ตกในประเทศดังกล่าว จะสะบัดขึ้นสะบัดลงระหว่างภาคกลางถึงภาคเหนือ พอถึงเดือนกรกฎาคมจะมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ นำฝนเข้ามาทางภาคอีสาน จะหนักเบาก็แล้วแต่จะเกิด เรียกได้ตั้งแต่ดีเปรสชั่น ร่องมรสุม ไต้ฝุ่น ซึ่งจะทำให้ฝนตกหนักเกิน ๗๐ มิลลิเมตร ถ้าไม่เคลื่อนที่ก็จะตกอยู่ ๓ วันถึง ๗ วัน ทำให้เกิดน้ำท่วมแพร่กระจายไปแล้วแต่จะครอบคลุมอาณาเขตกว้างใหญ่เท่าใด แนวร่องมรสุมและทางเดินของพายุหมุนนั้น จะเคลื่อนลงมาทางทิศใต้ ถ้าได้รับฝนจากอ่าวเบงกอลด้วย จะทำให้ฝนตกมากน้ำท่วมอยู่นาน

เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้วทางภาคเหนือฝนตกมาก ยังพูดเล่นกับเพื่อน ๆ ว่า *"ถ้าน้ำท่วมเชียงใหม่ถึง ๑๐ ครั้ง จะมีน้ำไหลลงอ่างภูมิพลเต็มอ่าง"* ซึ่งในปี ๒๕๑๘ ก็เกือบจะเป็นจริง หรือเต็มอ่างในปีนั้นก็จำไม่ได้

แนวร่องมรสุมและทางเดินพายุหมุน จะเคลื่อนลงมาทางภาคกลางพาดจังหวัดสุพรรณบุรี กรุงเทพฯ และภาคตะวันออกของกรุงเทพฯ ก็ประมาณเดือน กันยายน ตุลาคม แล้วเคลื่อนลงไปจังหวัดเพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ในเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม ถึงจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งผู้เขียนยังจำเหตุการณ์ที่แหลมตะลุมพุก ปี ๒๕๐๔ - ๒๕๐๕ หรือที่อำเภอพิปูนปี ๒๕๓๑ - ๒๕๓๒ ได้ดี

ข้อสังเกตจำง่ายๆว่า ถ้าเรียก *"ดีเปรสชั่น"* ผ่านมาทางประเทศเวียดนามหลายลูก ปีนั้นเราก็มีน้ำมาก ถ้าน้อยลูกก็มีน้ำน้อย โชคไม่ดีหน่อยสำหรับการเพาะปลูกและการเศรษฐกิจ เพราะฉะนั้นความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำฝน ที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมจึงมีหน้าฝนและหน้าแล้ง ถ้าฝนตกตรงฤดูจำนวนมากก็อาจจะมีการทิ้งตอนกลางฤดู ซึ่งมักจะเรียกกันว่า *"ฝนทิ้งช่วงในเดือนกรกฎาคม"*

ในสมัยก่อนมีเขื่อน มีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ชาวนาปลูกข้าวแต่เพียงอย่างเดียว ก็ต้องหาความชำนาญว่าจะปลูกเดือนไหนดี เพราะจะต้องเล่นเอาเถิดกับฤดูกาล เพราะปลูกข้าวจำกัดฤดู *(ข้าวไวต่อแสง)* จะปลูกเดือนเริ่มฝน - พฤษภาคมก็ได้ หรือหลังพิธีแรก

นาในเขตชลประทาน

นาขวัญ เดือนมิถุนายนก็ได้ พอได้ฝนเดือนสิงหาคม กันยายน ตุลาคม บ้าง พฤศจิกายนตั้งท้องออกรวง เก็บเกี่ยวเดือนธันวาคม ก็โชคดีได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วย ถ้าพลาดจากที่กล่าวก็ได้ข้าวน้อยหน่อย

แต่เมื่อมีการสร้างการชลประทานเข้ามาช่วยตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ระยะที่ขาดแคลนก็ได้น้ำชลประทานช่วย ยังมีการชลประทานมากขึ้นจนถึงปัจจุบันนี้ได้ถึง ๒๕ ล้านไร่ที่ปลูกข้าวในนาปีและถ้าเก็บน้ำไว้ในอ่างเก็บน้ำใหญ่ได้มาก ก็ยังส่งมาช่วยเมื่อนาขาดน้ำ และยังสามารถช่วยชาวนาทำ *"นาปรัง"* ในฤดูแล้งได้ถึง ๗ ล้านไร่ เพราะฉะนั้นการสร้างอ่างใหญ่ในแต่ละลุ่มน้ำ จึงทำให้การทำนาซึ่งเป็นพืชหลักของเกษตรกร หรือชาวนาได้รับประโยชน์มาก นอกเหนือจากประโยชน์ทางเอนกประสงค์ของการมีเขื่อนใหญ่ *(ตัวเลขผลผลิตของข้าวในเขตชลประทานสูงกว่านานอกเขตชลประทานถึง ๒ เท่า)*

- ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นลมที่พัดมาจากไซบีเรียผ่านประเทศจีน ซึ่งมีคุณสมบัติเย็นและแห้ง อีกส่วนหนึ่งผ่านทะเลจีนตอนใต้และอ่าวไทย จะนำความชุ่มชื้นมาสู่ภาคใต้ด้วย จึงทำให้มีฝนตกชุกหนาแน่น ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป

- ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เริ่มตั้งเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน ประเทศไทยจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ เป็นลมที่พัดมาจากมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งมีคุณสมบัติร้อนและชุ่มชื้น ทำให้ฝนตกทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางจะมีฝนตกชุกหนาแน่น

- ร่องมรสุมหรือร่องความกดอากาศต่ำ หรือมีชื่ออีกอย่างหนึ่งเรียกว่า **แนวปะทะแห่งโซนร้อน** ซึ่งเป็นแนวปะทะพาดไปรอบโลก ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องจากการปะทะของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือกับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แนวปะทะนี้จะเคลื่อนอยู่ระหว่างละติจูด ๑๐ องศาใต้กับละติจูด ๒๕ องศาเหนือ เคลื่อนตามหลัง Declination ดวงอาทิตย์ ๔ - ๖ สัปดาห์ ประเทศไทยจะได้รับปริมาณน้ำฝนจากร่องมรสุมนี้มากจะเห็นได้ชัดเจนในเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม

- พายุโซนร้อน ประเทศไทยรับผลกระทบจากพายุหมุนส่วนใหญ่จะมีถิ่นกำเนิดบริเวณมหาสมุทรแปซิฟิก และทะเลจีนใต้ แต่กว่าจะมาถึงประเทศไทยส่วนใหญ่จะลดกำลังเหลือแค่พายุดีเปรสชั่น นานๆ จะมีพายุโซนร้อนหรือพายุไต้ฝุ่นผ่านมาสักครั้ง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง จะได้น้ำฝนจากอิทธิพลของพายุในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน

ส่วนภาคใต้จะได้รับอิทธิพลของพายุหมุนที่เกิดในทะเลจีนใต้ หรือก่อตัวในอ่าวไทยในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม **โดยเฉลี่ยแล้วประเทศไทยจะได้รับอิทธิพลของพายุหมุนปีละ ๓ ลูก** ถ้าเกินกว่า ๓ ลูก ก็ทายว่าจะเกิดน้ำท่วมแน่

๖. เมื่อกล่าวถึงรายละเอียดของเรื่องฝน ก็จะทราบถึงความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำฝน ซึ่งมีทั้ง

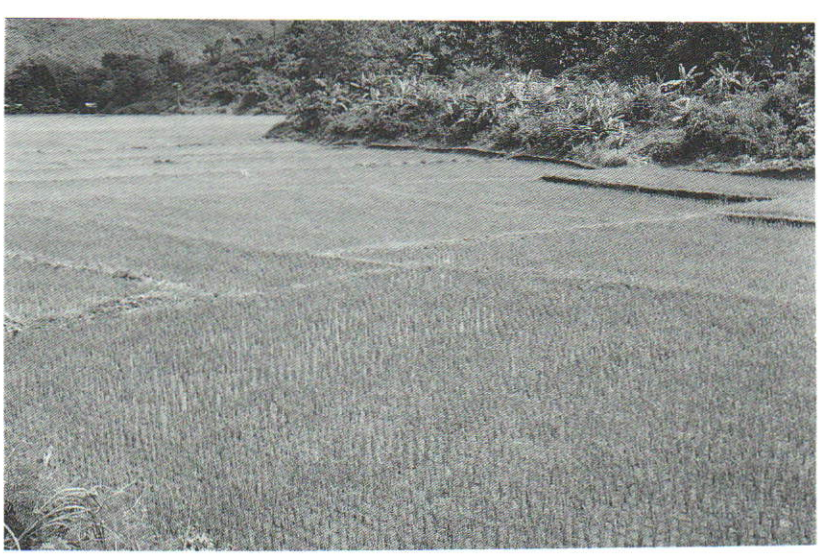

นาปรังในเขตชลประทาน

เขื่อนแม่กวง จังหวัดเชียงใหม่

ปริมาณมาก ปริมาณน้อย มีหน้าฝน มีหน้าแล้ง และถ้าดูสถิติของกรมชลประทานตั้งแต่ที่มีแผนกอุตุนิยมอยู่กับชลประทาน มาเมื่อ ๗๐ ปีที่แล้ว ก็สามารถที่จะตรวจดูได้ว่า ทุกรอบ ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี จะมีฝนมากน้อยเพียงใด สถิติกี่ปีถึงจะแล้ง สถิติกี่ปีถึงจะไม่แล้ง จะแล้งติดต่อกันกี่ปีหรือจะมีฝนมากติดต่อกันอย่างไร

เขื่อนปัตตานี จังหวัดยะลา

ทำให้นักวิชาการสามารถที่จะประเมินสถานการณ์ในการจัดสรรน้ำ หรือการจัดสรรทรัพยากรน้ำได้ เมื่อฝนนั้นได้แปรสภาพมาเป็น น้ำท่าในลุ่มน้ำต่างๆ ใน ๒๕ ลุ่มน้ำ เพราะกรมชลประทานติดตั้งสถานีวัดน้ำฝน วัดระดับน้ำท่าไว้ตามแม่น้ำสำคัญ ๆ ในแต่ละลุ่มน้ำ เพราะฉะนั้น กรมชลประทานจึงมีความสามรถที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ โดยมีเขื่อนต่างๆ ดังในปัจจุบันนี้

และถ้าปริมาณฝนมีมากจนทำให้เกิดน้ำท่วม และเขื่อนต่าง ๆ ไม่สามารถจะเก็บกักไว้ได้ หรือปริมาณน้ำฝนตกใต้เขื่อนดังกล่าวที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ก็จะต้องหาทางแก้ไขหรือป้องกัน

เฉพาะแห่ง เช่น ที่บังเกิดขึ้นและที่ประสบพบเห็นในปัจจุบัน ในภาคกลางและกรุงเทพฯ ความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศน้ำ เราไม่สามารถที่จะควบคุมได้ ยิ่งในปัจจุบันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและนิเวศวิทยาได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย มนุษย์ซึ่งเป็นผู้บริหารยิ่งจะต้องมีความสำคัญมากขึ้นด้วย

ขอยกตัวอย่างเรื่องการขาดแคลนน้ำที่เขียนไว้ในเอกสารเรื่อง *"คนกับน้ำ"* เมื่อปี ๒๕๓๔ เป็นการย้อนอดีตไปถึง ๑๖๒ ปี ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ และดูสถิติสมัยรัชกาลที่ ๖ ที่มีความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ แล้งติดต่อกันถึง ๔ ปี คือ พ.ศ.๒๔๕๒ - ๒๔๕๖ ชาวนาประสบความยากลำบาก ต้องอพยพจากที่นาจำนวนมาก โดยเฉพาะในทุ่งรังสิต ความสำคัญของน้ำจึงได้รับการพิจารณาในสมัยนั้นและตั้ง *"กรมทดน้ำ"* เมื่อปี ๒๔๕๗ เริ่มสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่ชื่อ *"โครงการป่าสักใต้"* มีเขื่อนพระรามหกเป็นเขื่อนทดน้ำในแม่น้ำป่าสักเป็นแห่งแรก เพื่อขุดคลองเอาน้ำมาช่วยทุ่งรังสิตที่มีความเดือดร้อนมาก

ขณะที่กำลังก่อสร้างโครงการในปี ๒๔๖๒ ก็เกิดภาวะแล้งจัดขึ้นอีก ตามบันทึกเขียนไว้ว่า **"แล้งจัดเป็นประวัติการณ์ในรอบ ๓๐ ปี"** ต่อมาโครงการชลประทานจึงเกิดเพิ่มมากขึ้นและก็ได้เพิ่มมากขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

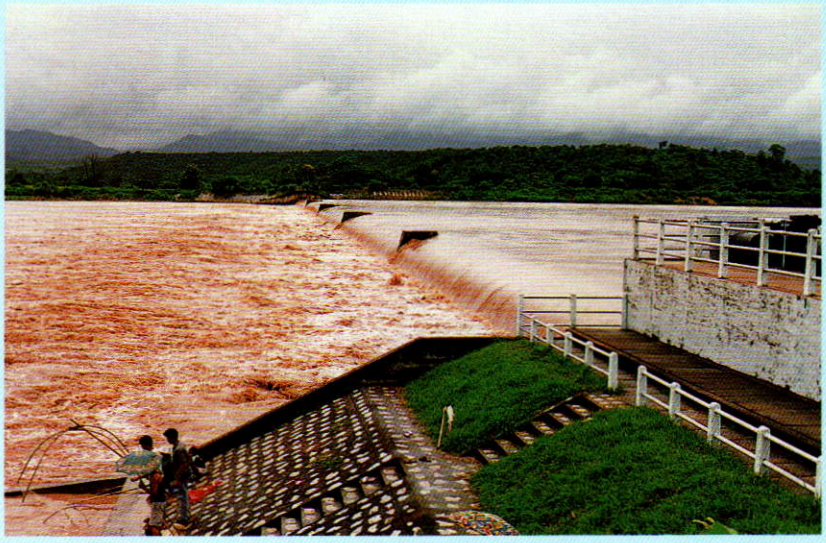

ฝายแม่ยม จังหวัดแพร่

ทั้งนี้ก็เพราะเกิดภาวะฝนแล้ง หรือจะเรียกในปัจจุบันนี้ว่า **"วิกฤตการณ์น้ำ"** และถ้าจะมองย้อนอดีตไปถึงรัชกาลที่ ๔ ภาวะวิกฤตคงมีทุกระยะ ๓๐ ปี แต่ในอดีตนั้นไม่เดือดร้อนกับชาวนามากนัก เพราะยังมีนาเป็นจำนวนน้อย พลเมืองที่ทำนาก็น้อย จึงไม่เดือดร้อนกันมาก แต่ปัจจุบันมีพลเมืองมาก มีที่เพาะปลูกมาก เพราะฉะนั้นถ้าขาดน้ำ ฝนมีน้อย ฝนทิ้งช่วง พืชก็เสียหาย ไม่เฉพาะแต่เสียหายเพราะขาดน้ำ ยังเสียหายเพราะศัตรูพืชอีกด้วย

ถ้าจะกล่าวถึงน้ำมากทำให้ท่วม พื้นที่เพาะปลูกเสียหาย โดยการแก้ไขยังไม่สมบูรณ์ ถึงแม้ว่าจะได้สร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำต่าง ๆ ไว้แล้ว จะสร้างเพิ่มเติมก็ยังถูกคัดค้านจาก NGO (Non Government Organization) ไม่ให้สร้างเขื่อนในลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำอื่น ๆ ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยไม่มีเหตุผลทางวิชาการแต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่กรมชลประทานมีแผนหลัก และศึกษาความเหมาะสมไว้แล้ว เช่น เขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนห้วยสัก โครงการแม่ยม โครงการอุตรดิตถ์ โครงการชลประทานพิษณุโลก โครงการแม่ปิงตอนล่าง และโครงการทุ่งกำแพงเพชร เป็นต้น

สำหรับโครงการในภาคตะวันออกก็มีโครงการเหวนรก จังหวัดนครนายก โครงการบางปะกง ซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะเป็นลุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่สำคัญในภาคตะวันออก คลุมพื้นที่ ๔ จังหวัด คือ ปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทราและชลบุรี มีลำน้ำสาขาสำคัญ ๒ สาย คือ แม่น้ำนครนายกและแม่น้ำปราจีนบุรี ไหลมาบรรจบที่บริเวณเหนืออำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และไหลรวมเป็นแม่น้ำบางปะกง มีปริมาณน้ำไหลในลุ่มน้ำนี้ประมาณ ๘,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี

เขื่อนทดน้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา

การพัฒนาที่ดำเนินการมาจนถึงปัจจุบันนี้ก็มีเพียงได้สร้างอ่างเก็บน้ำไว้ มีความจุรวมประมาณ ๙๔ ล้านลูกบาศก์เมตรเท่านั้น จึงยังคงมีปริมาณน้ำอีกจำนวนมหาศาลที่ยังมิได้เก็บกักนำมาใช้ประโยชน์ ขณะนี้พื้นที่ทางภาคตะวันออกของประเทศ นอกจากจะต้องพัฒนาทางด้านเกษตรกรรมและจัดหาน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วอีกด้วย

ในระยะเวลา ๕๐ ปีมาแล้ว *(พ.ศ.๒๔๙๒ - ๒๕๔๒)* กรมชลประทานได้สร้างผลงานในเรื่องการทำนุบำรุงบ้านเมืองในเรื่องของการให้มีน้ำเพื่อการเพาะปลูกเป็นหลัก ต่อมา จึงได้ขยายงานมาเป็นการพัฒนา

มีการปรับปรุงโครงสร้างการหาน้ำ การเก็บน้ำ การใช้น้ำและการใช้น้ำอย่างประหยัดมาโดยตลอด เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำ การจัดสรรน้ำ การจัดการน้ำในเรื่องต่าง ๆ เป็นเอนกประสงค์ที่ก่อให้เกิดประโยชน์หลายอย่างมากขึ้นเป็นลำดับ กรมชลประทานเป็นกรมที่ต้องใช้วิชาการ ต้องใช้อัตรากำลังคนที่มีวิชาความรู้โดยเฉพาะ จึงจำต้องมีโรงเรียนการชลประทาน ปัจจุบันเป็นวิทยาลัยการชลประทาน มีการพัฒนามาเป็นระยะ ๆ สืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ นอกจากการสร้างคนจากวิทยาลัยการชลประทานแล้ว ยังส่งข้าราชการทุกระดับไปฝึกงาน ดูงาน เรียนต่อเพิ่มเติมในวิทยาการสมัยใหม่

เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จังหวัดลพบุรี

ปัจจุบันมีจำนวนนายช่างชลประทานไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ คน ทุกระดับที่เป็นกำลังสำคัญของกรมชลประทานอยู่ในขณะนี้ และมีความรู้ความสามารถพร้อมที่จะทำงานตามแผนหลักที่ได้วางไว้เป็นอย่างดี ถ้ารัฐบาลมีนโยบายที่แน่นอน และมีงบประมาณสมทบ (Counterpart Budget) เพราะการกู้เงินดอกเบี้ยต่ำจากธนาคารโลกหรือจากแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ก็ยังคงมีอย่างต่อเนื่องเหมือนกับ ๒๐ ปี ๓๐ ปีที่แล้วมา

และถ้ารัฐบาลจะยอมจำนนต่อผู้คัดค้านการสร้างเขื่อนทั้งหลายในลุ่มน้ำต่าง ๆ ที่กรมชลประทานได้วางไว้แล้ว ก็ต้องหาทางดำเนินตามและตอบสนองพระ

ราชดำริ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระมหากรุณาธิคุณให้สร้าง *"อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือป้องกันน้ำไหลบ่าลงแม่น้ำเจ้าพระยามาท่วมเขตปริมณฑลและกรุงเทพมหานครได้โดยสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำป่าสัก"* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อเขื่อนเก็บกักน้ำป่าสักว่า *"เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์"* ได้ประโยชน์มหาศาล

ในเมื่อสร้างเก็บกักน้ำตอนบนไม่ได้ก็มาสร้างตอนล่าง ดีเสียอีกเพราะถ้าฝนตกใต้เขื่อนใหญ่ที่สร้างไว้แล้วก็สามารถเก็บกักน้ำไว้ทางตอนล่างได้ เป็นอ่างใหญ่หรือทะเลที่เคยมีอยู่แล้วในสมัยก่อนเมื่อ ๗๐ กว่าปีมาแล้ว ที่มีชื่อเรียกว่า บึงบรเพ็ด ทุ่งสนามแจง ทุ่งท่าวุ้ง ทะเลหมาราช ทางฝั่งตะวันออก และทางฝั่งตะวันตกก็มี แม่น้ำอุทัยธานี อ่างเขาระบำ ทุ่งแม่ลาการ้อง ทุ่งสองพี่น้อง เหล่านี้เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มาก่อน

เพียงแต่หาจุดที่ตั้งเขื่อนให้เหมาะสม สร้างการควบคุมน้ำให้ดีมีหลักวิชาการ ก็จะป้องกันและแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้ ถ้าตื้นเขินมากก็ขุดลอกทำคันดินทำถนนรอบอ่าง พัฒนาชนบทได้เป็นอย่างดี การมองอดีตอาจทำให้เราแก้ปัญหาในปัจจุบันได้ ถ้าเราต้องต่อสู้กับธรรมชาติตลอดไป อย่าไปสร้างโรงงานอุตสาหกรรมให้เกิดน้ำเสียรอบอ่างก็แล้วกัน

สถิติที่ปรากฏและก็เป็นจริงที่กรมชลประทานเก็บไว้ ประกอบกับผู้เขียนได้ทำงานในเรื่องงานชลประทานมา ๕๐ กว่าปี ก็พอจะเขียนได้อย่างย่อ ๆ ว่า ฝนตกหนักทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยามากกว่าฝั่งตะวันตก จะเห็นได้จากในอดีตว่า ห้วย หนอง คลอง บึงบางใหญ่ ๆ มีมากทางฝั่งตะวันออกตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และถ้าดูแผนที่ประกอบจะเห็นว่าลำห้วยลำธารมากแห่ง จึงเกิดมีแม่น้ำลพบุรี และมีแม่น้ำป่าสักมาจากต้นน้ำทางทิวเขาต่อลงมาถึงภาคกลาง ในหน้าฝนจึงมีน้ำลงมาท่วม ๒ แม่น้ำ แล้วจึงไหลท่วมลงในแม่น้ำเจ้าพระยา น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจึงมีระดับสูงขึ้นโดยรวดเร็ว และไหลลงมาท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑล

หรือถ้าจะดูทิศทางลมที่นำฝนมาสู่ประเทศไทย ตามสถิติที่ผู้เขียนได้เก็บไว้ และมีประสบการณ์จากการทำงานจะเห็นได้ว่า ฝนทางตะวันออกมีระยะเวลาที่ตกจำนวนวันมากกว่าทางทิศตะวันตก ความจริงที่ปรากฏจึงเป็นสถิติที่นักวิชาการชลประทานนำมาใช้ทางหลักวิชาการคำนวณต่าง ๆ

เมื่อเราเขียนถึงวิธีการหาทางเก็บน้ำที่ไหลลงทะเล เสียไปเปล่าๆ ในแต่ละปี หรือทำอย่างไรจึงจะมีวิธีการใช้น้ำที่เก็บไว้อย่างประหยัดได้ เพราะน้ำที่เก็บกักไว้ได้นั้น เอาไปใช้ในการชลประทาน การเพาะปลูกเสีย ๘๐ % อีก ๒๐ % ใช้เพื่อการอุตสาหกรรม การประปา และอย่างอื่นๆ

การใช้น้ำให้ประหยัดนั้น เราต้องควบคุมพื้นที่การเพาะปลูกให้ได้ หรือจะเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Commanded Area ผู้เขียนได้ปฏิบัติมากับตัวเองตั้งแต่เมื่อเป็นช่างชลประทานควบคุมโครงการ *(ปี ๒๔๙๒)* ที่โครงการชลประทานโพธิ์พระยา จังหวัด

ต้นคูส่งน้ำ จากคลองซอยสู่คูน้ำ

ไร่ข้าวโพดในเขตชลประทาน

สุพรรณบุรี การสร้างโครงการชลประทานสมัยก่อน ทำขึ้นเพื่อเพิ่มเติมน้ำฝนในการปลูกข้าวแต่เพียงพืชเดียว มีคลองส่งน้ำสายเดียว และมีสายซอยเท่านั้น เพราะงบประมาณมีจำกัด สร้างอาคารบังคับน้ำง่าย ๆ ต่อมาก็ขุดคูนาทำคันนา เพื่อนำน้ำจากคลองซอยโดยคูนาไปยังแปลงนา ทำให้การบังคับน้ำมีประสิทธิภาพมากขึ้น ลดการระเหยและรั่วซึม

เมื่อผู้เขียนดำรงตำแหน่ง *"หัวหน้าแผนกเกษตรชลประทาน"* ในปี ๒๔๙๔ ก็ได้ขออนุญาตกรมฯ ติดต่อกับ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ขอผู้เชี่ยวชาญมาช่วยงานเกษตรชลประทาน โดยตั้งสถานีทดลองการใช้น้ำชลประทานของพืชต่าง ๆ ที่โครงการชลประทานสามชุก เพื่อจะได้ทราบเป็นที่แน่นอนว่า ข้าว ถั่ว ฝ้าย งา อ้อย ละหุง ข้าวโพด ฯลฯ ที่ปลูกในเขตชลประทานทางภาคกลาง จะใช้น้ำต่อวัน ต่อฤดูกาล ต่อไร่เท่าใด จะได้ส่งไปให้ตามจำนวนนั้น กับจะต้องคำนวณขนาดคลองสายใหญ่ คลองซอย คูน้ำขนาดเท่าใด เพื่อนำน้ำไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูกตามจำนวนที่กำหนด เพราะเมื่อการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาเสร็จจะได้ให้เกษตรกรเพาะปลูกได้ *(เขื่อนเจ้าพระยาสร้างเสร็จในปี ๒๕๐๐ ระบบการส่งน้ำสร้างเสร็จ*

สวนผักต่าง ๆ ที่ปลูกในเขตชลประทาน

ไร่ส้มในเขตชลประทาน

ในพื้นที่ ๕,๗๐๐,๐๐๐ ไร่ ในปี ๒๕๐๗)

การใช้น้ำอย่างประหยัดในเรื่องของการชลประทานแล้วก็ต้องลด Losses ให้น้อยลง ยิ่งผู้ใช้หรือผู้ที่มีหน้าที่มีความรู้เรื่องเกษตรชลประทานเป็นอย่างดีแล้วก็จะทำให้เป็นการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การจะเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ให้มากขึ้น การนำน้ำชลประทานไปยังแปลงเพาะปลูกก็จะต้องใช้ท่อส่งน้ำเพื่อลดการระเหยและรั่วซึม พร้อมทั้งมีการจัดแปลงเพาะปลูก วางผังปลูกพืชต่างๆ จึงจะคำนวณน้ำตามที่พืชต้องการได้

เพราะฉะนั้นการจัดการในเรื่องใช้น้ำชลประทานอย่างประหยัดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพนั้นต้องจัดการกับแปลงเพาะปลูกตามที่กล่าวมาแล้วด้วย ในระยะแรกการทำงานดังกล่าวของกรมชลประทานก็ทดลองทำคัน - คูนา แล้วพัฒนามาเป็นคัน - คูน้ำ *(ตามกฎหมายปี ๒๕๐๕ ลดความรั่วไหลส่งน้ำตรงถึงแปลงเพาะปลูก)*

ปัจจุบันพัฒนามาถึงระดับ Commanded Area Development คือ *"การจัดรูปที่ดิน"* แบ่งพื้นที่เป็นแปลงเล็กขนาด ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ ไร่ จัดรูปร่างของที่ดินแต่ละเจ้าของเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ปรับระดับดินเสมอกัน จัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น คูส่งน้ำ คูระบายน้ำ ทางลำเลียง อาคารชลประทานในคูส่งน้ำให้ทุกแปลงทำให้เกิดการควบคุมง่ายขึ้น และในแปลงใหญ่เดียวกันจะปลูกพืชต่างๆ ได้พร้อมกัน ไม่จำเป็นต้องหน้าฝนปลูกข้าว หน้าแล้งปลูกพืชไร่ พืชผัก พืชต่าง ๆ จะปลูกพร้อมกันในฤดูเดียวกันได้

ปัจจุบัน *"งานจัดรูปที่ดิน"* ได้ทำแล้วหลายโครงการและมีอยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง อยู่ในโครงการที่มีน้ำชลประทานสมบูรณ์ ในทางเศรษฐกิจถือว่าเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนในการผลิตด้วย ในทางวิชาการถือว่า เป็นงานสุดท้ายที่สมบูรณ์แบบของงานชลประทาน "Terminal Facilities of Irrigation Works"

งานจัดรูปที่ดินนี้มีพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินปี ๒๕๑๗ ควบคุมอยู่ เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๒๕๑๖ ในเขตโครงการเจ้าพระยาใหญ่ ทุ่งราบภาคกลางปัจจุบัน

คูส่งน้ำ สมควรได้รับการปรับปรุง ดาดเป็นคอนกรีต เพื่อป้องกันการรั่วซึม และประหยัด

นาข้าวในเขตชลประทาน - คูส่งน้ำที่จะต้องปรับปรุงเป็นคูดาดคอนกรีต หรือฝังท่อต่อไป

คลองส่งน้ำที่สมบูรณ์ ดาดด้วยคอนกรีต ประสิทธิภาพในการส่งและการใช้น้ำค่อนข้างสูง

ขยายไปทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำไปแล้วใน ๑๙ จังหวัด ได้เนื้อที่ ประมาณ ๑.๗ ล้านไร่ กำหนดไว้ ๓ ล้านไร่ ก่อสร้างโดยกรมชลประทาน และสำนักงานจัดรูปที่ดินในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สมัยโบราณชาวนาในจังหวัดเชียงใหม่ จัดระบบชลประทานแบบง่าย ๆ เช่น ทำฝายกั้นน้ำ ขุดลำเหมือง คือ คลองส่งน้ำ ทำเหมืองไส้ไก่ คือ คูน้ำเล็ก ๆ มีระหัดทำด้วยไม้ มีหลุกหรือกังหันน้ำ ช่วยตักน้ำในลำห้วยขึ้นใส่นาส่วนในพื้นที่นอกเขตชลประทานที่อาศัยแต่น้ำฝน หรือน้ำในลำห้วย ธรรมชาติชาวนารู้จักการทำกระทงนาเป็นขั้นบันไดตามที่ลาดชันหรือเนินเขา ทำคันนาสูง ๆ ในที่ลาดชัน ทำคันนาเตี้ย ๆ หรือไม่ทำเลยในที่ลุ่ม เหล่านี้คือการอนุรักษ์น้ำและดินที่ชาวนาทำกันเองอยู่แล้ว จากวิวัฒนาการของการทำนาที่สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันก็คือ **"งานจัดรูปที่ดิน"** เพียงแต่ปรับปรุงการใช้น้ำให้ประหยัด ประสิทธิภาพก็จะมีมากขึ้น

ขออ้างความจริงข้อหนึ่งที่ผู้เขียนได้ไปดูเองที่จังหวัดเชียงใหม่ในปี ๒๕๐๕ - ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นปีที่กรมชลประทานกำลังก่อสร้างเขื่อนภูมิพล ที่จังหวัดตาก ท่านอธิบดีกรมชลประทานในขณะนั้น *(อาจารย์ ม.ล.ชูชาติ กำภู)* ได้สั่งให้ผู้เขียนออกไปสำรวจจำนวนฝายไม้ไผ่ที่มีอยู่ตามลำน้ำปิง ในจังหวัดเชียงใหม่ ขึ้นไปจนถึงต้นน้ำว่ามีจำนวนเท่าใด เพราะจำนวนฝายไม้ไผ่ หรือฝายก่อหิน ฝายหินทิ้งที่ราษฎรสร้างขึ้น แล้วขุดเหมืองเอาน้ำไปใช้ในการทำนา ปราศจากการควบคุม (Water Spreader) ทำให้น้ำไหลบ่าลงสู่ที่ต่ำทิ้งไปเสีย

คูส่งน้ำดาดด้วยคอนกรีต ส่งให้กับนาทั้งสองฝั่ง

จะทำให้ไม่มีน้ำไหลลงไปยังอ่างภูมิพล

การสำรวจในปีดังกล่าวมีฝายที่ราษฎรสร้างขึ้นถึง ๓,๐๐๐ กว่าแห่ง กรมชลประทานจึงได้ใช้พระราชบัญญัติชลประทานราษฎร์เข้าควบคุมตั้ง **"โครงการประหยัดน้ำ"** ให้มีเจ้าหน้าที่ชลประทานรับผิดชอบ

ทั้ง ๆที่การควบคุมเป็นอย่างดีแล้ว ตั้งแต่สร้างอ่างเก็บน้ำภูมิพลมาถึงปัจจุบันได้ ๔๒ ปี *(สร้างปี ๒๕๐๐ เสร็จปี ๒๕๐๗ เก็บน้ำมาได้ ๓๕ ปี มีน้ำเต็มอ่างอยู่ปีเดียว คือ ปี ๒๕๑๘)*

ผู้เขียนทำงานชลประทานมาถึงปัจจุบันนี้รวม ๕๐ ปี ก็ชักไม่แน่ใจว่า ต่อไปนี้จะมีน้ำเต็มอ่างหรือไม่ ถึงแม้จะมี Factors ที่จะต้องพิจารณาหลายตัว แต่การสร้างอ่างเก็บน้ำในลุ่มน้ำหรือลำแม่น้ำ ก็เป็นวิธีหนึ่งของการเก็บตุนน้ำในลำน้ำที่มีมากอย่างล้นเหลือในฤดูฝนเอาไว้ใช้ในฤดูแล้ง เป็นวิธีการที่เลียนแบบธรรมชาติ หรือทดแทนธรรมชาติ ซึ่งเดิมป่าไม้เคยทำหน้าที่เป็นอ่างเก็บน้ำธรรมชาติมาก่อน เมื่อป่าไม้ถูกทำลายไป มนุษย์จึงต้องสร้างอ่างเก็บน้ำ หรือทะเลสาบเทียมขึ้นมาแทน

สิ่งสำคัญคือ ต้องอนุรักษ์รักษาพื้นที่ป่าไม้เหนืออ่างเก็บน้ำเอาไว้ให้ได้ เพราะเป็นพื้นที่หลังคาที่รองรับน้ำฝน ที่จะไหลลงมาเก็บไว้ในอ่างเก็บน้ำ ถ้าหลังคาพังคือไม่มีป่าไม้ แต่กลายเป็นเขาหัวโล้น เรือกสวนไร่นา ดินในที่ลุ่มเหนือเขื่อนก็จะพังทะลายลงมาเต็มอ่าง ในที่สุดก็เก็บน้ำไม่ได้

อ่างเก็บน้ำแม่ตาก จังหวัดเชียงราย

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นข้อเท็จจริงจากการเรียนรู้ จากข้อปฏิบัติ**ในเรื่องของการเก็บกักน้ำ** การจัดสรรน้ำ การจัดการการใช้น้ำในประเทศไทย เพื่อการเพาะปลูกที่เรียกว่า **"การทำการชลประทาน"** และเพื่อการอุตสาหกรรม เพื่อการประปา และเพื่อประโยชน์อย่างอื่น ๆ ที่มิได้กล่าวถึงอย่างชัดเจน เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้า การประมง การคมนาคม การป้องกันน้ำท่วม การท่องเที่ยว เป็นต้น

เพราะฉะนั้นการมีน้ำเก็บไว้มากๆ ก็จะไม่มีอุปสรรคใดๆ เกิดขึ้น แต่ที่มีอุปสรรคและมีปัญหาเกิดขึ้นที่จะต้องแก้ไขก็เพราะ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฝนแล้งทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ

เขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท

เพราะสร้างที่เก็บน้ำไว้ไม่พอ นอกจาก นั้นน้ำที่เก็บกักไว้ยังทำให้สกปรกเสียอีก พูดง่ายๆมีทั้ง Quantity และ Quality ที่จะต้องพิจารณาและแก้ไข

ความจริงกรมชลประทานก็ตั้งมา ๙๖ ปีแล้ว จะขึ้นปีที่ ๙๗ ในวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๒ นี้ มีอธิบดีมาแล้วถึง ๒๕ ท่าน ถ้าจะนับจำนวนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และรัฐมนตรีช่วยว่าการที่ควบคุมการทำงานพร้อมให้นโยบาย ก็ยังมีปลัดกระทรวงควบคุมโดยใกล้ชิดนับจำนวนแล้วไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ท่าน ตั้งแต่ตั้งกรมชลประทานมาตั้งแต่ปี ๒๔๔๕ *(รวมตำแหน่งเสนาบดีและปลัดทูลฉลอง)* ทุกสมัยก็ได้ทำนุบำรุงบ้านเมืองทั้งด้านการเกษตรหรือการกสิกรรมมาโดยตลอด เพิ่งจะมาเรียกว่าการพัฒนาก็ในระยะ ๕๐ ปีมานี้

การพัฒนาการเกษตรในประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมา รัฐบาลไทยมีนโยบายที่จะพัฒนาการเกษตรให้ก้าวหน้ามาทุกยุคทุกสมัย โดยทุ่มเททรัพยากร ทั้งกำลังคนและงบประมาณจำนวนมากในแต่ละปี การพัฒนาการเกษตรจึงได้เจริญรุดหน้ามาโดยลำดับ โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี ๒๕๐๔ จนถึงปัจจุบัน การพัฒนาการเกษตรได้ให้ความสำคัญของการเพิ่มผลผลิตการเกษตร เพื่อเร่งรัดอัตราการขยายตัว

มาตรการพัฒนาได้เน้นทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทางด้านการเกษตร ทั้งด้านการชลประทาน ที่ดินทำกิน ถนนหนทาง ตลอดจนการวิจัยและส่งเสริมการเกษตร เพื่อเสริมสร้างโอกาสทำการเกษตรให้กับเกษตรกร รวมทั้งเน้นมาตรการทางด้านการตลาด และยกระดับราคาผลผลิตการเกษตร เพื่อจูงใจเกษตรกรให้เพิ่มผลผลิตด้วย กับยังเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้นแทนการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเช่นที่เป็นมาในอดีต ตลอดจนเน้นให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้านการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำชลประทาน และแหล่งประมง โดยให้มีการอนุรักษ์ควบคู่กันไปกับการพัฒนา จึงยังมีความหวังว่าการมองอดีตจะช่วยสำรวจความผิดพลาด แล้วทำการแก้ไขจะมีประโยชน์มาก

อนึ่ง ในการพัฒนาระบบการชลประทาน ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาเงินกู้จาก เอดีบีนั้น ในอนาคตก็คงจะต้องให้มีการเก็บค่าใช้น้ำจากเกษตรกรบ้างเป็นแน่ ตามเงื่อนไขที่เอดีบี เขาได้กำหนดขึ้นแล้วนั้น เกษตรกรไทยจึงควรได้เตรียมตัวล่วงหน้าไว้ให้ดีด้วย

การแก้ไขที่เร่งด่วนควรจะเป็นการปรับปรุงกฎหมาย ว่าด้วยเรื่องน้ำที่กรมชลประทานมีใช้อยู่แล้ว ๑๓ ฉบับ กับวิจัยเรื่องน้ำให้มากขึ้น

งานวิจัยเรื่อง **"น้ำ"** ต้องพัฒนาให้ทันกับความต้องการน้ำในการพัฒนาประเทศ หรือต้องล้ำหน้าความต้องการเสียด้วยซ้ำ งานวิจัย **"น้ำ"** มีทั้งในด้านการพัฒนาแหล่งน้ำ การใช้น้ำ การอนุรักษ์น้ำ และการนำน้ำที่ใช้แล้วกลับมาใช้อีก ทั้งหมดนี้จึงจะทำให้น้ำพอใช้ และคำว่า **"น้ำขาดแคลน"** ก็จะหมดไปและอย่าลืมปรับปรุงกฎหมายน้ำเสียด้วย เพราะปัจจุบันกฎหมายบางฉบับล้าสมัย บางฉบับไม่กล่าวในลักษณะประสานประโยชน์ บางฉบับก็ขาดหลักการสำคัญที่จะต้องพิจารณาโดยรวดเร็ว บางฉบับต้องมีคำอธิบายกฎหมาย ซ้ำยังมีการลงโทษน้อยด้วย การวิจัยในเรื่องกฎหมายควรดำเนินไปพร้อมกัน

ในอนาคตคนไทยอาจจะมีน้ำไม่พอใช้อย่างแน่นอน และปัญหาการขาดน้ำนั้นวิกฤตกว่าปัญหาเศรษฐกิจ เพราะต่อให้ไปกู้ IMF ก็ไม่มีทางได้น้ำมา เพราะขณะที่เขียนอยู่นี้การใช้น้ำเพื่อการอุตสาหกรรมทางการเกษตร (Agro - Industry) บนต้นน้ำ - ลำธารก็พิ่มมากขึ้น ป่าไม้ขนาดใหญ่ก็กำลังถูกลักลอบตัดกันอยู่ ประชากรที่ใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภคก็มีเพิ่มขึ้นทุกปี ปริมาณน้ำที่ไหลลงอ่างใหญ่ทางตอนบนของภาค ก็ลดน้อยลงทุกๆ ๕ ปี และ

เรื่องอื่น ๆ ที่ยังไม่มีการสำรวจก็มีอยู่อีกเป็นอันมาก ฯลฯ

ผู้เขียนขออนุญาตจบด้วยการอัญเชิญพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์

"..... ปัญญาเรื่องกู้เงินต่างประเทศเกิดขึ้น ก็ด้วยเรื่องจะทำอิริเกชั่นอย่างหนึ่ง ทำรถไฟอย่างหนึ่ง อิริเกชั่นเป็นเครื่องบำรุงแผ่นดินให้อุดมดี รถไฟเป็นเครื่องย่นความลำบากในการบรรทุกโดยทางไกลให้เป็นทางใกล้ การ ๒ อย่างนี้ต้องไปด้วยกัน ถ้ายิ่งทำกว้างออกไปถึงหัวเมืองและหลายมณฑลก็ยิ่งเป็นประโยชน์เร็วมากขึ้น การที่เรียกว่าทำนุบำรุงแผ่นดินคือการอันนี้ ซึ่งเราไม่แลเห็นมาก่อน ฤาแลเห็นตามอย่างหูสั้นตาสั้น เห็นเล็กเป็นใหญ่ เห็นใกล้เป็นไกล ทำน้อยหมายว่ามาก แลไปถือเอาการปกครองรักษา คือ การจัดการปกครองหัวเมือง ตั้งศาลมาถือเป็นการทำนุบำรุงแผ่นดิน..."

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวัน ๔ ธันวาคม ๒๕๓๖ เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำของกรมชลประทาน

"..... ปัญหาเรื่องภัยแล้งดูจะเป็นปัญหาที่แก้ไม่ได้ และหมู่นี้ก็พูดกันอย่างขวัญเสียว่า อีกหน่อยต้องปันส่วนน้ำประปา อันนี้สำหรับกรุงเทพฯ ดังนั้นต้องหาทางแก้ไข ซึ่งปัญหานี้ต้องวางแผนมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ถ้าหากว่าได้ปฏิบัติวันนี้ เราก็ไม่ต้องพูดถึงการขาดแคลนน้ำ....."

"..... ได้วางโครงการ และแม้เป็นโครงการที่ไม่ได้แก้ไขในปีนี้หรือปีหน้า แต่ถ้าทำอย่างดีประมาณ ๕ หรือ ๖ ปี ปัญหาการขาดแคลนน้ำในกรุงเทพฯ จะหมดไปโดยสิ้นเชิง อาจนึกว่า ๕-๖ ปีนั้นนาน ความจริงไม่นาน และระหว่างนี้เราก็พยายามแก้ไขเฉพาะหน้าไปเรื่อย ๆ แต่ถ้ามีความหวังว่า ๕-๖ ปี ปัญหานี้จะหมดไป ก็คงจะมีกำลังใจที่จะฟันฝ่าชีวิตต่อไป....."

"..... โครงการนี้จะเป็นโครงการที่ทำได้ และอยู่ในวิสัยที่ทำได้ แม้จะเสียค่าใช้จ่ายมิใช่น้อย แต่ถ้าดำเนินไปเดี๋ยวนี้ ๕-๖ ปีข้างหน้าเราสบาย..... โครงการนี้คือสร้างอ่างเก็บน้ำ ๒ แห่ง แห่งหนึ่งคือที่แม่น้ำป่าสัก อีกแห่งหนึ่งที่แม่น้ำนครนายก สองแห่งรวมกันจะเก็บน้ำเหมาะสมเพียงพอสำหรับการบริโภค การใช้น้ำในเขตกรุงเทพฯ และเขตใกล้เคียงในที่ราบลุ่มของประเทศไทย....."

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๓๗

"..... ปัญหาเกี่ยวข้องกับน้ำแล้ง หรือน้ำขาดแคลนกับน้ำท่วมจะบรรเทาไปมาก เข้าใจว่าบรรเทาไปแปดสิบเปอร์เซ็นต์ ทำให้ประชาชนจำนวนเป็นแสนมีความสุขมากขึ้น โดยอาศัยโครงการป่าสัก....."

บทร้อยกรอง"เขื่อนป่าสัก"

ส.เชื้อหอม.....ร้อยกรอง

จาก *"ร.ห้า"* มาถึงซึ่ง *"ร.เก้า"*
เป็น *"กรมชลประทาน"* งานมากมี
ทั้งสร้างเขื่อนสร้างอ่างทั้งสร้างฝาย
เฉกเช่นเขื่อน *"ภูมิพล"* ชนชื่นใจ
เขื่อน *"ป่าสัก"* ศักดิ์ศรีที่สืบสาย
ด้วยพระคุณบุญญาพระภูบาล
ขอพระคุณบุญญาสองกษัตริย์
น้ำกรมชลล้นค่าตลอดกาล

"กรมคลอง" เรารุดหน้ามาทุกที่
สืบศักดิ์ศรีสรรหาน้ำมาใช้
ล้วนมากมายเหมือนว่าฟ้าส่งให้
คุณประโยชน์ยิ่งใหญ่ในทุกกาล
อุปสรรคมากมายหลายสถาน
จึงสร้างสานสืบต่อต่างพอใจ
แผ่ร่มฉัตรช่วยไทยสุขไพศาล
กราบพระบาทท่านเทิดไว้ทั่วไทยเทอญ

การพัฒนาธุรกิจอุตสาหกรรม ทรัพย์สินทางปัญญา จากภูมิปัญญาชาวบ้าน

ดร. เย็นใจ เลาหวณิช*

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk Wisdom) เป็นสิ่งที่มีค่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญา ที่สามารถพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมก็มีอยู่มากมาย บทความนี้จะกล่าวถึงอุตสาหกรรมหลายประเภทของไทยที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้สร้างความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป ตลอดจนแนวทางพัฒนาภูมิปัญญาให้กลายเป็นทรัพย์สินซึ่งจะให้ผลตอบแทนต่อผู้เป็นเจ้าของอย่างคุ้มค่า

อุตสาหกรรมจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

มีตัวอย่างที่พบเห็นกันโดยทั่วไป ตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันในเรื่องสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาไทย ทั้งที่เกิดจากผลงานวิจัยและพัฒนาของหน่วยงานวิจัยของรัฐ และจากภูมิปัญญาชาวบ้าน นำมาผลิตเป็นอุตสาหกรรม จำหน่ายกันแพร่หลาย เช่น

ประเภทอาหาร มีตัวอย่าง เช่น น้ำปลาทิพรส ซอสศรีราชา ลูกชิ้นปลานายไบ้ ว่านหางจระเข้กระป๋องหลายยี่ห้อ ข้าวหอมมะลิกระป๋อง แหนมฉายรังสี ปลาร้ารสซอคโกแล็ต ของนายเตี้ยตลาดไท แมลงทอดบรรจุกระป๋อง ฯลฯ

ประเภทของใช้ในชีวิตประจำวัน ตัวอย่าง เช่น สบู่หอมนกแก้ว แชมพูสมุนไพรดอกบัวคู่ แชมพูและยาแก้ผมร่วงเบอร์กามอต น้ำอบไทยนางลอย ธูปหอมไร้ขี้เถ้า ฯลฯ

ประเภทสมุนไพร ตัวอย่างเช่น ยาหอมตรา ๕ เจดีย์ ยาแก้อักเสบฟ้าทลายโจรหลายยี่ห้อ ยาหม่องตราเสือ ไพลจีซาลสะกัดจากไพลแก้เคล็ดยอก สะเดาน้ำฆ่าแมลง กระเจี๊ยบผงสกัดใส่แคปซูล ฯลฯ

ประเภทของใช้ทั่วไป ตัวอย่างเช่น อุปกรณ์ติดขาโต๊ะกันมด ฝาครอบลูกบิดประตูกันขโมย ล็อกประตูแม่เหล็กกันขโมย อุปกรณ์เจาะมะพร้าวอ่อน ฯลฯ

ประเภทอาคารและยวดยาน ตัวอย่างเช่น บ้านทรงไทย ศาลาไทย เรือหางยาวและเรือชนิดอื่นๆ รถยนต์นั่งไทยรุ่ง รถตุ๊กๆ ฯลฯ

ประเภทเครื่องจักรอุปกรณ์การเกษตร ตัวอย่างเช่น รถเก็บผลไม้ เรือกวาดเก็บผักตบชวา แทรคเตอร์แบบ ๒ ล้อ ชนิดต่างๆ เครื่องปอกมะพร้าว เครื่องคัดมะนาว เครื่องสีข้าว เครื่องทำแป้งมัน ฯลฯ

มีนักประดิษฐ์ไทยคนหนึ่งมีผลงานที่น่าสนใจ อดีตเคยทำงานอยู่ในบริษัทน้ำมันแห่งหนึ่ง ต่อมาได้ลาออกมาร่วมมือกับคนไทยอีกคนหนึ่งซึ่งจบการศึกษาวิชาเคมีจากประเทศอินเดีย แต่ไม่เคยมีประสบการณ์ในด้านอุตสาหกรรม ทั้งสองคนร่วมมือกันคิดค้นหาวิธีผลิตถ่านกัมมันต์ (Activated Carbon) ซึ่งใช้ในอุตสาหกรรมหลายประเภท เช่น ใช้ฟอกสี ดูดกลิ่น ดูดสารพิษ ฯลฯ โดยใช้ กะลามะพร้าวเป็นวัตถุดิบ เนื่องจากประเทศไทยมีการปลูกมะพร้าวมาก แหล่ง

---

* นายกสมาคมผู้ก่อตั้งสมาคมการประดิษฐ์ไทย

ความรู้คือ ห้องสมุดของกรมวิทยาศาสตร์บริการ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม นักประดิษฐ์ทั้งสองใช้เวลานานหลายปี ทดลองค้นคว้าหาวิธีผลิตด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายในประเทศและราคาถูก จนประสบความสำเร็จ จึงคิดจะลงทุนตั้งโรงงานผลิตขึ้น เพราะส่งตัวอย่างไปทดสอบที่ประเทศเยอรมนีแล้ว มีคุณภาพทัดเทียมต่างประเทศ แต่ต้นทุนต่ำกว่ามาก

เขาได้ไปยื่นเรื่องขอรับการส่งเสริมการลงทุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน แต่เมื่อเขากรอกแบบฟอร์มว่าเทคโนโลยีที่ใช้ในกระบวนการผลิตเป็นสิ่งที่ตนคิดขึ้นมาเอง ก็ไม่ได้รับความเชื่อถือว่าเป็นเทคโนโลยีที่ทัดเทียมกับของต่างประเทศ เมื่อพบกับอุปสรรคแบบไม่คาดฝัน เขาก็ไม่ย่อท้อ เพราะได้ทุ่มเทชีวิตให้กับงานชิ้นนี้มากกว่าจะถอย จึงเสนอเรื่องไปยังผู้ใหญ่ในคณะรัฐบาล ซึ่งขณะนั้น นายกรัฐมนตรี คือ ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในที่สุดเขาก็ประสบความสำเร็จ ได้รับการส่งเสริมการลงทุน และผลิตส่งไปจำหน่ายได้ทั่วโลก มิช้านานก็มีผู้พยายามเข้ามาศึกษากรรมวิธีในโรงงาน แต่เขาพยายามเก็บความลับไว้ได้เป็นอย่างดี เขามีความสำเร็จถึงขั้นสามารถขายความรู้ (Knowhow) ไปยังต่างประเทศเป็นผลสำเร็จ จึงเกิดโรงงานแบบเดียวกันขึ้นในประเทศแถบเอเชีย นับว่าเป็นกรณีอุตสาหกรรมจากภูมิปัญญาชาวบ้านที่น่าภูมิใจมากกรณีหนึ่ง

วิถีทางสู่ความสำเร็จ

นักคิดนักประดิษฐ์ไทยจำนวนมากไม่มีโชคดีดังกรณีข้างต้น หรือตัวอย่างต่างๆ ที่ยกมาอาจกล่าวได้โดยมิต้องหาตัวเลขว่าส่วนมากจะประสบความล้มเหลว ไม่อาจแปรเปลี่ยนความคิดของตนเองออกมาเป็นสินค้าอุตสาหกรรมได้ ที่ทำสำเร็จเป็นเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้น ตัวเลขความสำเร็จหรือความล้มเหลวในเมืองไทยจะเป็นเท่าใดไม่มีใครทราบชัด เพราะไม่เคยมีใครวิจัยในเรื่องนี้ จะทำได้ก็เป็นเพียงการประมาณการ จากข้อมูลของประเทศต่างๆในโลก โดยประมาณจะพบว่า แม้แนวความคิดใหม่ๆที่คิดว่าดีมากถึงระดับนำไปจดทะเบียนสิทธิบัตร (Patent) ได้แล้วก็จริง แต่ที่นำมาผลิตเป็นอุตสาหกรรมจะไม่ถึงครึ่งเปอร์เซนต์เท่านั้น

สถานการณ์เช่นนี้ อาจทำให้นักประดิษฐ์บางคนเกิดความท้อถอย แต่นั่นมิใช่ทางออกที่ถูกต้อง การทำธุรกิจไม่ใช่เรื่องยาก แต่ถ้าจะทำให้ประสบความสำเร็จจึงเป็นเรื่องยาก เพราะต้องใช้ความคิดที่รอบคอบ มีความรอบรู้ มีความเข้าใจในช่องทางธุรกิจอย่างแจ่มชัด ต้องมีทุนทรัพย์พอเพียง ต้องมีทีมงานที่ดี มีความซื่อตรงต่อกัน การจะทำอะไรตัวคนเดียวอย่างโดดเดี่ยวในโลกยุคโลกาภิวัตน์นี้ เกือบจะเป็นไปไม่ได้แล้ว

สิ่งประดิษฐ์ต่างๆจากภูมิปัญญาชาวบ้านข้างต้น อาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทที่สามารถนำไปจดทะเบียนสิทธิบัตร *(ไม่ใช่จดลิขสิทธิ์ เพราะลิขสิทธิ์ไม่ต้องจด)* ได้ที่กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ และประเภทที่ไม่จดสิทธิบัตร ซึ่งอาจเป็นเพราะจดไม่ได้ เนื่องจากไม่มีอะไรใหม่ ไม่รู้วิธียื่นจด หรือไม่จำเป็นต้องจด เช่น สูตรทำขนม ซึ่งส่วนใหญ่ถือเป็นความลับเฉพาะผู้คิดค้นได้ (Knowhow) หรือ เคล็ดลับ นั่นเอง

สิ่งประดิษฐ์ที่สามารถนำไปจดทะเบียนสิทธิบัตรได้หากไม่ยื่นจดก็ไม่ได้รับความคุ้มครอง ผู้อื่นสามารถทำเลียนแบบ แล้วผลิตจำหน่ายแข่งขันกับผู้ค้นคิดได้ ทำให้ผู้ค้นคิดไม่ได้รับผลประโยชน์จากการค้นคิดนั้นเท่าที่ควรจะได้ จึงสมควรที่จะมีการยื่นจดสิทธิบัตร หากไม่ทราบวิธีการ สมาคมการประดิษฐ์ไทย ก็จะจัดให้มีการฝึกอบรมให้แก่สมาชิกทุกๆปี เพื่อช่วยเพิ่มความรู้ให้แก่สมาชิกในเรื่องที่สำคัญนี้

การจดสิทธิบัตร แม้จะทำเรียบร้อยมิได้หมายความว่า สิ่งประดิษฐ์นั้นจะสามารถนำไปผลิตเป็นสินค้าได้ ยังมีขั้นตอนอีกหลายขั้นที่ต้องผ่าน เริ่มตั้งแต่การที่นักประดิษฐ์ต้องตัดสินใจว่าจะผลิตจำหน่ายเองหรือจะขายสิทธิบัตรให้ผู้อื่นนำไปผลิต การผลิตเองก็มิได้หมายความว่าจะผลิตได้ดี เพราะนักประดิษฐ์ไม่ใช่นักอุตสาหกรรม ไม่มีประสบการณ์ในการบริหารงาน

อุตสาหกรรมมาก่อน และที่สำคัญคือ ทุน หากมีไม่พอก็ไม่สามารถผลิตเป็นอุตสาหกรรมได้ ยกเว้นนักประดิษฐ์ที่เป็นนักอุตสาหกรรมอยู่เดิมแล้ว ก็มีปัญหาไม่มาก แต่สิ่งที่จะต้องเผชิญและสำคัญมากๆ คือ การตลาด เพราะถ้าไม่มีคนซื้อ หรือซื้อน้อยเกินไป ก็ไม่สามารถผลิตเป็นอุตสาหกรรมใหญ่ได้ อาจได้เพียงระดับอุตสาหกรรมในครัวเรือนเท่านั้น การตลาดเป็นเรื่องยาก ต้องมีความรู้มีประสบการณ์ จึงจะมีโอกาสสำเร็จมากขึ้น แต่ก็ไม่แน่เสมอไป เพราะมีความเสี่ยงอยู่มาก ซึ่งเป็นธรรมดาของธุรกิจทุกชนิด การเลือกช่องทางการตลาดเป็นเรื่องสำคัญไม่แพ้การเลือกวิธีผลิตแม้แต่น้อย

> **“สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องให้ความสำคัญก่อนการตลาด คือ การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าที่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า จะช่วยป้องกันสิทธิของตนเองในด้านการตลาด”**

อย่างไรก็ดี เพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่เป็นนักประดิษฐ์ สมาคมการประดิษฐ์ไทย ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการตลาด แม้สมาคมจะไม่มีบทบาทในเรื่องการตลาดโดยตรง โดยจะทำหน้าที่ในด้านการส่งเสริม สมาคมได้สนับสนุนสมาชิกของสมาคมกลุ่มแกนนำ คือ สมาชิกตลอดชีพกลุ่มหนึ่ง ให้จัดตั้ง *“บริษัทไทยส่งเสริมการประดิษฐ์ จำกัด”* ขึ้นเพื่อนำเอาสิ่งประดิษฐ์ของสมาชิกที่มีความประสงค์จะขอบริการเรื่องการตลาด มาดำเนินการในการหาช่องทางผลิตและจำหน่ายในลักษณะอุตสาหกรรม ขณะนี้ บริษัทฯ ได้จดทะเบียนจัดตั้งเสร็จเรียบร้อยแล้ว กำลังอยู่ในระยะแรกของการดำเนินการ คือ การประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกทราบวัตถุประสงค์ของบริษัทฯ และบริการต่างๆ ที่สมาชิก หรือบุคคลทั่วไปจะได้รับ

เงื่อนไขสำคัญที่นักประดิษฐ์ควรทราบก่อนที่จะนำสิ่งประดิษฐ์ไปสู่การผลิตทางอุสาหกรรมคือ

๑. การทำต้นแบบที่สมบูรณ์

๒. การทดสอบสมรรถนะของต้นแบบให้เรียบร้อยจนมั่นใจว่าไม่มีปัญหา

๓. ต้องจดทะเบียนสิทธิบัตรให้เรียบร้อยก่อนเผยแพร่มิฉะนั้น จะไม่ได้รับความคุ้มครอง และจะไม่มีใครยอมซื้อสิ่งประดิษฐ์ที่มิได้จดทะเบียนสิทธิบัตรไปผลิต

ในกรณีที่ผ่านด่านต่างๆ ในเรื่องการผลิตแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องให้ความสำคัญก่อนการตลาด คือ การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้าที่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา การจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า จะช่วยป้องกันสิทธิของตนเองในด้านการตลาด

โดยสรุป การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาชาวบ้านมาเป็นสินค้าอุตสาหกรรมให้เป็นผลสำเร็จได้นั้นมิใช่เรื่องง่าย ต้องดำเนินการเป็นขั้นตอนด้วยความรู้ประสบการณ์ ความอดทน ความละเอียดรอบคอบ การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันและกันเป็นสิ่งจำเป็น เพราะจะช่วยเพิ่มโอกาสแห่งความสำเร็จ และจะช่วยลดอัตราเสี่ยงและการสูญเสียลงได้

จากแตรวงโรงหนังไปสู่วงแซ็ค

ใหญ่ นภายน

"คุณครูเวส สุนทรจามร"

ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี บิดาชื่อ *จ่าสิบเอกชื่น สุนทรจามร* และ มารดาชื่อ *นางทองคำ สุนทรจามร* เมื่ออายุได้ ๖ ขวบบิดาได้พาท่านมาอยู่ที่จังหวัดราช-บุรี เพราะว่าบิดารับราชการอยู่ที่นั่นมาอยู่กับนางสุ่น สุนทรจามร มารดาเลี้ยง ได้รับการเลี้ยงดูจากมารดาเลี้ยงอย่างอบอุ่น ตั้งแต่บัดนั้นท่านยังระลึกถึงพระคุณอยู่เสมอ ในระหว่างที่อยู่จังหวัดราชบุรีได้เล่าเรียนหนังสือกับพระ และเป็นลูกศิษย์วัดสัตนารถจนอ่านออกเขียนได้ พออายุได้ ๑๐ ขวบ บิดาได้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ และได้เข้าเรียนหนังสือที่วัดอนงคาราม จังหวัดธนบุรี จนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๑

"ความฝันที่จะเป็นนักดนตรี"

วันหนึ่ง...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เสด็จฯ ไปทอดพระกฐินที่วัดอนงคาราม ขณะนั้นท่านเป็นนักเรียนนุ่งกางเกงแค่เข่าสวมถุงเท้าขาว เสื้อนอกขาวกระดุม ๕ เม็ด ใส่หมวกฟาง ต้องไปยืนตั้งแถวรับเสด็จ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จพระราชดำเนินถึงวัด ทหารกองเกียรติยศ ได้บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมีเพลงสรรเสริญพระบารมีนี้ ทำให้ท่านเคลิบเคลิ้มและนึกว่า เมื่อไหร่ได้เป็นทหารก็จะเป่าแตรอย่างนี้บ้าง

“
ในเมื่อมีข้าวที่บ้านกินแล้ว
เราก็ไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อ
ของอื่นกิน เอาเงินนี้เก็บไว้ในเวลาเราเจ็บป่วยก็จะ
ได้รับประโยชน์กว่า
”

“ความฝันที่เป็นจริง”

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ท่านได้เข้ามาเป็นทหารจริงๆ ในขณะที่อายุเพียง ๑๓ ขวบเท่านั้น ที่กรมทหารราบที่ ๓ ซึ่งตั้งอยู่ที่ในกระทรวงกลาโหม ได้รับพระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๔ บาท กับเบี้ยเลี้ยงอีกวันละ ๑๕ สตางค์ เมื่อเข้ามารับราชการใหม่ๆ ก็มี *“สิบตรีอั้น ดีวิมล”* ก็มาพาให้ท่านไปอยู่ด้วย และฝึกหัดให้ท่านเป่า *“แตรคอร์เน็ต”* ทันที ซึ่งสิบตรีอั้น ดีวิมล ครูคนแรกของท่านนั้น ก็เป็นผู้เป่าแตรคอร์เน็ตเหมือนกัน ซ้ำยังเป็นนักดนตรีมือหนึ่งประจำวงออเครสตร้าของประเทศสยาม ซึ่งมี *“ร้อยเอกโปรเฟสเซอร์นาซารี”* เป็นผู้ควบคุมวง และได้กล่าวยกย่อง สิบตรีอั้น ดีวิมล ลูกศิษย์ของท่านไว้

เมื่อท่านมาฝึกหัดกับครูของท่านคือ *“สิบตรีอั้น ดีวิมล”* ต้องตื่นตั้งแต่ ๕.๐๐ น. ถ้าปลุกไม่ตื่น *“หวาย”* ก็จะมาลงหลังโดยที่เราไม่รู้ตัวเลย ตื่นแล้วไม่สีฟันล้างหน้า ก็ต้องจับแตรขึ้นมาเป่าแล้ว ครูก็จะนอนฟังเสียงแตรอยู่ ถ้ามัวคุยกับเพื่อนจนลืมเป่า หมอนไม้ก็จะลอยมากระทบหัวทันที โดยไม่ต้องพูดพล่ามทำเพลง เราต้องเป่าไม่ให้ขาดเสียงจนถึงเวลา ๖.๐๐ น. จึงหยุดแล้วไปล้างหน้า ครั้นถึงเวลา ๗.๐๐ น. จึงเข้าแถวไปรับประทานอาหาร พอถึงเวลา ๙.๐๐ น. จึงเข้าฝึกหัดอีก

ครั้งแรกที่ท่านเริ่มสอนวิธีเป่า “แตรคอร์เน็ต” ให้ ด้วยการให้เม้มริมฝีปากบนและล่างให้เกือบแน่นสนิทกับ “กำพวด mouthpiece” เรื่องนี้จะสำคัญมาก เพราะว่าริมฝีปากจะทำหน้าที่เป็นตัวสั่นสะเทือนกำพวด และจะต้องเป่าให้ดังก่อน ทำอยู่อย่างนี้หลายวัน จนครูของท่านเห็นว่า แตรมีเสียงดังเสมอดีแล้ว ท่านจึงเขียนโน้ตมาให้พร้อมทั้งวิธีกดนิ้วและเปิดนิ้วมาให้ฝึกหัด ท่านก้มลงกราบครูของท่านและฝากตัวเป็นศิษย์ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา

จากนั้นท่านก็ต้องท่องไปและท่องไป ถ้าลืมก็ไม่รู้จะไปถามใคร เพราะว่าครูนั้นเขาประจำตัวคนต่อคน จะไปถามใครๆ เขาก็ไม่บอก เพราะเขาถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของเขา ครั้นถึงเวลา ๑๐.๐๐ น. หรือ ๑๑.๐๐ น. ครูของท่านจะมาทวนที่สอนไว้ให้อีกครั้ง ตอนนี้แหละสำคัญมากถ้าเราเป่าถูกตามที่ครูท่านสอนไว้ก็รอดตัวไป ถ้าเราเป่าไม่ถูกทั้งตัวโน้ตและจังหวะ ท่านที่รัก...ท่านอย่านึกว่าครูท่านจะบอกให้นะ ท่านจะไม่พูดอะไรว่าอะไรเลย ท่านเอาหวายยาวประมาณ ๑ ศอก ฟาดลงไปที่หัวหรือที่ใดๆ ที่บริเวณหัวของเรา แล้วให้เป่าอีก ถ้าเป่าไม่ถูกก็จะถูกตีอีก จนเราเป่าถูกแล้วท่านก็จะตีอย่างแรง และบอกว่านี่แหละถูกแล้วจำไว้

“ครูนำออกหากิน”

เมื่อท่านฝึกหัดดนตรีอยู่ได้ประมาณ ๒ ปีเศษ ก็เป่าเพลงได้ไม่กี่เพลง เช่น เพลงสรรเสริญ - มหาฤกษ์ - มหาชัย - มาร์ชบริพัตร - เขมรเป่าใบไม้ - ปทุมมาลย์ ครูท่านก็หางานให้ทำ คือ แห่รถโฆษณาหนังและแจกใบปลิว รถโฆษณานั้นเขาใช้รถโกดังเทียมม้า ๒ ตัว *(สมัยนั้นไม่มีรถยนต์ มีแต่รถม้า รถราง รถลาก โดยมากเป็น*

คนจีนลาก) แห่ไปตามถนนต่างๆ สมัยนั้นกรุงเทพฯ แคบมาก มีถนนก็ไม่มากเช่น ถนนเจริญกรุง ถนนเยาวราช ถนนบำรุงเมือง ถนนราชดำเนิน รถโฆษณาก็พาเราไปตามถนนเหล่านี้ วนไปวนมาทั้งวันและก็ใช้เพลงไม่มากนักอย่างถนนเจริญกรุงเราก็เป่าเพลงเขมรเป่าใบไม้ ถนนราชดำเนินเราก็เป่าเพลงปทุมมาลย์ เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาเช่นนี้ตลอดทั้งวัน เพราะว่าท่านเป่าเพลงได้เพียงเท่านี้ก็หากินได้แล้ว ท่านรู้สึกว่าภูมิใจเป็นที่สุด มิเสียงแรงที่ถูกครูท่านตีเสียอาน ก็บังเกิดผลทันตาเห็น เป็นเงินเป็นทองมาให้เราใช้ ทั้งๆ ที่สมัยนั้น...แหใบปลิวเขาคิดให้วันละ ๑ บาท ถ้าครึ่งวันก็จะได้ ๕๐ สตางค์ เท่านี้ก็ใช้ไปได้หลายวัน

"ครูให้ออกฝึกหัดนอกสถานที่"

ครูเห็นว่าท่านนั้นมีความชำนาญในด้านเป่าเพลงแล้วครูจึงนำท่านไปฝึกหัดเป่า *"แตรที่หน้าโรงหนัง"* โรงหนังโรงแรกที่ท่านไปเป่าแตรคือ *"โรงหนังชะวา"* ตั้งอยู่ที่โรงหวาย สมัยก่อน หรือ สามยอดสมัยนี้ ซึ่งมีนายสายเป็นหัวหน้าวง ในขณะนั้นท่านได้อาศัยอยู่บ้านครูของท่าน แบบกินฟรีอยู่ฟรีไม่ต้องเสียสตางค์เลย นี่แหละครูสมัยก่อน

กิจวัตรประจำวันที่ครูและศิษย์จะต้องปฏิบัติคือ พอถึงเวลา ๖ โมงเย็น ทั้งครูและศิษย์ก็จะพากันออกจากบ้านไปขึ้นรถรางไปโรงหนัง บางทีก็จะเดินไปแล้วแต่จะสะดวกแบบไหน ค่ารถรางก็เพียง ๑ สตางค์เท่านั้น ค่าของเงิน ๑ สตางค์นั้นมีค่าเหลือหลาย พอถึงเวลา ๑ ทุ่มตรง เราก็จะเป่าแตรโหมโรงหน้าโรงหนังเป็นเวลา ๑ ชั่วโมง ในช่วงเวลา ๑ ชั่วโมงนี้ เราจะเป่าสัก ๖ เพลงเป็นอย่างมาก พอถึงเวลา ๒ ทุ่มตรงแตรวงก็จะเข้าไปในโรงหนัง *(สมัยนั้นเป็นหนังเงียบไม่มีเสียง มีแต่อักษรไทยบรรยาย เวลาหนังต่อยกันเราก็ต้องเป่าเพลงเชิด แต่เวลาพระเอกต่อยสู้ผู้ร้ายไม่ได้หรือว่าพระเอกแพ้ เราก็ต้องเป่าเพลงโศก เวลาหนังต่อยกันคนดูก็จะตบมือ กระทืบเท้า เป่าปาก เสียงเปี๊ยวป๊าวลั่นโรงไปหมด นี่แหละความสนุกสนานของคนสมัยก่อนเมื่อดูหนัง และเวลานั้นท่านมีอายุเพียงแค่ ๑๕ ปีเท่านั้น)*

เมื่อเรายกวงแตรเข้าไปในโรงแล้ว หนังก็จะฉายเพลงที่จะบรรเลงกับหนังนั้น ๗ - ๘ ม้วนแรก เราก็จะบรรเลงเพลงมาร์ชหรือเพลงฝรั่งในจังหวะต่าง ๆ แล้วต่อจากนั้นเราก็จะบรรเลงเพลงไทย โดยมากจะเป็นเพลงเถา เพลงไทยที่ใช้บรรเลงตามโรงหนังมีไม่มากนัก อย่างมากก็เพียง ๒๐ - ๓๐ เพลงเท่านั้น และก็ใช้บรรเลงเป็นปีๆ จนเราจำได้จนขึ้นใจ และหนังสมัยนั้นก็จะฉายกันคืนละ ๑๕ - ๑๖ ม้วนเท่านั้น

เมื่อท่านได้เข้าฝึกหัดเป่าแตรที่โรงหนังนี้ได้ประมาณสัก ๑ ปี ก็มีความชำนาญในเพลงไทยขึ้นมาก บางเพลงก็จำได้จนขึ้นใจ ตอนนั้นจำได้ว่าเป่าแทนครูได้แล้ว ครูเลยปล่อยให้เป็นหน้าที่ของท่านแต่เพียงผู้เดียว แล้วครูของท่านก็นอน โดยให้ท่านนั่งเป่าแตรตรงปลายเท้าของครู บางครั้งเป่าผิดคิดว่าครูนั้นหลับ แต่ที่ไหนได้เท้าของครูก็เหยียดเข้าตรงสีข้างพอดี บางทีก็ดีดผึงโดนสีข้างอย่างเต็มรัก เท่านี้ทำให้ท่านระวังตัวเป็นอย่างมากที่จะพยามเป่าไม่ให้ผิด

เมื่อท่านอายุได้ ๑๖ แล้วการรับประทานอาหารก็จะจุขึ้น เพราะว่าต้องใช้แรงงงานมาก เมื่อหนังเลิกแล้วหิวจนแสบท้อง การไปเป่าแตรที่โรงหนังนี้ท่านไม่ยอมรับค่าแรงเลย เวลาจ่ายเงินหัวหน้าวงเขาจะจ่ายให้ครูของท่าน ในราคาคืนละ ๑๑๒ สตางค์ *(บาทเฟื้อง)* บางคืนหิวมากจนแทบทนไม่ไหว ต้องขอสตางค์จากครูของท่าน ๓ สตางค์ เพื่อไปซื้อข้าวต้มกิน แต่ครูของท่านบอกกับท่านว่า *"เฮ้ย..กลับไปกินข้าวที่บ้าน"* แถมยังสั่งสอนอีกมากเช่น

"เราจนก็ต้องประหยัด เงินที่หาได้ด้วยความลำบาก ไม่จำเป็นจะใช้ก็อย่าใช้โดยไม่จำเป็น เอ็งคิดดู...ถ้าเอ็งจะกินข้าวต้มทุกวันๆ ละ ๓ สตางค์ ปีหนึ่งเป็นเงินเท่าไร และก็ ๑๐ ปีเป็นเงินเท่าไร ในเมื่อมีข้าวที่บ้านกินแล้ว เราก็ไม่จำเป็นที่จะต้องซื้อของอื่นกิน เอาเงินนี้เก็บไว้ในเวลาเราเจ็บป่วยก้จะได้รับประโยชน์กว่า"

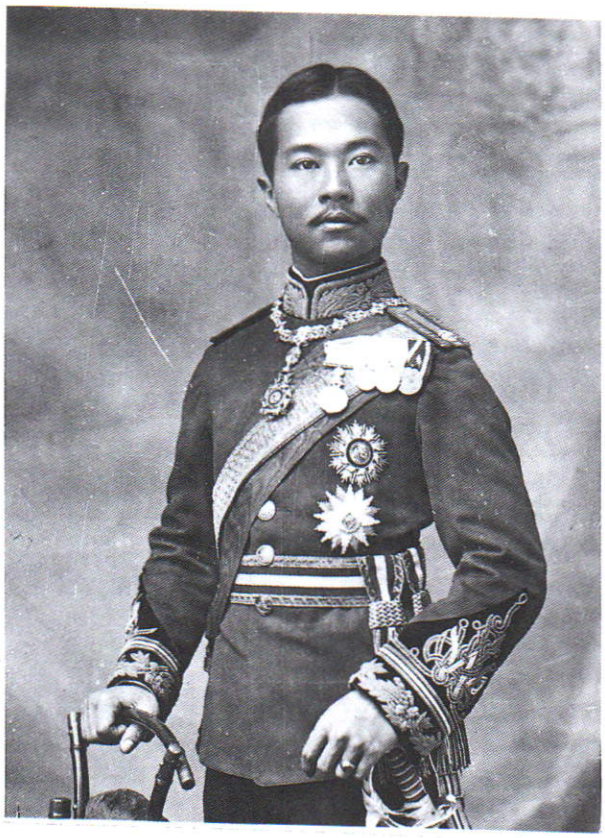

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต

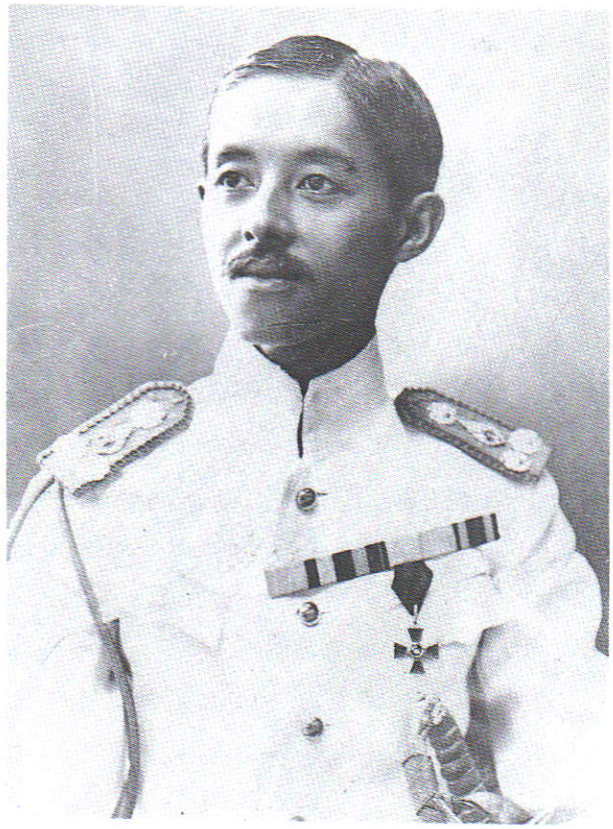

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

"ใช้ชีวิตตะลุยเดี่ยว"

เมื่อฝึกหัดกับครูของท่านที่ *"โรงหนังชะวา"* นี้ ได้ประมาณปีเศษ ทางบริษัทเขาได้สร้างโรงหนังใหม่ขึ้นอีกโรงหนึ่ง ชื่อว่า *"โรงหนังปีนัง"* ซึ่งตั้งอยู่ในตลาดทุเรียนบางลำพู นายสายหัวหน้าแตรวงคนเดิม ได้ให้ท่านไปเป่าแตรประจำที่โรงหนังแห่งนี้ สำหรับค่าแรงที่ท่านได้รับคือ คืนละ ๑ บาท เมื่อได้ทำงานและได้เงินคืนละ ๑ บาทเป็นส่วนตัว ก็รู้สึกว่าเหมือนได้วิมานอยู่ในกำมือ แต่นี้ต่อไป นึกอยากได้อะไรก็คงจะได้สมปรารถนา คงไม่ *"กระจอก"* เหมือนอย่างที่แล้วๆมา นี่เป็นเพราะใคร...ที่พยายามสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูท่านมา ครู...ครูของท่านคนเดียวเท่านั้น คือ สิบตรี อั้น ดีวิมล ที่ท่านเรียกครูของท่านว่า *"พี่อั้น"* และพี่อั้นคนเดียวเท่านั้น ที่พยายามปั้นให้ท่านมาเป็นคนอย่างเต็มภาคภูมิ

ขอกล่าวถึงข้อบังคับของ *"แตรวง"* ที่บรรเลงอยู่ตามโรงหนังต่าง ๆ ที่อยู่ในกรุงเทพฯ เวลานั้น มีอยู่ว่า ถ้าผู้ใดมาไม่ทันโหมโรงหน้าโรงหนัง จะต้องถูกตัดค่าแรงงาน *"เพลงละ ๒๕ สตางค์"* ถ้าขาดทั้งคืนจะถูกตัด ๓ บาท นี่เป็นกฎของโรงหนังทุกโรง อย่างนี้เขาทำถูกไหม ท่านเห็นว่าเขาทำถูกแล้ว เพราะว่าเราเป็นลูกจ้างเขา เอาเงินเขา เราก็ต้องมาทำงานให้เขาตรงต่อเวลา อย่าละทิ้งหน้าที่ทำให้เขาต้องเสียหาย จริงมั้ย..

ท่านที่เคารพ..ต่อไปนี้ผมขออนุญาติ นำประวัติของ *"สิบตรีอั้น ดีวิมล" หรือ "พี่อั้น"* ครูคนแรกของคุณครูเวส สุนทรจามร ที่มีความสามารถเป่าแตร *"คอร์เน็ต"* เป็นที่หนึ่งในประเทศสยามในเวลานั้น ซึ่งประจำอยู่ที่ *"วงดนตรีออร์เคสตราของทหารม้ารวม โดยมีทหารม้าและทหารราบ ๑๑ มารวมกัน"*

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ ซึ่งขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ยังคงรั้ง

ราชการเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ส่วนทางฝ่ายทหารบกนั้นซึ่งมี สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ยังคงดำรงตำแหน่งสำคัญในกองทัพบก สมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นี้แหละ ทรงเห็นว่ากิจการแตรวงของทหารบกยังอ่อน สาเหตุเพราะยังใช้ครูไทยควบคุมอยู่ สมัยนั้นการดนตรีในยุโรปที่ขึ้นชื่อเป็นหนึ่ง ก็มีแต่เยอรมันและอิตาลี เมื่อทหารเรือมีแนวการฝึกอบรมเป็นแนวเยอรมัน

ดังนั้น ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จึงทรงจัดการให้หาครูดนตรีฝีมือดีเข้ามาสอน โดยหวังว่าจะได้เพิ่มงานในด้านการบรรเลง *"เครื่องสายฝรั่ง"* ให้เกิดขึ้นเป็นเรื่องใหม่ เพราะว่าตลอดสมัยในรัชกาลที่ ๕ ยังไม่เคยมีวงดนตรีเครื่องสายฝรั่งเลย เพราะตั้งหน้าแต่ในเรื่องของดนตรีทหารเป็นหลัก ครูใหม่ที่เข้ามาคราวนี้ ท่านเป็น *"โปรเฟสเซอร์ทางดนตรียุโรป"* ท่านเก่งรอบตัวไม่ว่าจะเป็นเครื่องดีด สี ตี เป่า แม้กระทั่งการขับร้องท่านก็สามารถควบคุมฝึกซ้อมได้ ท่านผู้คือ *"โปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี"* ครูท่านนี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการสอนและการบรรเลงดนตรีสากลต่อมาอย่างมากมาย

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เมื่อได้สั่ง *"โปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี"* เข้ามาแล้วก็โปรดให้เป็นไปครูแตรกองทัพบกและให้จัดการตั้ง *"วงดนตรีสายฝรั่งม้ารวม"* โดยมีทหารม้ากับทหารราบ ๑๑ มารวมกัน และจัดสถานที่ฝึกหัดขึ้นที่ตึกกระทรวงกลาโหม ชั้นที่สามทางด้านสะพานข้างโรงสี

เนื่องจาก *"โปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี"* เป็นครูใหม่ และเพิ่งจะเข้ามาอยู่เมืองสยาม จึงพูดไทยไม่ได้ ต้องมีล่าม ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นล่ามนั้นก็คือ *"สิบตรี กุน เสนะวีณิน"* คนเป่าปี่คลาริเน็ต (Clarinet) เป็นคนไทยเชื้อสายญวนสามารถพูดภาษาได้ทั้ง ไทย ญวน ฝรั่งเศส *(ภายหลังต่อมาท่านผู้นี้ก็คือ "ร้อยเอกหลวงดนตรีบรรเลง" กุน เสนะวีณิน)* ต่อมาท่านผู้นี้ก็เป็นศิษย์เอกของโปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี

ณ ตึกกระทรวงกลาโหมสมัยนั้น มีเปียโนตัวใหญ่ใช้ฝึกซ้อมด้วย เปียโนตัวนี้ครูนาซารีท่านหวงมาก ห้ามมิให้คนเล่นนอกจากจะได้รับอนุญาตจากท่านเสียก่อน ครูนาซารีเป็นคนที่เคร่งครัดจัดว่าดุ และถ้าหากว่าบรรเลงผิด นักเรียนจะถูกทำโทษอย่างหนัก นอกจากครูนาซารีจะควบคุมวงดนตรีเครื่องสายม้ารวมแล้วท่านยังได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ควบคุมฝึกซ้อมวงเครื่องสายฝรั่งแก่นักดนตรีกรมมหรสพ เพื่อจะได้ตั้ง *"วงดนตรีเครื่องสายฝรั่งหลวง"* ขึ้นอีกวงหนึ่ง ของวงดุริยางค์ *"ม้ารวม"* ของกองทัพบก ซึ่งเป็นหน่วยแรกที่ได้เรียน *"เครื่องสายฝรั่ง"* จากท่านโปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี ชาวอิตาเลียน ด้วยพระกรุณาของ ทูลกระหม่อมสมเด็จเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

ลูกศิษย์ของท่านอาจารย์ โปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี นั้นมีมากมายทุกประเภทของเครื่องดนตรี ศิษย์คนหนึ่งของครูนาซารีที่ท่านรักมาก และถ่ายทอดวิชาทางด้านเป่าแตร *"คอร์เน็ต"* ด้วยเทคนิคต่าง ๆ จนศิษย์เอกคนนี้สามารถเป็นมือหนึ่งประจำดนตรีออเครสต้า ศิษย์เอกคนนี้ก็คือ *"สิบตรี อั้น ดีวิมล" (ท่านผู้นี้ต่อมาก็คือ "พันตรี อั้น ดีวิมล" ผู้บังคับกองดุริยางค์มณฑลทหารบกที่ ๑ ทุ่งพญาไท)* ผมเอง *(ผู้เขียน)* ก็เคยรับราชการอยู่ที่กองแห่งนี้สมัยที่ ท่านพันตรีอั้น ดีวิมล เป็นผู้บังคับบัญชา

ท่านอาจารย์ โปรเพสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี ได้เข้ามาเป็นครูในประเทศสยาม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ในราวปี พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๔๕๖ รับราชการอยู่จนถึงเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๖๐ ไทยจึงประกาศเข้าเป็นพันธมิตรกับอังกฤษ และประกาศสงครามกับเยอรมันกับอิตาลี ท่านครูนาซารีซึ่งเป็นคนอิตาเลียนอยู่ในเมืองสยามไม่ได้ จึงต้องหาทางกลับบ้านเกิดเมืองนอน เมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๒ สงครามเลิกและทหารไทยเดินทางกลับประเทศ ในเดือนกันยายนปีเดียวกันนี้ ท่านครูนาซารีก็ย้อนกลับมารับราชการในกองทัพอีกครั้งหนึ่ง การกลับมาคราวนี้ครูนาซารีได้แสดงฝีมือครั้งสำคัญมาก โดยจัดให้บรรดาศิษย์ทั้งที่เป็นทหารและพลเรือนซ้อมดนตรีเป็นการใหญ่ เพื่อจะจัดแสดงมหาอุปรากรเรื่อง *"คาเว*

ลาเรียรัสติกาน่า" อันเป็นบทประพันธ์ของคีตกวีอิตาเลียนชื่อ *"ปีเอโตร มัสคันยี"* แสดงที่โรงละครหลวงสวนมิสกวัน โดยใช้นักร้องชาวต่างประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นตัวแสดง จนเป็นที่เลื่องลือในสมัยนั้น

น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่ท่านอาจารย์ โปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี ประสบอุบัติเหตุจมน้ำ แต่ช่วยไว้ทันนำตัวไปรักษาที่โรงพยาบาลเซนต์หลุยซ์ และถึงแก่กรรมด้วยปอดบวมแทรกซ้อน เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๔ *(ความสำคัญและความสามารถของท่านครูโปรเฟสเซอร์ อัลเบอร์โต้ นาซารี นั้นมีมากมาย เช่น เป็นผู้ก่อกำเนิดการแสดงมหาอุปรากรขึ้นเป็นครั้งแรกในกรุงสยาม พร้อมทั้งฝึกซ้อมเพลงฝรั่งให้ศิษย์คนไทย ทั้งเพลงยาวและเพลงสั้นไว้เป็นจำนวนไม่น้อยกว่า ๒๕ เพลง จึงทำให้วงดุริยางค์กองทัพบกสามารถบรรเลงอวดแขกชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี)*

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ กรมทหารราบที่ ๓ ที่ท่านสังกัดอยู่ ได้ย้ายจากกระทรวงกลาโหมไปอยู่ที่ท่าช้างวังหน้า *(ในพระราชวังบวร หรือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติปัจจุบันนี้)* จนถึง พ.ศ.๒๔๗๐ ทางราชการได้มีการดุลย์ข้าราชการทั่วประเทศ และทหารแตรวงทั่วประเทศถูกยุบทั้งหมด คงเหลือไว้แต่ แตรวงทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ - แตรวงทหารรักษาวัง - แตรวงทหารเรือและวงดนตรีเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ *(ปัจจุบันคือ วงดุริยางค์กรมศิลปากร)*

เมื่อท่านถูกดุลย์ออกจากราชการนั้น ท่านได้รับยศเป็น *"นายสิบตรี"* ได้ทำลายสุภาษิตที่พวกเด็กๆ ชอบร้องกันว่า *"ตั้ง ติ๊ด ตั้ง เป็นทหารแตรอยู่จนแก่ก็ไม่ได้บั้ง"*

เมื่อท่านออกจากราชการแล้วก็กลับมาอยู่บ้าน วันหนึ่งท่านผู้บังคับกองแตวงทหารมหาดเล็ก คือ ร้อยเอกสุทธิ ศรีชยา *(ท่านผู้นี้เป็นศิษย์เอกของสมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงประทาน แตรคอรเน็ตเงิน ที่สั่งจากประเทศอังกฤษให้ในฐานะที่เป่าแตรคอร์เน็ตได้ยอดเยี่ยม)* มาตามท่านให้ไปสมัครเป็นทหารแตรวงทหารมหาดเล็กอีก เป็นอันว่าท่านได้เข้ารับราชการทหารแตรเป็นครั้งที่สอง

ระหว่างที่ท่านรับราชการอยู่ที่ กองแตรวงทหารมหาดเล็ก เวลากลางคืนว่างราชการท่านก็ไปทำงานที่โรงหนัง ซึ่งมีจ่าเล็ก น้อยทิพย์ เป็นหัวหน้าวง *(ท่านผู้นี้เป็นบิดาของ สิบโทจำรูญ น้อยทิพย์ หรือที่เรารู้จักกันในนาม "จำรูญ หนวดจิ๋ม" และเป็นอดีตผู้บังคับกองแตรวงทหารรราบที่ ๓ ซึ่งเป็นครูและนาย และก็ถูกดุลย์มาด้วยกัน)* อยู่ที่โรงหนังสิงคโปร์ *(ศาลาเฉลิมบุรี)* ท่านทำงานกับจ่าเล็ก จนได้เป็นหัวหน้าวง เพราะว่าจ่าเล็กไปประมูลงานที่โรงหนังบ้านหม้อได้

เมื่อท่านได้เป็นหัวหน้าวงแตรวงประจำโรงหนังสิงคโปร์แล้ว ท่านได้รับค่าแรงเพิ่มขึ้นเป็นคืนละ ๑๗๕ สตางค์ และท่านไม่เคยตัดเงินใครเลย ถ้าใครขาดหรือมาทำงานไม่ทันท่านก็ดุ ด่า ว่าเอาบ้าง เพราะว่าลูกวงของท่านนั้นเป็นเพื่อนกัน

ท่านรับราชการอยู่ที่ กองแตรวงกรมทหารมหาดเล็กได้ ๒ ปี ท่านก็ขอลาออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว มาเป็นหัวหน้าแตรวงโรงหนังบ้านหม้อ และได้เข้าไปเล่นดนตรีกับโรงเรียนอัสสัมชัญ ได้รับเงินเดือนๆ ละ ๒๐ บาท

ในปี พ.ศ.๒๔๗๓ นายร้อยตรีโพธิ ศานติกุล ผู้บังคับกองแตรวงทหารรักษาวัง *(ท่านผู้นี้ต่อมาคือ นาวาอากาศตรีโพธิ ศานติกุล ผู้บังคับกองดุริยางค์ทหารอากาศ ใน พ.ศ.๒๔๘๓ - ๒๔๙๕)* มาชักชวนให้ไปสมัครเป็นทหารรักษาวัง เป็นอันว่าท่านได้กลับเข้ารับราชการทหารอีกเป็นครั้งที่ ๓ รับราชการอยู่ ๑ ปี ก็ได้รับยศเป็น *"นายสิบโท"* ต่อมาในปี ๒๔๗๕ ได้มีการยุบแตรวงทหารรักษาวัง เป็นอันว่าท่านถูกดุลย์อีกเป็นครั้งที่ ๒

เมื่อท่านถูกออกจากกองแตรวงทหารรักษาวัง ต่อมานายโฉลก เนตร์สุต *(ท่านผู้นี้เดิมชื่อ "ครูฉะอ้อน*

เนตร์สุต" ครูคนแรกที่สอนไวโอลินให้กับคุณครูเอื้อ สุนทรสนาน สมัยที่เป็นนักเรียนอยู่วงเครื่องสายฝรั่งหลวง) มาชวนให้ท่านไปสมัครเข้าในวงดนตรีเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพหลวง ท่านเข้ารับราชการที่กรมนี้เป็นครั้งที่ ๔ ท่านมาอยู่ที่กรมนี้ได้รับพระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๒๒ บาท ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช ไปเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย

ในระหว่างที่รับราชการอยู่ที่ วงดนตรีเครื่องสายฝรั่งหลวง เวลากลางคืนท่านก็ได้งานทำใหม่ที่ บาร์ห้อยเทียนเหลา ซึ่งมีนายเรนาร์โด ซีแกร่าเป็นหัวหน้าวง ซึ่งเป็นนักดนตรีที่มีฝีมือมาก *(ท่านผู้นี้คือบิดาของ ท่านอาจารย์แมนรัตน์ ศรีกรานนท์)* ท่านได้เริ่มเล่น *"เพลงแจ๊ส"* เป็นครั้งแรก ในสมัยนั้นมีบาร์ใหญ่ ๆ อยู่ ๒ บาร์คือ ห้อยเทียนเหลา กับ สยามโฮเต็ล เท่านั้น และในเวลาเดียวกันนั้นท่านก็ได้ตั้งคณะละครวิทยุขึ้นชื่อ คณะสุนทรจามร ซึ่งมี ครูแก้วฟ้า อัจฉริยะกุล กับ คุณจิตเสน ไชยคำ ร่วมกันด้วย คุณจิตเสน ไชยคำ เป็นผู้ประพันธ์เรื่องคุณครูแก้ว เป็นผู้ประพันธ์คำร้อง ส่วนตัวท่านนั้นเป็นผู้ประพันธ์ทำนอง

ในเวลาต่อมาท่านปรึกษากับคุณครูแก้วว่า เราแต่งเพลงส่งวิทยุมามากแล้ว เราควรจะเอาเพลงของเราไปขายเพื่ออัดแผ่นเสียงบ้าง ในที่สุดก็เราเอาไปขายให้กับ นาย ต.เง็กชวน บ้าง ให้นายเตียง โอศิริ บ้าง ราคาในเวลานั้นขายเพียงเพลงละ ๓๐ บาท ทั้งนี้พร้อมทั้งนักดนตรีและนักร้อง รวมอยู่ในเงินจำนวนนี้ทั้งหมด นอกจากนี้ยังต้องเสียค่านายหน้าให้กับนายเตียงอีก ๕ บาท ถ้าไปอัดแผ่นเสียงกับเขา

ท่านรับราชการอยู่ที่กรมมหรสพได้ ๗ ปี ไม่เคยได้ขึ้นเงินเดือนเลย เพราะว่าท่านหนีออกไปเล่นดนตรีหากินในเวลากลางคืน ซึ่งทางราชการเขาห้ามไม่ให้ข้าราชการออกเล่นดนตรีหากินนอกเวลาราชการ ถ้าไปเล่นดนตรีหากินนอกเวลาราชการแล้วเขาจะไม่พิจารณาขึ้นเงินเดือนให้ แต่ท่านก็เสี่ยงเอาทางไม่ขึ้นเงินเดือนดีกว่า เพราะว่าเงินเดือนที่ได้รับนั้นเพียงเดือนละ ๒๒ บาทเท่านั้น

ในระหว่างที่ท่านออกไปเล่นดนตรีนอกเวลานั้น ได้รู้จักกับนักดนตรีฟิลิปปินส์ที่เข้ามาหากินในเมืองไทยรุ่นแรก คือ *"กาดิงค์"* เล่นเปียโน และไวโอลิน เค็ลฟิลเล่นแซกโซโฟน โจเล่นทรอมโบน จอห์นนี่เล่นทรัมเป็ต บิลลี่เล่นกีต้าร์และ แบนโจไปเป่งเล่นแซกโซโฟน นักดนตรีเหล่านี้ต่อมาได้มาร่วมเล่นที่กรมโฆษณาการ

จากการที่ท่านได้คลุกคลีหากินเล่นดนตรีกับนักดนตรีฟิลิปปินส์อยู่นั้น ท่านได้รับความรู้วิธีเล่นเพลง *"แจ๊ส"* อย่างมากมาย มีนักดนตรีฟิลิปปินส์คนหนึ่งที่ไม่หวงวิชาและนิสัยดีมาก เขาผู้นี้ชื่อ *"เค็ลฟิล"* ท่านผู้นี้ได้สอนวิธีการเล่นดนตรีทางแจ๊ส และวิธีเล่น *"แอดลิบ ADLIB"* และเทคนิคต่าง ๆ อีกมาก ท่านได้แต่นึกขอบคุณครูท่านนี้ด้วยความเคารพอย่างสูง

วงดนตรีของบิลลี่ ฟลอเรส

ในปี ๒๔๘๐ - ๒๔๘๑ ได้มีบริษัทภาพยนต์เสียงไทยฟิล์ม ซึ่งตั้งอยู่ที่ทุ่งมหาเมฆ โดยมี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์-ยุคล เป็นประธานบริษัท และคุณหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ เป็นรองประธานและหัวหน้าวงดนตรี ท่านได้มาตามพวกเราซึ่งมีคุณครูเอื้อ สุนทรสนาน คุณครูสมบูรณ์ ดวงสวัสดิ์

และตัวท่านเองไปเป็นนักดนตรีประจำวง พร้อมทั้งนักดนตรีฟิลิปปินส์ ซึ่งมี บิลลี่ ฟลอเรส *(คีติ คีตากร)* ไปเปง.. *(ปิยะ วาทิตาคม)* โจ..*(ภิญโญ สุรวาทย์)* ครูจำปา เล้มสำราญ สาลี่ กล่อมอาภา นักดนตรีทั้งหมดที่คุณหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์มาตามไปเล่นนี้ ท่านให้กินเงินเดือนส่วนตัวของท่านคนละ ๒๐ บาทต่อเดือนทุกคน

สำหรับงานที่ท่านต้องไปทำที่บริษัทภาพยนตร์เสียงไทยฟิล์มนั้น คือ วันเสาร์วันอาทิตย์ ไปซ้อมเพลงที่จะอัดเสียงเข้ากับภาพยนตร์ เมื่อซ้อมเสร็จแล้วก็อัดเสียงจริงเข้าภาพยนตร์ ซึ่งเป็นเพลงอมตะมาจนแทบทุกวันนี้ คือ เพลงบัวขาว เพลงลมหวล และอีกหลายเพลงที่เป็นของบริษัทภาพยนตร์เสียงไทยฟิล์ม ที่โด่งดังมากในสมัยนั้น

ในเวลานั้นท่านมีงานทำแทบจะทำไม่ไหว คือวันธรรมดาก็รับราชการที่กรมมหรสพหลวง ถ้าเวลากลางคืนท่านก็ไปทำบาร์หรือคาบาเร่ท์ และบางคืนก็ต้องไปส่งวิทยุที่ศาลาแดง วันเสาร์อาทิตย์ก็ต้องไปซ้อมที่บริษัทภาพยนตร์เสียงไทยฟิล์ม และบางวันก็ต้องไปงานต่างๆ ถ้าพูดกันตามความจริงแล้ว พวกเราก็ต้องหากินกันตัวเป็นเกลียว

ใน พ.ศ.๒๔๘๒ คุณหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ ได้มาบอกกับพวกเราว่า ท่านจะให้พวกเราไปเป็นนักดนตรีประจำอยู่ที่ *"กรมโฆษณาการ"* พวกเราจะตกลงไหม เพราะว่ากรมการโฆษณาการเขาจะตั้งวงดนตรีลีลาศขึ้นวงหนึ่ง ถ้าตกลงท่านก็จะได้ทำการขอโอนตัวมาจากกรมศิลปากร ไปอยู่ที่กรมโฆษณาการ พวกเราก็บอกกับท่านไปว่า จะขอปรึกษากันดูก่อน ท่านก็บอกว่าเอ้า..ไปคิดกันเสียให้ดีแล้วมาบอกกับท่าน ผลสุดท้ายพวกเราก็ตกลงกันว่าไปเถอะ ไปตายเอาดาบหน้า ถ้าพวกเราไปอยู่สัก ๒ - ๓ ปี แล้วเขายุบวงก็ถือว่าเป็นกรรมของเรา แต่ถ้าวงดนตรีตั้งได้นานก็ถือว่าเป็นบุญของเรา

ในวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๔๘๒ พวกเราก็ได้ย้ายจากกรมศิลปากรไปอยู่ที่กรมโฆษณาการ ที่สถานีวิทยุ ๗ พี.เจ.ที่ศาลาแดง โดยมีจมื่นมานิตนเรศน์ เป็นหัวหน้าสถานี และมีนายพันตรีวิลาศ โอสถานนท์ เป็นอธิบดี นักดนตรีรุ่นแรกที่มาอยู่ด้วยกันคือ คุณครูเอื้อ สุนทรสนาน คุณครูเวส สุนทรจามร คุณครูสมพงษ์

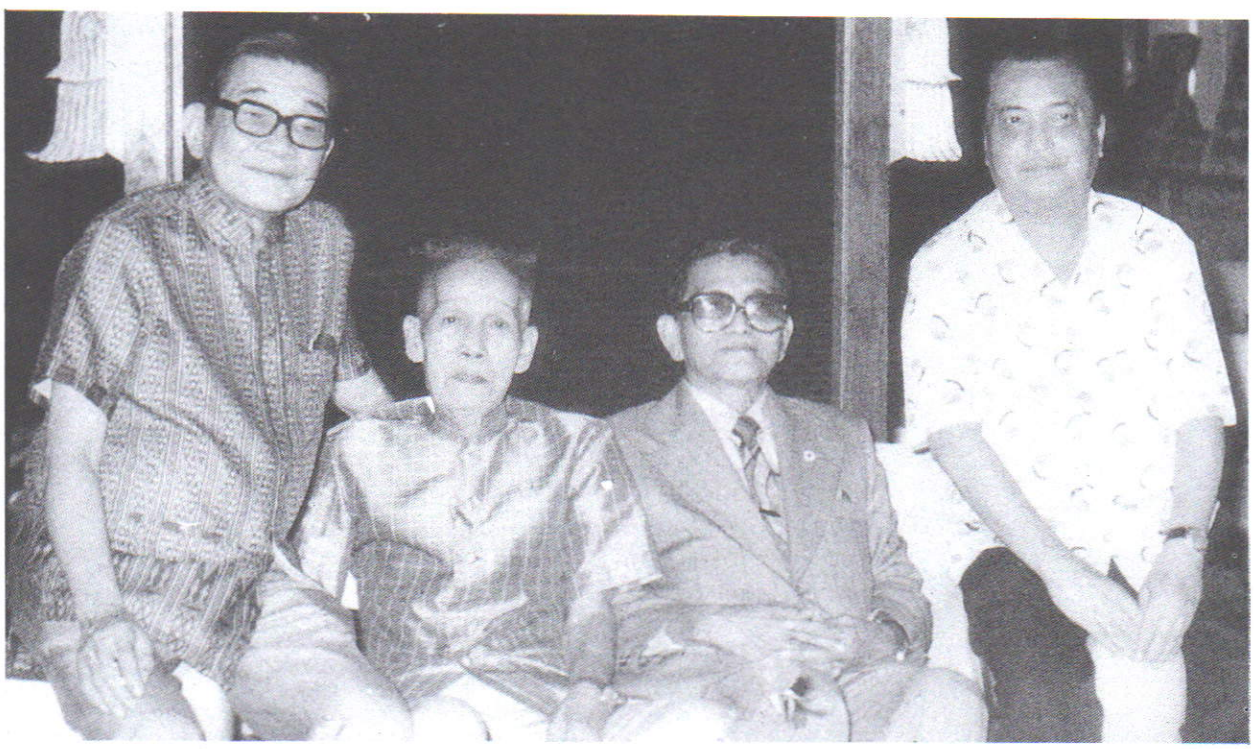

ครูแกรี่ ครูเวส ครูเอื้อ และสุรัส พุกเวส ถ่ายที่ โรงแรมรอแยล

ทิพยกะลิน ครูทองอยู่ ปิยะสกุล คุณครูเสรี ยงยุทธ ครูสมบูรณ์ ดวงสวัสดิ์ ครูสังเวียน ครูสมบุญ ครูสาลี่ ครูบิลลี่ ครูเปเปง ครูโจ มีครูจำปา เล้มสำราญ คนเดียวเท่านั้นที่มาไม่ได้ ต้องไปอยู่ที่ แตรวง ร.พัน.๓ *(ดุริยะโยธิน)* เมื่อพวกเรามาอยู่ด้วยกันแล้วก็ปรึกษากันว่าจะให้ใครเป็นหัวหน้าวง และก็ตกลงกันว่ายกให้ คุณครูเอื้อ สุนทรสนาน เป็นหัวหน้าวง และครูเวส สุนทรจามร เป็นรองหัวหน้าวง

งานที่พวกเราจะต้องปฏิบัติกันก็คือ

๑. ส่งวิทยุกระจายเสียงทั้งคลื่นสั้นและคลื่นยาว โดยบรรเลงเพลงฝรั่งล้วน *(เพลงฝรั่งคุณหลวงสุขุมฯ สั่งมาให้จากต่างประเทศ)*

๒. อยู่เวรประจำสถานีวิทยุคืนละหนึ่งคน แล้วแต่หัวหน้าจะจัดขึ้น

๓. บรรเลงตามสถานที่ต่าง ๆ แล้วแต่ทางกรมจะสั่งให้ไป

๔. บรรเลงตามงานลีลาศ ซึ่งทางกรมอื่นขอมาในระยะที่มาอยู่ที่กรมนี้

ทางวงดนตรีก็รับนักร้องรุ่นแรกมาประจำวงคือ

๑. ล้วน ควันธรรม

๒. มัณฑนา (จุรี) โมรากุล

๓. รุจี อุทัยกร

๔. สุปาณี พุกสมบุญ

๕. ชวลี ช่วงวิทย์

เมื่อมีนักร้องประจำวงแล้ว ครูเอื้อ สุนทรสนาน ล้วน ควันธรรม และก็ท่าน ก็ต้องช่วยกันแต่เพลงไทยสากลสำหรับให้นักร้องใช้ร้องเพลงส่งวิทยุกระจายเสียง และสำหรับไว้ใช้ในราชการ

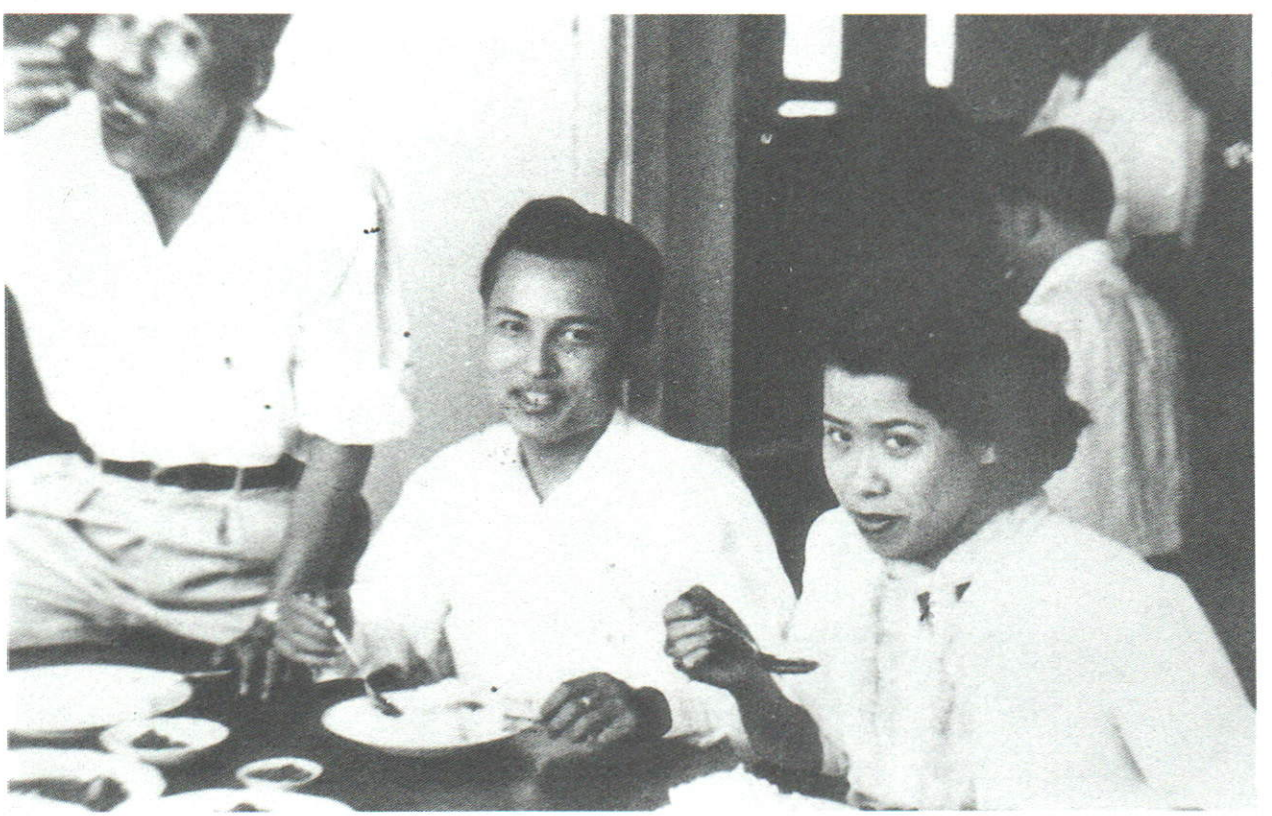

สุรัส พุกเวส ครูเวส และมัณฑนา โมรากุล

สงคราม..สงคราม..เอเชียบูรพา

เช้าของวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ ก่อนงานฉลองรัฐธรรมนูญ ตอนเช้าท่านไปทำงานตามปกติ พอไปถึงสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ศาลาแดง *(ปัจจุบันคือโรงเรียนเตรียมทหาร)* เห็นทหารญี่ปุ่นเต็มสวนลุมพินีไปหมด ท่านยืนตะลึงพูดอะไรไม่ออกนึกว่าญี่ปุ่นยึดสถานีวิทยุด้วย ขณะนั้นมีชายคนหนึ่งยืนอยู่หน้าสถานีวิทยุ *(ทราบภายหลังว่าเป็นนายร้อยโทนอกราชการ)* ร้องด่าอยู่คนเดียวว่า นายมั่น - นายคงไปไหน ทำไมถึงไม่ยอมออกมาสู้กับญี่ปุ่น ขอปืนกูสักกระบอก กูจะสู้กับมันเอง *(นายมั่น นายคงนี้ตามปกติจะพูดทางวิทยุ ปลุกใจคนไทยให้รักชาติ และให้ต่อสู้กับศัตรูทุกคืน นายมั่นคือ นายสังข์ พัฒโนทัย นายคงคือ นางคงศักดิ์ คำศิริ)*

ในระยะนั้น...ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ให้ พระราชธรรมนิเทศ มาเป็นหัวหน้ากองวิทยุกระจายเสียง ท่านหัวหน้ากองท่านเป็นนักประพันธ์ด้วย คืนไหนถ้าอเมริกาเอาลูกระเบิดมาทิ้ง พอรุ่งเช้าท่านก็แต่งเนื้อเพลงกลอนแปด ส่งมาให้พวกเราแต่งทำนองเข้ากับเนื้อร้องของท่าน เสร็จแล้วต้องเล่นออกอากาศในตอนเที่ยง บางวันท่านส่งมาถึง ๓ - ๔ เพลง ส่วนมากเป็นเพลงปลุกใจทั้งนั้น ท่านและคุณครูเอื้อ จะต้องรีบแต่งให้เสร็จภายใน ๒ - ๓ ชั่วโมง แล้วก็ต่อให้นักร้อง และทุก ๆ เวลาเช้า ทั้งนักร้อง นักดนตรี จะต้องมาคอยเพื่อที่จะบรรเลงเพลงใหม่ กับซ้อมดนตรีสำหรับส่งวิทยุในเวลาเที่ยง บ่ายและค่ำ เพราะว่า ฯพณฯ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ท่านจะรับฟังที่ทำเนียบฯ ทุกครั้ง ดังนั้น วงดนตรีกรมโฆษณาการจึงมีเพลงปลุกใจมากมายด้วยประการฉะนี้

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พลโท หม่อมหลวงขาบ กุญชร ได้มาเป็นอธิบดีกรมโฆษณาการ ท่านก็ได้ดำริจัดตั้งวงดนตรีผสมขึ้นตามพระราชเสาวณีของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ที่ทรงตรัสว่าดนตรีไทยกับดนตรีสากลนั้น น่าจะผสมกันได้ ท่านอธิบดีหม่อมหลวงขาบฯท่านจึงตั้งวงดนตรี *"สังคีตสัมพันธ์"* ขึ้น เพลงแรกที่ทำคือ เพลง *"กระแต"* ขับร้องโดยคุณวินัย และคุณชวลี และส่งกระจายเสียงเป็นครั้งแรก

ในเวลาต่อมาทางสำนักพระราชวัง ได้ขอให้วงดนตรีของกรมประชาสัมพันธ์ ไปบันทึกเสียงในพระราชวังสวนจิตรฯ ในบทเพลงละครเรื่อง *"มโนห์รา"* ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์และทรงควบคุมการซ้อมด้วยพระองค์เอง พวกเราซ้อมอยู่เป็นเวลา ๒ - ๓ เดือนเพลงจึงเสร็จเรียบร้อย และได้นำออกแสดงในงานกาชาด

ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๘ กรมประชาสัมพันธ์ได้เปิดสถานีวิทยุ *"โทรทัศน์ ช่อง ๔"* ขึ้น โดยมี ฯพณฯจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เป็นผู้ทำพิธีเปิด วงดนตรีของกรมประชาสัมพันธ์ได้เป็นวงดนตรีแรก ที่ไปแสดงเปิดสถานี

และในเวลาต่อมา ท่านอธิบดีหม่อมหลวงขาบ กุญชร ก็จัดให้พวกเรา *"วงดนตรีกรมประชาสัมพันธ์"* แสดงละครโทรทัศน์ พวกเราที่เล่นละครก็มีเช่น ครูเอื้อ, ครูเวส, ครูแก้ว, เลิศ, ใหญ่, สมศักดิ์, วินัย, ศรีสุดา,

ครูเวส สุนทรจามร ขณะเล่นดนตรีที่ศาลาสันติธรรม (๒๑ กันยายน ๒๕๐๐)

วรนุช, รวงทอง, ละครเรื่องแรกที่พวกเราแสดงคือเรื่อง *"สุนทรภู่"* บทละครของ คุณอาจิตน์ ปัญจพรรค์

ใน พ.ศ.๒๕๐๒ - ๒๕๐๓ ทางกรมฯก็ได้มีคำสั่งให้ท่านย้ายจากแผนกดนตรีสากลไปเป็น หัวหน้าแผนกดนตรีไทย และได้เลื่อนตำแหน่งเป็น ชั้นโท ในระหว่างที่ท่านมารับตำแหน่งหัวหน้าแผนกดนตรีไทยนั้น ท่านก็ได้ *"คุณครูพุ่ม บาปุยะวาทย์"* ซึ่งเป็นนักดนตรีท่านหนึ่งในวงนี้ คุณครูพุ่มได้กรุณาให้การแนะนำและให้ความรู้แก่ท่านเป็นอย่างมาก ท่านจึงระลึกถึงพระคุณอันนี้ไว้เหนือสิ่งอื่นใด และให้วิญญาณของคุณครูพุ่มจงไปสู่สรวงสวรรค์ด้วยเทอญ

ในปี พ.ศ.๒๕๐๖ ท่านก็ถูกปลดเกษียณราชการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกดนตรี ออกรับพระราชทานบำนาญ และในเวลาเดียวกันนี้ท่านก็ได้ขอลาออกจาก *"วงดนตรีสุนทราภรณ์"* ด้วย และในเวลาพร้อมกันนี้ *"ท่านพลเอก สุรจิต จารุเศรณี"* ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ สาขาของกรมประชาสัมพันธ์ ท่านทำงานในฝ่ายรายการไทยอยู่ ๒ ปี ท่านก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้าฝ่ายรายการไทย

คุณครูพุ่ม บาปุยะวาทย์

ในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๐๗ ครบรอบ ๒๕ ปี ของวงดนตรี สุนทราภรณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นำนักร้อง นักดนตรี และนักแต่งเพลงเข้าเฝ้า ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ในครั้งนี้คุณครูเอื้อ สุนทรสนาน ได้ชวนให้ท่านนั้นเข้าเฝ้าฯ ในหลวงพร้อมทั้งนักดนตรี นักร้อง และนักแต่งเพลงพร้อมกัน

เมื่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระองค์ท่านก็มีพระราชดำรัสถามท่านว่า

"เวส..หายหน้าไปไหนนาน"

ท่านก็กราบบังคมทูลว่า *"พระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า แก่แล้ว คิดว่าจะเลิกเล่นดนตรีเสียที"*

พระองค์ท่านก็ทรงรับสั่งต่อไปอีกว่า *"เล่นต่อไปเถอะ ถ้าเล่นดนตรีต่อไปเรื่อย ๆ แล้วเราจะไม่แก่ อายุจะยืน ดูแต่ "หลุยส์ อาร์มสตรอง" เขายังเล่นจนถึงอายุ ๗๐ - ๘๐ เขาก็ยังไม่แก่เลย"* จากนั้น พระองค์ท่านทรงให้พรแก่พวกเรา และทรงพระสุหร่ายให้แก่นักดนตรี นักร้อง และนักประพันธ์เพลง แล้วพระองค์ก็เสด็จขึ้น

ในคืนนั้น..วงดนตรีสุนทราภรณ์ ก็ได้ไปแสดงออกทีวีช่อง ๔ บางขุนพรหม เป็นรายการเพลงสามสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยสยามโฮเต็ลจนถึงปัจจุบัน *(๒๔๙๘)* ในรายการนี้ คุณพิชัย วาศนาส่ง ได้สัมภาษณ์ท่านว่า *"เมื่อท่านได้เข้าเฝ้าในหลวง ในหลวงทรงรับสั่งถึงท่านว่าอย่างไร"* ครูท่านก็ตอบคุณพิชัย วาศนาส่ง ไปว่า *"รู้สึกเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม อย่างที่นักดนตรีอีกหลายพันคนไม่ได้รับ"*

ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา คุณครูเอื้อ สุนทรสนาน ก็มาชวนให้ท่านกลับไปเล่นดนตรีร่วมวงกันอีก ทั้งนี้จากแรงบันดาลใจในพระราชดำรัสของในหลวง ท่านจึงกลับมาเล่นดนตรีใหม่อีกครั้ง

นี่แหละ..ชีวิตของนักดนตรีคนหนึ่ง ที่ไต่เต้าขึ้นมาจาก แตรวงหน้าโรงหนัง จนกระทั่งไปสู่วงดนตรีแจ๊ส อย่างเต็มภาคภูมิ ท่านเล่นดนตรีตามบาร์ คาบาเร่ท์ และโฮเต็ล แถวถนนสุรวงศ์ สีลม สาทร กับนักดนตรีฟิลิปปินส์ จนมีชื่อเสียงหอมฟุ้ง จนใครๆ ก็อยากได้ตัวท่านไปเล่นในวงของตนเอง ในท้ายที่สุด..ท่านออกจากบาร์ไปเล่นที่สวนสนุก ออกจากสวนสนุกท่านก็ไปเล่นที่ห้อยเทียนเหลา พร้อมๆ กับคุณครูเรนาร์โด ซีแกร่า ผู้มีฝีมือยอดเยี่ยมทางเปียนโน ซึ่งชำนาญในทางบรรเลงเพลงแจ๊ส ในสมัยนั้น จนกระทั่งเกิดสงครามอินโดจีน และสงครามมหาเอเชียบูรพา ตอนนั้นมีการพรางไฟกันทั่วกรุง กิจการของบาร์คาบาร์เร่จึงไปไม่รอด เพราะว่าไม่มีไฟฟ้า ท่านจึงเหลืองานหลักอยู่เพียงที่เดียวคือ *"กรมโฆษณาการ หรือกรมประชาสัมพันธ์"*

พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร และครูเวส สุนทรจามร

ผลงานเพลงของท่านนับเป็นพันเพลงเห็นจะได้ ผมจึงขอนำเพลงงานที่ท่านแต่งไว้ มาลงให้ท่านทราบพอเป็นสังเขป *"เพลงงามเดือนฉาย"* ซึ่งเป็นเพลงในจังหวะรุมบ้าเพลงที่ ๒ ต่อจากเพลงกล้วยไม้ ลาที ของเรือโทมานิต เสนะวีณิน เพลงงามเดือนฉายนี้ขับร้องโดย อุดม สุนทรจามร ลูกชายของท่าน เพลงนี้ดังมากในราวปี พ.ศ.๒๔๘๑ - ๒๔๘๒ สมัยนั้นพวกหนุ่มๆ ร้องกันเกร่อ ถ้าใครร้องไม่ได้ก็เชยที่สุด ต่อไปผมจะเรียงชื่อเพลงที่ได้รับความนิยมคือ

๑. เพลง ชมทะเล
๒. เพลง หงส์เหิน
๓. เพลง บุพเพสันนิวาส
๔. เพลง ริมฝั่งน้ำ
๕. เพลง เสียงดุเหว่าแว่ว
๖. เพลง ถิ่นไทยงาม
๗. เพลง ดอกไม้ใกล้มือ
๘. เพลง ผู้แพ้รัก
๙. เพลง พรหมลิขิต
๑๐. เพลง โลกหมุนเวียน

ท่านที่เคารพ..คงเห็นแล้วในข้อเขียนของผม *"ครูท่าน"* ที่ยังทำงานในด้านให้ความบันเทิงแก่มวลชน แม้แต่อายุของท่านก็เข้าไปตั้ง ๘๒ ปีแล้ว ความจริงแล้วคนอายุปูนนี้ ถ้าเป็นอย่างเรา ๆ ท่านๆ ก็คงจะนอนพักผ่อนได้แล้ว แต่ว่าครูท่านไม่เป็นเช่นนั้น ด้วยเลือดแห่งศิลปินจมฝังอยู่ในสมอง เสียงเพลงแว่วเหมือนเตือนให้ท่าน ต้องถ่ายทอดเขียนออกมาเป็น *"ตัวโน้ต"* หวังให้ท่านอื่นๆ ได้รื่นรมย์ในเพลงเพลงอันเป็น *"อมตะ"*

ก่อนที่บรรดาศิษย์จะจัดงานวันเกิดครบรอบ ๘๒ ปีของครู เหลืออีก ๙ วันก็ถึงวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ.-๒๕๒๖ และแล้วในวันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ.๒๕๒๖ เวลา ๑๖.๔๐ น. ก็ได้ทราบข่าวอันไม่เป็นมงคลว่า *"ครูท่าน"* ได้จากพวกเราไปแล้ว ด้วยอาการของระบบการหายใจล้มเหลว รวมศิริอายุได้ ๘๒ ปี

เจ็ดวันในอเมริกา

สถิตย์ เล็งไธสง

(ตอนที่ ๒)

ที่นครลอสแอนเจลีส

พอย่างเท้าออกจากเครื่องที่สนามบินลอสแอนเจลิส ความหนาวก็ลอดเข้ามาต้องกายจากภายนอกทางเดินซึ่งเป็นพวยเหมือนงวงช้าง หลายคน ณ สนามบินใส่เสื้อหนา ๆ ลมกระโชกแรงเย็นยะเยือก ต้องหลบเข้าเดินในร่มอาคาร จากที่ออกจากเครื่องเมื่อครู่ไปต่อเครื่องภายในเพื่อบินต่อไปยังนครซานฟรานซิสโก ระยะทางค่อนข้างไกล เมืองนี้ได้ชื่อว่า อากาศดีที่สุดในอเมริกา เย็นตลอดปีแต่หิมะไม่เคยตก เว้นแต่บนภูเขา หรือบางปีซึ่งนานๆ จะมีสักครั้งหนึ่ง

ระยะจากลอสแอนเจลีสไปซานฟรานฯพอๆ กับกรุงเทพฯไปเชียงใหม่ เครื่องบินชั่วโมงเศษๆ ก็ถึงสนามบินซานฟรานซิสโก แต่เมื่อออกไปรับกระเป๋าก็ใจหาย เพราะกระเป๋าใบที่ส่งเข้าท้องเครื่องบินยังไม่มาถึงซานฟรานฯ เลย และไม่มีใครมารับที่สนามบินด้วย ทั้งหมดนั้นเนื่องจากไปถึงก่อนเวลา แต่กระเป๋าไปตามเวลาเดิมที่ระบุไว้ในตั๋ว ข้าพเจ้าไม่ค่อยเดือดร้อนที่มีเวลาเหลือ เพราะจะใช้เวลาว่างในการนั่งเขียนหนังสือเดี๋ยวเดียวก็หมดไปโดยไม่รู้สึกตัว คิดแล้วก็เดินไปยังม้านั่งใกล้ที่รับกระเป๋า แล้วนั่งลงเขียนหนังสือโดยใช้กระเป๋าถือรองเขียน

ประมาณ ๓ ทุ่ม ๑๐ นาที ขณะที่ก้มหน้าก้มตาเขียนหนังสืออยู่ก็มีเสียงร้องเรียกว่า *"อาจารย์"* มาแต่ไกล เงยหน้าดูจึงรู้ว่าเป็นอาจารย์วิชัย ผู้ช่วยผู้จัดการใหญ่และคุณภานุวัตน์ ผู้อำนวยการฝ่ายบัญชี ของธนาคารศรีนคร ท่านสองนั้นเอารถมารับข้าพเจ้าโดยนายโรเบิร์ต เดยอง ผู้ชำระบัญชีของธนาคารเป็นคนขับรถของโรงแรม ปาร์คพลาซ่า ที่พัก

โรคไต เบาหวาน หัวใจ ความดัน

ข้าพเจ้าเป็นโรคไต ซึ่งเพิ่งพบเมื่อ ๕ - ๖ เดือนมานี้เอง เป็นสิ่งที่ผู้อ่านทุกคนพึงรู้ไว้ สาเหตุสืบเนื่องมาจากเป็นเบาหวาน และหัวใจ ซึ่งเป็นปัญหาที่สั่งสมกันมานาน ข้าพเจ้าเป็นคนชอบกินหวานแต่ไหนแต่ไรมาซึ่งโดยหลักโภชนาการแล้วไม่ถูกต้อง เบาหวานก็เป็นโดยไม่รู้ตัวเช่น

เดียวกัน และเพิ่งพบเมื่อ ๔ ปีมานี้เอง จึงได้สนใจศึกษา และอยากจะบอกผู้อ่านทุกคนว่า อย่าชะล่าใจกินของหวานให้มากนัก นักโภชนาการท่านหนึ่งบอกข้าพเจ้าขณะที่นั่งรถไปจังหวัดตรังด้วยกันว่า ที่ข้าพเจ้ากินของหวานมาเรื่อยๆ นั้นเป็นสาเหตุใหญ่ที่สั่งสมซึ่งในที่สุดจะเป็นเบาหวาน คนที่มีเชื้อสายเผ่าพันธุ์ที่เป็นโรคนี้จะเป็นเร็วขึ้น ส่วนคนที่ไม่มีกรรมพันธุ์อาจเป็นช้า ซึ่งเราจะทราบได้ก็ต่อเมื่อได้รับการตรวจเลือด โรคต่างๆ ไม่ว่าจะน้ำตาลในเลือด *(เบาหวาน)* ไต หรือหัวใจจะปรากฏทางผลเลือดทั้งสิ้น ปกติน้ำตาลในเลือดจะไม่เกิน ๑๑๐ ถ้าเกินนั้นเรียกว่าเป็นเบาหวาน ถ้าขึ้นไปถึง ๔๐๐-๕๐๐ ก็อาจช็อคตายได้ เพราะน้ำตาลมิได้ใช้เป็นพลังงาน มาอยู่ในเส้นเลือดหมด เมื่อขาดน้ำตาลอันเป็นปัจจัยพลังงานคนก็อ่อนเพลีย น้ำลายแห้งผาก อาจเป็นลมได้ หิวจัด จะกินน้ำตาลหรือไม่กิน น้ำตาลในเลือดก็จะขึ้นสูงอยู่เสมอ จึงเป็นโรคที่ทรมานโรคหนึ่ง อยากกินน้ำตาลมากกว่าปกติ หิวข้าวมากผิดปกติ เพราะฉะนั้นคนเป็นเบาหวานไปบวชเป็นพระ หรือสามเณรเท่ากับไปทรมานตัวเอง เมื่อเป็นเบาหวานเลือดจึงไม่บริสุทธิ์ เพราะมีน้ำตาลในเลือดสูง ไตซึ่งเป็นโรงงานขจัดของเสียออกจากร่างกายจึงทำงานหนักกว่าปกติ เมื่อเป็นดังนั้นจึงชำรุดเร็ว ความชำรุดของไตก็คือท่อเล็กๆ ซึ่งพระเจ้าสร้างไว้นับล้านท่อสำหรับกรองของเสียนั้นจะตายไปทีละท่อสองท่อจนในที่สุดจะพิการ ความพิการของไตแสดงออกทางผลเลือด ๒ ตัว คือ บียูเอ็น กับครีเอตินิน ตัว BUN จะต้องไม่เกิน ๑๐ และ CREATININ จะต้องไม่เกิน ๑.๕ หรือ ๒ แล้วแต่เกณฑ์ของแต่ละโรงพยาบาล ถ้าเกินนั้นถือว่าพิการ ถ้า BUN ต่ำ CREATININ สูงไปนิดก็ยังเรียกว่าพอถูไถ แต่ต้องระวังของเค็มและอาหารที่เป็นพิษต่อไต เช่นของมันหรือโปรตีนจากเนื้อสัตว์ และผลไม้ต่างๆ ที่มีสารที่เป็นพิษต่อไต เช่น ทุเรียน ผลไม้ตากแห้ง หรือของกินที่ทำจากถั่วเมล็ดแห้ง เป็นต้น ต้องดูเอกสารโภชนาการโดยเฉพาะหนังสือซึ่งผู้รู้พิมพ์ขายเรื่องไตวาย ถ้า CREATININ สูงกว่า ๒ แล้วท่านต้องระวังในเรื่องอาหารการกินอย่างเข้มงวดที่สุด จะต้องไม่มันและไม่เค็ม ดื่มน้ำมากๆ เพื่อให้ละลายสิ่งที่เป็นพิษต่อไตให้เจือจางจะได้ผ่านการกลั่นกรองของไตสะดวกขึ้นทำให้ไตทำงานน้อยลง ท่านจะต้องงดรับประทานเนื้อสัตว์โดยเฉพาะไก่ - หมู - วัว - ควาย นอกจากปลาบ้าง ผักก็จะต้องลวกให้สุกก่อน ไม่ควรทานผักสด เช่น ผักแช่เย็นตามร้านอาหาร ผลไม้บางชนิด เช่น มะขาม ฝรั่ง มะละกอ มันฝรั่ง น้ำชากาแฟ และมะเขือเทศ จะต้องลด หรืองดได้ยิ่งดี เมื่อไตพิการขจัดของเสียได้น้อยลงก็จะมีผลถึงตับ ซึ่งเป็นโรงงานอีกโรงหนึ่งอยู่ข้างๆ กันด้วย จะมีมันเกาะ และไขมันจะไปเกาะตามผนังเส้นเลือดในหัวใจทำให้เส้นเลือดภายในตีบหัวใจ ตะโต อาการของตับและไตจะแสดงออกทางผลเลือด ซึ่งจะต้องไม่เกินเกณฑ์ที่ทางการแพทย์กำหนด ข้าพเจ้าเกินไปทุกอย่างที่กล่าวมา เพราะฉะนั้นการเดินทางคราวนี้ต้องสั่งอาหารพิเศษคือ ปลา แต่อนิจจา! ลืมนึกไปว่าปลาทะเลมีโซเดียมสูงไปไม่ควรรับประทาน และขนมปังก็เป็นพิษต่อไต เพราะมีผงฟูแถมยังมีเกลือคือโซเดียมบริบูรณ์ด้วย แม้ข้าพเจ้าจะไม่เติมเกลือเลยก็ตาม ตลอดการเดินทางราว ๒๐ ชั่วโมงนั้น ข้าพเจ้าจึงรับประทานอาหารที่เป็นพิษต่อไตทั้งหมด พอมาถึงโรงแรม ปรากฏว่าขา มือ และเท้าบวมหนัก กดดูบุ๋มเลย ขืนชะล่าใจแบบนี้ต่อไปไม่นานก็จะไตพิการถึงขนาดฟอกไต ซึ่งแต่ละครั้งใช้เวลา

ราว ๔ ชั่วโมง สัปดาห์ละ ๒ ครั้งๆ ละหลายพันบาท อาจารย์วิชัยจะคอยเตือนข้าพเจ้าเสมอโดยเฉพาะเวลารับประทานอาหาร นับว่าเป็นลูกศิษย์ที่กตัญญูยิ่งคนหนึ่ง แม้แต่งานก็จะคอยดูแลไม่ให้หน่วยงานต่างๆ นำงานมาให้ทำโดยไม่ผ่านอาจารย์วิชัย ต้องขอชมไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อาการของโรคไตทางกายภาพนอกจากจะคันตามผิวหนัง ผิวหยาบกร้าน สีคล้ำลง นิ้วมือเท้าโตขึ้น

อาการของโรคหัวใจก็คือปวดหน้าอกและเหนื่อยง่าย

กิจวัตรของท่านที่จะขาดมิได้คือการออกกำลังแต่พอเหมาะทุกวัน อย่าให้ขาด โดยเดินเร็วๆ อย่างน้อยวันละครึ่งชั่วโมงขึ้นไป จะทำให้โรคเบาหวานและหัวใจดีขึ้น ส่วนไตนั้นต้องชะลอไม่มียารักษา นอกจากอ้อนวอนพระเจ้าพระเยซูทุกวันและเชื่อว่าหาย ก็จะหาย อย่างน้อยก็จะทำให้อยู่ได้นานขึ้นอีกหลายปี การออกกำลังกายที่ดีสำหรับโรคหัวใจและตับไม่ดีก็คือการเดินเร็วๆ และแกว่งแขนการแกว่งแขนนั้นให้ยืนตัวตรง แล้วแกว่งแขนไปข้างหน้า พร้อมกันไม่ต้องแรงก็ได้ แต่เวลาเหวี่ยงกลับไปข้างหลังให้เหวี่ยงแรงๆ สัก ๕๐๐ หนต่อคราว เขาเล่าว่า รักษาได้สารพัดโรคแม้โรคเส้นโลหิตตีบในสมองเป็นอัมพฤกษ์ก็หายได้ ทางตำราจีนว่ารักษาได้แม้กระทั่งโรคตับแข็ง

โรงแรมปาร์คพลาซ่า

อาจารย์วิชัยกับคุณภานุวัฒน์ได้พาข้าพเจ้าไปยังโรงแรมปาร์คพลาซ่าซึ่งอยู่ห่างจากสนามบินไม่ถึงกิโล นับว่าเป็นสถานที่ตั้งที่เหมาะมาก ซ้ำยังติดถนนสายสำคัญทอดจากสนามบินอีกด้วย เป็นโรงแรมระดับ ๓ ดาว ๓๐๐ ห้องเศษ อัตราค่าเช่าตั้งแต่ ๑๕๐ ดอลลาร์ถึง ๒๕๐ ดอลลาร์ ถ้าเข้าไปพักแล้วจะรู้สึกว่าสมราคาทีเดียว มีเครื่องทำอุ่น-เย็น คือถ้าอากาศหนาวก็ทำอุ่น แต่ถ้าอากาศอุ่นก็ทำเย็นในเครื่องเดียวกัน ข้าพเจ้าพักชั้น ๑๐ มองออกนอกหน้าต่างด้านขวามือเห็นอ่าวซานฟรานซิสโกเป็นอาณาบริเวณกว้าง มีแผ่นดินเป็นสันเขารายรอบเต็มไปด้วยบ้านช่องเรียงรายสูงขึ้นไปครึ่งค่อนเขา ตรงเบื้องหน้ามองเห็นเครื่องบินวิ่งขึ้นลงเหนืออ่าวไม่เว้นแต่ละนาที บางลำส่งเสียงกึกก้องกังสดาลไปทั่วปฐพี บางครั้งบินตามหลังกันมาเหมือนกลับจากการรบสมัยสงครามเวียดนามที่ข้าพเจ้าเคยเห็นทิ้งช่วงห่างกันไม่ถึงไมล์ ส่วนเครื่องที่ขึ้นก็เข้าคิวกันทะยานขึ้นสู่เวหาเหนืออ่าวสีครามไม่นานก็หายไปในทิศทางต่างๆ กัน เป็นอยู่อย่างนี้ชั่วนาตาปี ถ้าเป็นกลางคืนก็จะเห็นแต่แสงวับๆ เหินขึ้นสู่เวหาแล้วหายไปในความมืดในที่สุด ภายในห้องที่พักมีเตียงเดี่ยวขนาดใหญ่นอนคู่ได้อย่างสบาย ผ้าคลุมเตียงผ้าห่มและผ้ารองห่มขาวเป็นยวงยิ่งกว่าปุยฝ้ายเมื่อแรกแย้ม ไม่มีฝุ่นเกาะหรือรอยด่างแม้แต่นิดเดียว ท้ายเตียงมีเครื่องรับโทรทัศน์ขนาด ๒๔ นิ้ว ให้เปิดดูได้ตลอดเวลา กับมีโคมไฟฟ้ารูปกรวยบนฐานรูปคนโทหินตั้งอยู่คนละฟากกับทีวีบนตู้ไม้โอ๊ก มีลิ้นชัก ๒ ชั้นอันสวยงาม อากาศค่อนข้างหนาวเย็นเหลือเกิน กลางวันราว ๑๕ กลางคืนอาจลงถึง ๑๐ องศาหรือต่ำกว่า อย่างนี้ตลอดปี แม้แต่หน้าร้อน มีฝนโปรยเป็นครั้งคราวไม่มาก แต่พอเพียงที่จะรักษาพฤกษชาติให้เขียวขจีตลอดทั้งตาปี

คิดถึงครอบครัว

ทุกครั้งที่เห็นเดือนจะคิดถึงคนที่เคยรัก คิดถึงเมื่อคราวเราชี้ให้กันดูดวงจันทร์ในยามราตรีวันเพ็ญในโอกาสต่างๆ กัน วิสาขะเข้าพรรษา ลอยกระทง มาฆมาศ และวันเพ็ญทั่วๆ ไป ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ที่แคลิฟอร์เนียคราวนี้จันทร์ดวงโต ในยามพลบค่ำ เพราะวันที่ ๑ เป็นวันเพ็ญเดือน ๔ พอดี มองดูดวงเดือนทีไรคิดถึงเธอเหลือประมาณ แต่ยังน้อยกว่าหญิงผู้ยิ่งใหญ่ในแผ่นดินคือแม่ของลูก เธอเป็นผู้หญิงที่ยิ่งใหญ่ในโลก เป็นเจ้าชีวิตของลูกน้อยถึง ๔ คน ตั้งท้องกว่าจะคลอดก็ ๙ เดือน และเจ็บปวดยิ่งกว่าฟ้าผ่า เมื่อคลอดลูกแล้วแต่ละคน ยังฟูมฟักลูกน้อยเป็นเวลาหลายๆ ปี เหม็นสิ่งที่ลูกขับถ่ายออกมาคนแล้วคนเล่า เธอเจียนตายเมื่อลูกแต่ละคนออกมา สมัยนั้นยังไม่มีแพมเพิร์ส

ที่ใช้แล้วทิ้งเหมือนเวลานี้ ถึงมีเราก็คงไม่มีเงินซื้อ เพราะเป็นผู้พิพากษาที่จนมากคนหนึ่งหาเงินคนเดียว ได้เงินเดือนเพียง ๒,๔๐๐ บาท ต้องรับประทานเศษผักแทนผักงามๆ ต้องซื้อซี่โครงวัวแทนเนื้อสัน แม้กระนั้นเธอก็ยังเลี้ยงลูกน้อยจนโตได้ทุกคนด้วยความ ประหยัด เธอจึงเป็นสตรีผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล วันเดินทางบุตรสามคนมาส่งคุณพ่อส่งจูบที่สนามบินกันทุกคน เว้นแต่คนโตที่อยู่เยอรมัน รวมทั้งหลานพริมตัวน้อยๆ อายุ ๑๑ เดือนก็มาส่งคุณตาใช้ศรีษะชนกับคุณตาพร้อมรอยยิ้มตามประสาให้คุณตาได้ชื่นใจ คนทั้งหมดเหล่านี้นั่งอยู่ในดวงใจของข้าพเจ้าไม่ว่าเดือนมืดหรือเดือนเพ็ญ

ไปดูที่ดินนอกเมือง

รุ่งเช้าวันอังคารเราไปดูที่ดินของธนาคารที่ยึดมา ซึ่งอยู่ห่างออกไปจากเมืองซานฟรานซิสโก ประมาณ ๕๐ กิโลเมตร คล้ายกับอำเภอเล็กๆ เป็นที่ดินจัดสรรในถิ่นของคนจนรายได้ต่ำ มีจำนวน ๒๑ แปลงๆ ละ ประมาณ ๔๐ ตารางวาเห็นจะได้ ระหว่างทางข้าพเจ้าชื่นชม ๓ สิ่งคือ

๑. ดอกข้าวหรือเซอรี่บานสะพรั่ง ทั้งอยู่ตามไร่ซึ่งกว้างใหญ่ก็มี ปลูกข้างทางก็มี ปลูกในลานบ้านคนก็มี ต้นเหมือนต้นแก้ว มีทั้งสีขาวและสีเหลืองอมแสด มันช่างงามเสียนี่กระไร

๒. เนินเดินและพื้นราบ มีหญ้าขึ้นเต็มแซมกับหญ้าเก่าที่ตายแห้งไปแล้วอยู่ประปราย ที่น่าอัศจรรย์และน่าเอาอย่างก็คือตลอดเส้นทางไปกลับไม่มีรอยจุดไฟเผาเลยแม้แต่นิดเดียว สำหรับพื้นราบนั้นบางแห่งก็มีน้ำขัง ได้ความว่าสูบมาจากใต้ดิน มีไร่มันฝรั่ง ผักกาดหอม ผักกาดหัว ซึ่งชอบอากาศหนาวทั้งนั้น นึกถึงเมื่อครั้งเป็นนักเรียนปลูกกะหล่ำปลีหน้าเดือนพฤศจิกายน อากาศเริ่มเย็นจึงห่อเป็นปลีหัวใหญ่ๆ กิโลกว่าก็มี อากาศเย็นจะทำให้พืชรีบผลิดอกออกใบ ดอกไม้ตามรายทางมันช่างทานความหนาวเหน็บกลางคืนถึงศูนย์องศามันก็ยังงามสะพรั่งอยู่ได้ อยู่ในกระถางเล็กเพียงนิดเดียว

๓. กังหันลมเหมือนกับในฮอลแลนด์ สำหรับกำเนิดไฟฟ้าอยู่บนเนินดินที่สูงๆ ต่ำๆ เป็นบริเวณกว้าง เพราะเมืองหนาวนั้นลมแรงกว่าบ้านเรามาก บ้านเราจะมีลมก็เฉพาะหน้าหนาว ซึ่งอุณหภูมิเปลี่ยนแปลงระหว่าง กลางวันร้อนกับกลางคืนเย็น เห็นฝูงโคเดินละเล็มหญ้าอยู่บนเนินดิน ตัวแดงบ้างด่างบ้างน่าทัศนายิ่งนัก มันคงไม่คิดที่จะไปกินสินบน หรือกินภูเขากินถนนหนทางเหมือนนักการเมืองผู้เจริญทั้งหลายในเมืองไทย ซึ่งกินได้แม้กระทั่งแผ่นดิน รวมทั้งเงินแบงค์บีบีซี นับหมื่นล้านอย่างหน้าตาเฉย ท่านผู้อ่านไม่ต้องน้อยใจพระเจ้าพิพากษาลงโทษมันเอง เมื่อมันตายมันก็เอาไปไม่ได้แม้แต่บาทเดียว วัวมันไม่มีสิทธิมีแต่หน้าที่ที่จะรับใช้คนและเป็นอาหารของคนตามที่พระเจ้ามอบหมายหน้าที่ให้มันมาเหมือนกับทรัพย์อื่นๆ

เมื่อไปถึงก็ได้พบกับที่ดินของเราซึ่งกระจายกันอยู่ ๒ ฝั่งถนน ฟากหนึ่ง ๑๐ แปลง อีกฟากหนึ่ง ๑๑ แปลง รวมกันเป็นแปลงใหญ่ก็มี มีหญ้าขึ้นเขียวขจีไม่เป็นพง ใช้เป็นสนามเด็กเล่นได้ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกันทั่วบริเวณทั้งของหลวงและของเรา ไม่ต้องกลัวจะเกิดไฟไหม้ เพราะสีเขียวและคนเขาเจริญกว่าเราไม่วางเพลิงทั่วไปเหมือนคนจัญไรบางคนในเมืองไทย เราก็เบาใจว่าที่ดินของเราจะไม่สร้างความเสียหายแก่ใครให้เราต้องรับผิด นอกจากเสียภาษีประจำปี เป็นความผิดของเราที่ไปเอาจำนองหลุดมาเป็นของเรา แล้วต้องจ้างเขาดูแลแพงๆ เพื่อขาย เขาคิดค่าจัดการร้อยละ ๖ ของราคาทรัพย์สิน แต่ไม่ต่ำกว่า ๒๕,๐๐๐ บาท เราจ่ายเงินในการนี้ให้บริษัทไทรคอนเดือนละกว่า ๓๐,๐๐๐ ดอลลาร์ หรือคิดเป็นเงินไทยก็กว่าหนึ่งล้านบาท เป็นที่น่าเวทนามาก คนโกงคือผู้จัดการผู้นั้นก็ร่ำรวยไป จนกระทั่งบัดนี้เป็นเวลากว่า ๒ ปี รู้แต่ว่าฟ้องคดีอาญาไปเพียงเรื่องเดียวคือ ข้อหาทำผิดกฎหมายว่าด้วยการธนาคารอเมริกัน ส่วนข้อหาปลอมเอกสารยักยอก ฉ้อโกง และอีกสารพัดไม่ได้ความว่าดำเนินคดีไปถึงไหน

โทรไปขอพบอัยการก็ไม่ให้พบ ทนายของเราและตัวแทนผู้ดูแลทรัพย์สินกีดกันไม่อยากให้พบ เกรงว่าเราจะเปิดเผยข้อมูลบางอย่างที่เขาปกปิดไว้ คนที่โกงคนนั้นจึงร่ำรวยเป็นเศรษฐี ได้ความว่าลูกของมันมีรถยนต์ดีๆ เกือบ ๑๐ คัน แต่ท่านผู้อ่านที่รักอ้ายคนขี้โกงผู้นั้นมันได้ชื่อว่าสัตว์ที่พูดได้เท่านั้น หามีใครเคารพนับถือชาติตระกูลของมันแม้แต่น้อยไม่ มันจะอยู่ในโลกด้วยความทรมานใจที่สุด และจะตายเสมือนสุนัขตัวหนึ่งเท่านั้นเอง ตามพระคัมภีร์กรรมชั่วของเขาจะตกทอดเป็นมรดกแก่ลูกหลานหลายชั่วคน เงินทองที่โกงมานั้นจะมีอันเป็นไปในลักษณะต่างๆ และในที่สุดทายาทเหล่านั้นก็จะยากจน

พอเราจอดรถดูที่ดินของเราก็มีชายหนุ่มคนหนึ่งอ้วนหม้อต้อเหมือนกับภาพคนในโฆษณาขายอาหารสุกรมาแจกนามบัตรให้ พวกเราอ่านดูได้ว่าเป็นนายหน้าซื้อขายที่ดิน นั้นหมายความว่าเมื่อเราขายที่ดินเหล่านั้นได้เราจะต้องเสียค่านายหน้าอีกต่างหากระหว่าง ๖ - ๑๐ % เสียยุบเสียยับจนแทบจะไม่มีอะไรเหลือ

แลดูบ้านคนแถวนั้นเป็นไม้เป็นส่วนใหญ่ ขับรถมือสองเก่า ๆ แทบจะพังกันทั้งนั้น แสดงว่าเป็นถิ่นของคนมีรายได้น้อย ได้ความว่าเป็นพวกทำงานเป็นรายวัน ชั่วโมงละ ๘ ดอลลาร์เศษๆ เท่านั้น แต่แม้เขาจะจนก็รักษาความสะอาด พื้นที่เป็นหญ้าสีเขียวแซมด้วยต้นไม้ซึ่งยังไม่โตดี บางต้นก็เป็นเชอรี่ออกดอกแข่งกับความหนาว เรากลับมาบ่ายเล็กน้อย นายดียองตัวแทนของเราพาขับรถวนหาร้านอาหารจีน ซึ่งก็ได้รับประทานอร่อยสมปรารถนา ก๋วยเตี๋ยวจานละ ๖ ดอลลาร์ ตก ๒๐๐ บาทเศษ แต่เท่ากับ ๓ ถ้วยที่กรุงเทพฯ

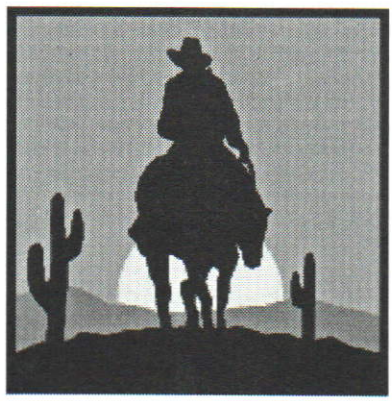

พบทนายพิลส์บูรี่

จากนั้นเราได้พากันมาพบทนายที่สำนักงานพิลส์บูรี่ เจ้าของคดีที่เราผูกพันอยู่กับที่เราฟ้องเขาบ้างเขาฟ้องเราบ้างรวม ๓ คดี เราจ่ายค่าทนายไปแล้วกว่าล้านดอลลาร์ คิดเป็นเงินไทยราว ๔๐ ล้านบาท ทนายต่างประเทศหรือแม้แต่ไทยเองมักจะลากคดี โดยเฉพาะอเมริกันคิดค่าดำเนินคดีเป็นชั่วโมง ไม่ได้ทำอะไรเลยเขาก็คิดจากเราว่าเขาได้ทำงานให้เราเท่านั้นเท่านี้ชั่วโมง เราไม่มีทางที่จะโต้แย้งเป็นอย่างอื่นเลย ชั่วโมงละ ๓๐๐ ดอลลาร์ ลองคิดดูว่าเป็นเงินไทยเท่าใด ราวหนึ่งหมื่นบาท เพราะฉะนั้นทนายอเมริกันจึงพยายามที่จะครองคดีให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

คำถามแรกที่ข้าพเจ้าถามนายแฟรงค์ ซิกลิทซ์ ทนายของเราก็คือ ท่านคิดเงินที่เรามานั่งปรึกษานี้หรือไม่ เขาบอกว่าคิดซิ ตามปกติ เขาเอาทนายลูกน้องของเขาซึ่งไม่ค่อยรู้เรื่องมานั่งเอาค่าชั่วโมงด้วย ดูคดีแต่ละเรื่องมันช่างไร้สาระสิ้นดี แต่เขาก็ทำให้เป็นเรื่องจนได้ ทำเอกสารโต้ตอบฝ่ายตรงข้ามและอื่น ๆ ซึ่งหมายถึงเงินทั้งสิ้น เราคุยกับเขาราว ๒ ชั่วโมงเห็นจะได้ หมายความว่าเราต้องจ่ายค่าเสียเวลานั่งคุยกับเขา ๑,๕๐๐ ดอลลาร์ หรือ ๖ หมื่นบาท ก่อนลากลับเขาแจ้งว่าขอเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารเย็นเราที่ภัตตาคารจีนในซานฟรานซิสโก เวลาหกโมงครึ่ง นั่นหมายถึงอีก ๒ ชั่วโมงข้างหน้า พวกเราต้องไปเดินฆ่าเวลาในนครซานฟรานซิสโก ซอกเล็กซอยน้อยซึ่งล้วนเป็นที่ลาด เหมือนกับเดินบนเชิงเขา ต้องเดินตัวเอียงให้ตั้งฉากกับแกนของโลก กับได้แวะไปดูตึกสำนักงานตัวแทนซึ่งเป็นที่เกิดแห่งปัญหานี้ เป็นตึกใหญ่ค่าเช่าคงแพงน่าดู ตอนนั้นธนาคารไทยแย่งกันเปิด ของธนาคารกรุงเทพเปิดที่เบอร์เคลย์ ห่างออกไปเหมือนกรุงเทพฯ กับฝั่งธนบุรี

ภัตตาคารจีน

เราไปที่ภัตตาคารจีนแห่งนั้นเวลา ๖ โมงเศษๆ ก่อน ๖.๓๐ ซึ่งเป็นเวลานัด ต้องอิหลักอิเหลื่อกันพักใหญ่เพราะหาที่นั่งไม่ได้

ลูกค้าทะยอยกันมาแต่เราก็ยังแกร่วอยู่จนกระทั่ง ๖.๓๐ โมงเย็น เจ้าภาพเราจึงได้มาบริเวณทางเข้าแคบเหมือนถ้ำ มืดพอมองเห็นแค่หน้าคน กับกี่เพ้าของพนักงานหญิงที่แหวกขึ้นมาเกือบถึงเอว พูดจาต้อนรับใช้ได้ ทำให้เราสามารถทนคอยวินาทีนั้นได้

การสั่งอาหารแต่ละอย่างได้ช้ามาก เราคุยกันคอยก็พอได้ผ่านเวลาพอดีทนายแฟรงค์เป็นเพื่อนนักเรียนกฎหมายรุ่นน้องที่มหาวิทยาลัยเวอร์จิเนีย จึงคุยถึงความหลังกันสนุกผ่านเวลาไปโดยไม่รู้ตัว ข้าพเจ้าสั่งปลาแซลมอนย่างประมาณ ๓๐ นาทีเห็นจะได้ เขาจึงเทินจานปลามาให้ มี ๓ ชิ้นใหญ่ ๆ แต่ละชิ้นเท่า ๓ นิ้วมือ แฟรงค์เล่าว่าปลาพันธุ์นี้มันเกิดในน้ำจืดแล้วมันจะไปโตและอยู่ในน้ำเค็ม บางตัวหนักถึง ๒๐ กิโล แต่ที่น่าแปลกก็คือ มันจะพากันกลับมาวางไข่ที่เดิมอีกอย่างน่าอัศจรรย์ว่าทำไมมันจึงจำที่เดิมได้ อันนี้ต้องมอบให้พระผู้เป็นเจ้าที่สร้างมันและเรามากินมัน

จนเวลาประมาณ ๓ ทุ่ม เราจึงเสร็จรับประทาน ค่าอาหารตกราว ๑๐๐ ดอลลาร์ต่อคนนั่นก็คือ ครึ่งเงินเดือนของข้าราชการไทย หรือค่าแรงขั้นต่ำของคนอเมริกันวันครึ่ง จริง ๆ แล้วเงินที่มาเลี้ยงก็คือเงินที่คิดค่าปรึกษาจากเราเพียงครึ่งเดียวเอง

ไปดูทรัพย์สินที่แซกแครมเมนโต้

รุ่งเช้าที่ ๔ มี.ค. เราไปดูตึกร้างและที่ดินเปล่าที่แซกแครมเมนโต้ อันเป็นเมืองหลวงของมลรัฐแคลิฟอร์เนีย ห่างจากซานฟรานฯ ประมาณ ๑๕๐ ไมล์ ต้องขับรถ ๒ ชั่วโมงโดยประมาณ ไปเห็นตึกแถวแล้วเศร้าใจ หลังคาพังหน้าต่างกระจกแตก นกพิราบเข้าไปอาศัยอยู่เต็ม ชาวบ้านข้างเคียงหนีกันไปหมด ข้าพเจ้าเองแทบจะร้องไห้ เราจ้างตัวแทนดูแลวเดือนละล้านบาทนั้น มันไม่ได้ทำอะไรให้ประโยชน์แก่เราเลย ได้แต่เสนอรื้อซึ่งเท่ากับสร้างใหม่ ซึ่งนั่นก็คือรายได้ของเขาอีก แถมยังจะไม่พาเราไปหาเจ้าหน้าที่เทศบาลซึ่งมาตรวจอาคาร และเสนอปรับเราไปแล้วเกือบหนึ่งพันดอลลาร์ ข้าพเจ้าดื้อให้เขาพาเราไปจนได้ ขณะนั้นจวนจะ ๔ โมงครึ่งแล้ว ตัวแทนมัวแต่โทรศัพท์นัดหมายจนเกือบหมดเวลา ไม่รู้ว่านัดหมายเรื่องอะไร เราไปจากต่างประเทศในฐานะเจ้าของทรัพย์สิน ไปติดต่อราชการในเวลาทำงานย่อมทำได้เหมือนชาวอเมริกันเอง

ข้าพเจ้าพูดกับเขาด้วยเสียงอันดังแทบตวาด ในที่สุดเราก็ได้ไปพบเจ้าหน้าที่ควบคุมอาคารของเขาซึ่งดีเหลือเกิน และได้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์หลายประการ ครั้นกลับมาถึงรถแล้วเขาได้พาเราไปดูที่ดินที่เราเอาจำนองหลุด ซึ่งมีอยู่สองแปลงไม่ใหญ่นักติดถนนเทศบาล แปลงใหญ่พอตั้งโรงเรียนหรือทำสนามเด็กเล่นได้ มีหญ้าขึ้นเขียวชอุ่มแต่พองามพอท่วมเท้า เห็นตัวแทนของเราบอกว่า มีคนเสนอซื้อให้ราคาไม่ดีจึงไม่ตกลง

เมืองนี้เงียบ ใกล้ ๆ กับตึกแถวของเราเป็นร้านอาหารไทย มีคนเหนือคนหนึ่งเป็นผู้หญิงไทยเป็นเจ้าของ เธอไปอยู่อเมริกานาน ๑๔ ปีแล้ว มีสามีเป็นฝรั่ง ลูกโตเรียน ม.๖ แล้ว คนไทยเหล่านี้แลอาจช่วยเราได้

เกือบพลบค่ำเราเดินทางกลับ ระหว่างทางได้แวะร้านอาหารไทยที่เบอร์เคลย์ ซึ่งมีอาจารย์จากราชบุรีคนหนึ่งไปตั้งร้านที่นั่น ราคาพอสมควร อร่อยคนแน่นร้าน เราทานกันอย่างเต็มที่ ๖ คน เงินหมดไป ๕๘ ดอลลาร์ นับว่าถูกกว่าร้านอาหารในกรุงเทพฯ เบอร์เคลย์เป็นเมืองๆ หนึ่งซึ่งมหาวิทยาลัยที่มีชื่อตั้งอยู่เป็นที่รู้จักแก่คนไทยทั้งหลาย โดยเฉพาะโรงเรียนกฎหมายมีชื่อมากที่นั่น ถามว่าการไปทำมาหากินในอเมริกาดีหรือไม่นั้นอยู่ที่โชคของแต่ละคน ข้อสำคัญก็คือเราเป็นประชาชนชั้น ๒ ถึงอย่างไรก็ไม่เหมือนบ้านเรา ซึ่งทุกเม็ดดินเม็ดทรายเป็นของเราด้วยความภาคภูมิใจ ถ้าอยู่ต่างประเทศแล้วแสดงออกซึ่งความเป็นคนดีก็จะได้ประโยชน์สำหรับชื่อเสียงของประเทศไทย หลายคนคงเคยได้ยินคำว่า *"ไม่มีที่ไหนเหมือนบ้านเรา (There is no place like home)"* แม้ว่านักการเมืองจะกินกันแหลกลาน

อย่างไรก็ยังมีกบมีเขียดร้องให้เราฟัง ให้เราจับกิน อย่าไปจับปลาไข่มากิน หรือจับลูกกบตัวอ๊อดมากิน อย่าถากหญ้าออกจากดิน หรือระเบิดหินทำลายเขาก็แล้วกัน ขอให้ทำทุกสิ่งด้วยความสำนึกดี บ้านเราก็น่าอยู่โข น่าอยู่ยิ่งกว่าอเมริกาตั้งไหน ๆ นักการเมืองคนไหนโกงก็อย่าไปเลือกมัน อย่าเห็นแก่เล็กแก่น้อย เอาเงินมันไปแล้วก็อย่าไปเลือกมัน ต้องเผยความชั่วของมันให้มันได้อาย ผู้แทนบ้านข้าพเจ้าเป็นได้ไม่กี่ปีก็มีรถดั๊มรถขุด ร่ำรวย ก็เห็นคนตำหนิจนหนาหู แต่แล้วก็ไปเลือกมันทุกที ต้องเป็นนักการเมืองที่ทุ่มเทและเสียสละอย่างท่านมหาตมะคานธี หรือชวาห์ลาล เนห์รู พูดมาถึงตรงนี้ทำให้นึกถึงพระราโชวาทที่ให้เลือกคนดีมาปกครองบ้านเมือง

หลังจากรับประทานอิ่มหนำสำราญแล้วพวกเราได้พากันเดินทางสู่ซานฟรานซิสโก ข้ามสะพานยาว ๆ หลายนาที เป็นสะพานลอยน้ำที่ยาวที่สุดในโลกก็ว่าได้ แต่ไม่ใช่สะพานมหัศจรรย์ซึ่งเป็นสะพานแขวนอยู่อีกแห่งหนึ่งไม่ไกลกันนัก เขาเล่าว่ามีทางรถใต้ดินลอดอ่าวด้วย เหมือนกับนิวยอร์คก็มีสะพานลอดแม่น้ำบร้องซ์ ซึ่งสว่างไสวเหมือนกลางวัน ยิ่งกว่านั้นยังมีรถไฟใต้ดินลอดใต้อ่าวนี้ไปยังโอ๊คแลนด์ด้วยใกล้ ๆ กับเบอร์เคลย์ที่ว่านั้นด้วย ครั้งหนึ่งข้าพเจ้ามีโอกาสไปสัมมนาศาสนาต่าง ๆ ที่คณะศาสนศาสตร์เมื่อหลายปีก่อน ได้เดินทางจากสนามบินซานฟรานซิสโก โดยรถไฟใต้ดินที่ว่านั้นไปยังโอ๊คแลนด์ตำบลใกล้เคียง พอกลับจากเบอร์เคลย์ไม่กี่วันก็ได้ข่าวว่าแผ่นดินไหวและทางรถไฟใต้ดินได้รับความกระทบกระเทือนอย่างหนัก มีคนเสียชีวิตด้วย ฟังแล้วขนลุกที่ตัวเองแคล้วคลาดมาได้ ถามคนที่พาเราไปว่าทางรถไฟใต้ดินใช้ได้หรือยัง เขาตอบว่าใช้ได้แล้ว ตอนแผ่นดินไหวนั้นไม่พังถึงกับน้ำเข้าไปท่วมเพราะอยู่ลึกจากท้องอ่าว

ในที่สุดเราก็กลับถึงโรงแรมที่พักอย่างปลอดภัยเวลาราว ๓ ทุ่ม อากาศหนาวเย็นจับใจต้องเปิดเครื่องทำอุ่นในห้องจึงนอนได้ ข้าพเจ้านั่งมองจากหน้าต่างห้องพักเครื่องบินขึ้นลงไม่เว้นแต่ละชั่วอึดใจ เสียงดังกึกก้องแต่ไม่ถึงกับหนวกหู เพราะโรงแรมของเราอยู่ไม่ติดสนามบินจนเกินไป พระจันทร์ในวันแรม ๔ ค่ำเพิ่งโผล่พ้นจากขอบฟ้าเบื้องบูรพาทิศ ทุกชีวิตอยู่ในนิทรารมณ์ เสียงลมพัดใบตันยูคาข้าง ๆ โรงแรมเสียงซู่ซ่ากิ่งโบกไหวไปมาเป็นครั้งคราว บัดดลนั้นก็ได้ยินเสียงคล้ายกับเสียงคุณพ่อของข้าพเจ้าเองดังแว่วขึ้นมาคล้ายว่าจากทางไกล *"นอนเถิดลูก อย่าเป็นห่วงอะไรมากนัก ทำเท่าที่ทำได้และให้ดีที่สุดก็พอแล้ว"* ข้าพเจ้าทรุดตัวลงคุกเข่าขอบคุณเบื้องบนผู้เมตตาให้พรกับข้าพเจ้าตลอดวันที่ผ่านมา และขอให้นอนหลับฝันดี

หลังจากนั้นก็ลุกขึ้นมานอนบนเตียง ไม่นานก็ม่อยหลับและฝันว่าได้ลงไปยังทุ่งกว้างเต็มไปด้วยน้ำและปลา กบ เขียดร้องระงม มีตะขาบตัวหนึ่งไต่ขึ้นมาบนขาข้างขวาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้ากลัวกระโดดให้อสรพิษตัวนั้นหลุดออกทำให้ผวาตื่นกระโดดลงมาจากเตียง นึกว่าเป็นเรื่องจริง พอได้สติจึงรู้ว่าตัวเองอยู่ในอเมริกา ไม่มีตะขาบ แต่ก็ไม่วายระแวงต้องเลิกผ้าคลุมเตียงและผ้าห่มออกดู แต่ไม่มีอะไร

ข้าพเจ้าได้คุกเข่าขอพรจากพระบิดาเบื้องบน ทูลถามว่านิมิตดังกล่าวหมายถึงเหตุร้ายหรือดีประการใด ก็มีเสียงตอบมาเป็นภาษาใจว่า *"ลูกมานี้มีศัตรูอยู่รอบ ๆ มีความขัดแย้งกันทางความคิดและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง ตะขาบตัวนั้นก็คือคนที่หวังพึ่งลูก ซึ่งเป็นหญิง ซึ่งอาจให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานในหน้าที่ของลูกได้"* ข้าพเจ้าเองคิดไม่ออกว่าอะไรเป็นอะไรเพราะตัวเองไม่มีอำนาจอะไร

วันรุ่งขึ้นเด็กสาวคนไทยพวกของคนเก่าก็ถูกให้ออก แต่ข้าพเจ้ามารู้เอาตอนเย็นที่เราเดินทางไปพักผ่อนที่โรงแรมของเราอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่บนฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก จึงไม่อยู่ในฐานะจะช่วยอะไรได้ ได้แต่อธิษฐานให้เธอโชคดี ส่วนตัวข้าพเจ้าเองได้แต่ไอ ตั้งแต่ไปจนกลับ ไม่กล้ารับประทานยาเพราะไม่แน่ใจว่าเป็นอะไร หมอก็แสนจะแพง

เรียน ท่านผู้อ่านวารสารไทย

คณะอนุกรรมการจัดทำวารสารไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ได้จัดพิมพ์วารสารไทยมาตั้งแต่ต้นปี ๒๕๒๔ เพื่อเผยแพร่ความรู้ในด้านต่าง ๆที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน และเพื่อเป็นการสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

เราได้เปิดโอกาสให้ท่านผู้อ่านได้แสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆที่เกี่ยวกับวารสารไทย หรือหากท่านต้องการให้เรานำเสนอเรื่องใดที่ท่านคิดว่าน่าสนใจ และมีประโยชน์ต่อส่วนรวมและชาติบ้านเมือง คอลัมน์นี้เป็นเวทีของท่าน ขอได้โปรดเสนอความคิดเห็นส่งมาในใบตอบรับนี้ และกรุณาอย่าลืมปิดดวงตราไปรษณียากรด้วย

ขอขอบคุณ

ใบตอบรับ *วารสารไทย*	ได้รับ วารสารไทย ฉบับที่.....เรียบร้อยแล้ว	วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕.....
ชื่อผู้รับ.....		
ที่อยู่/สถานที่ทำงาน :		
คำถาม/ข้อเสนอแนะ/ข้อคิดเห็นต่าง ๆ :		

ɣ (ตัดตรงรอยนี้)

กรุณาส่ง

ปิดดวงตราไปรษณียากร
๒ บาท

ฝ่ายจัดทำ **"วารสารไทย"**
สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
ส่วนการศึกษาโรงเรียนนายร้อย จปร. (เดิม) ทำเนียบรัฐบาล
ถนนราชดำเนิน เขตดุสิต
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

(แนวพับ)

(แนวพับ)

ภาพการแสดง ชุด **เจ้าพระยา : แม่น้ำขอ**
แผ่นดิน (Chao Phraya : The River of Kings) ที่
บริษัท กันตนา กรุ๊ป จำกัด ได้รับมอบหมายจากกา
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้จัดงานเฉลิมฉลองเนื่อง
ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษ
๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ซึ่งเป็นการแสดงครั้งแร
ของประเทศไทย ที่ได้เนรมิตลำน้ำเจ้าพระยาปัจจุบันให้
กลายเป็นดินแดนแห่งอดีตกาล ด้วยการจัดแสดงรูป
แบบของการแสดงลักษณะ Natural Theme Park Show
ที่แตกต่างไปจากการแสดงรูปแบบแสง สี เสียงทั่วไป
จัดขึ้นในระหว่างวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๔๒ - ๑ มกราคม
๒๕๔๓ แม้จะจัดเพียง ๙ คืน แต่ก็เพียงพอที่จะอวด
ชาวโลกให้ประจักษ์ถึงบ่อเกิดอารยธรรมแห่งลุ่มน้ำของ
ชนชาวไทย และที่สำคัญคือ ความภาคภูมิใจของคนไทย
ผู้เป็นเจ้าของ **อาณาจักรแห่งลุ่มน้ำของพระมหากษัตริย์**

ภาพพุทธประวัติ

ภาพที่ ๓๒ : การแจกพระบรมสารีริกธาตุ

โทณะพราหมณ์ ได้รับมอบหมายให้แจกพระบรมสารีริกธาตุ และพระอังคาร แก่อาณาจักรต่างๆ ซึ่งส่งทูตมาขอรับส่วนแบ่ง

บรรยาย : พิทูร มลิวัลย์

เขียนภาพ : สนั่น รัตนะ

ครั้นถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พวกมัลลกษัตริย์เมืองกุสินาราก็ได้รวบรวมพระบรมสารีริกธาตุที่เหลืออัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ณ สัณฐาคารศาลาภายในพระนคร เพื่อเป็นที่สักการบูชาสืบต่อไป ต่อมามีกษัตริย์และพราหมณ์ตามเมืองต่างๆ ได้มาขอพระบรมสารีริกธาตุ กล่าวคือ กษัตริย์เมืองราชคฤห์ เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัลลกัปปะ เมืองราคาม พราหมณ์ เมืองเวฏฐทีปกะ และเมืองปาวา มัลลกษัตริย์ก็แจกจ่ายถวายโดยทั่วกัน ส่วนโทณพราหมณ์เมืองกุสินาราผู้ทำหน้าที่แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ได้ทะนานตวงพระธาตุไว้เป็นที่สักการบูชา